

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“

ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ

Том 102, 2008 – 2017

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”

FACULTY OF HISTORY

Volume 102, 2008 – 2017

ХАЙТОН ОТ КОРИКОС И НЕГОВИЯ ТРАКТАТ
„ЦВЕТЕ НА ИСТОРИИТЕ НА ИЗТОЧНАТА ЗЕМЯ“
(ИСТОРИЯ НА ТАТАРИТЕ)

АЛЕКСАНДЪР НИКОЛОВ

Катедра „Стара история, тракология и средновековна история“

Alexandar Nikolov. HAYTON OF CORYCOS AND HIS TREATISE “FLOWER OF THE HISTORIES OF THE ORIENTAL LAND” (HISTORY OF THE TATARS)

The article is dedicated to the person of Hayton (Hetum) of Corycos, a historian from Cilician Armenia from the end of the 13th and the beginning of the 14th centuries and his main work, known as “Flower of the Histories of the Oriental Land” or „History of the Tatars“. Hayton was a member of a prominent aristocratic family, branch of the royal dynasty of the Hetumids, a significant political leader and active promoter of the Union between the Roman Catholic and the Armenian Church. His treatise was addressed to the Avignon Papacy and the French King and aimed to convince them to offer generous support to his native Cilician Armenia, and to popularize the idea of an anti-Egyptian coalition among the West, Armenia and the Tatar-Mongol Ilkhanide rulers of Iran. The article presents also the main ideas of the treatise. It is followed by a full translation from Latin into Bulgarian of the Latin version of the treatise, which followed immediately the Old French original, which has been consulted. The translation is based on the edition of Charles Kohler from 1906.

Keywords: Cilician Armenia, Crusader Plans, Tatar-Mongols of Iran, Islam, Christianity.

В края на XIII и началото на XIV в. татаромонголското нашествие в Европа и Близкия изток е вече само ужасяващ спомен, а отделните улуси, наследили огромната Рах Mongolica, създадена от Чингис хан, вървят по

свои особени пътища. Върху западната част на Евразия и в Източна Европа най-голямо влияние оказват прословутата татарска Златна орда (Улусът на Джучи) и Илханската орда в дн. Иран, представляваща все още една от най-важните държави в Близкия изток. Двата чингисидски улуса се намират в конфликт помежду си, тласкащ ги и в два противоположни лагера. Ислямизиращата се Златната орда се ориентира към съюз с мамелюкски Египет, който представлява основната антикръстоносна мюсюлманска сила, а Илханската орда, въпреки че също е обхваната от бавна ислямизация, си остава противник на мамелюците и потенциален партньор на християнския Запад. Проектите за съюз с илханските монголи в този период са изключително актуални, надеждата, че ислямизацията на западномонголските улуси може да бъде предотвратена, остава жива, а вярата, че иранските монголи ще подпомогнат възстановяването на Латинското кралство в Йерусалим, се подхранва от различни реални или мними събития. Особено се засилват тези настроения около 1300 г., когато илханът Газан предприема реални действия срещу мамелюците в Сирия, които, макар и силно преувеличени в западните известия, пробуждат идеите за скорошен реванш срещу мамелюците. След падането на Акра през 1291 г. под властта на мюсюлманите, единствените два аванпоста на латинското християнство в Източното Средиземноморие остават Кипърското кралство, което приема огромен брой бежанци от латинския Изток и униатската Киликийска, или Малка Армения, която със зъби и нокти се бори за своята свобода срещу египтяните. Разбира се, латинските християни контролират все още и части от егейските острови, анклавни в дн. Гърция, а хоспиталиерите окупират Родос и някои съседни острови, създавайки перфектна морска база за контрол на пътищата от Черноморието към Египет. Но на предна линия се озовават кипърските латинци и киликийските арменци, които поддържат тесен и здрав съюз помежду си, основан на общата заплаха от мамелюкски нахлувания и десант.

Не е случайно, че именно с Киликийска Армения и Кипър е свързан и авторът на „История на татарите“ Хайтон от Корикос (Горигос) – една интересна и важна фигура от политическия и интелектуален спектър на двете кралства. Нашите познания за живота на Хайтон, или Хетум, от Корикос са сравнително изобилни, но недостатъчно прецизни, за да бъдем сигурни дори за точните дати на раждането и смъртта му. Знаем обаче със сигурност, че той е част от династията Хетумиди, която управлява Киликийска Армения в този период. Това малко кралство, сгушено в югоизточния край на Мала Азия, на самата граница между Анатолия и Сирия, възниква след селджукското нашествие в Източна Анатолия през XI в. От 1226 г. до 1341 г. страната се управлява от династията Хетумиди, която полага големи усилия за изграждане на съюз с Илханската орда и същевременно за подсигурияване на перманентна помощ от католическия Запад срещу мамелюкската заплаха. Изцяло политически характер има унията с Рим от 1198 г., но симпатиите към Западната

църква остават ограничени само в рамките на част от политическия елит, а основната маса от населението и духовенството ревностно се придържа към арменогрегорианската форма на християнството. Напразни са опитите на Францисканския орден да разшири периметъра на латинското християнство сред арменците от Киликия, а опитите на династията Люзинян, която налага властта си в Киликия след 1341 г., в крайна сметка водят до толкова остри конфликти, че през 1375 г. Киликийското арменско кралство се разпада под ударите на мамелюците. Все пак към края на XIII и началото на XIV в. перспективите пред кралството изглеждат доста добри, а агресивната политика на илхан Газан (1295 – 1304) спрямо Египетския султанат дава надежди дори за освобождение на Гроба Господен. Между 1299 и 1303 г. кампаниите на илханските монголи в Сирия са постоянни и доста успешни, а Киликийска Армения участва неизменно като техен съюзник. Възникват легенди за арменски предни отряди, които проникнали не само до Йерусалим, но и до Газа и дори до предградията на Вавилония, т. е. Кайро. В крайна сметка обаче монголите се отказват от кампанията си в Сирия, като повратна точка е тяхното поражение през 1301 г. при Марджас Суффар и смъртта на илхана Газан през 1304 г. Оттук насетне Илханската орда се ориентира към постепенно подобряване на отношенията с Египет, още повече че самата тя изпитва известни затруднения, довели и до рухването ѝ през 1353 г. под ударите на конкурентната монголска династия Джалайриди. Съчинението на Хайтон се появява именно в този, изпълнен с напрегнати събития, период и очевидно преследва една ясна политическа цел – да запознае папа Климент V и неговото обкръжение с ролята на Илханската орда в блискоизточните политически отношения и да придаде на родината си Киликийска Армения по-голяма тежест в плановете на Папството.

Данните за самия Хайтон или Хетум са достатъчни, за да очертаем основните моменти от неговия живот и политическа и духовна кариера. Той бил племенник на крал Хетум I (1223 – 1268) и сеньор на владението Корикос, или Гюрджи. Баща му вероятно е Ошин де Корикос, брат на Хетум I. Според Шарл Колер, комуто дължим първия систематичен очерк за Хайтон и публикацията на неговия трактат, той е роден между 1235 и 1240 г. и като дете е свидетел на монголското завоевание в Близкия изток. Вероятно е отрасъл в близкото обкръжение на крал Хетум I, тъй като разполага с подробна информация за политическите събития от времето на неговото управление. Особено подробно се спира на периода между управлението на илхан Абага (1265 – 1282) и 1305 г., когато вероятно е приключил съставянето на своя текст. Географските му познания са също така изключително точни, което показва, че лично е посетил много от местата в Предна Азия, които описва в текста си. Негова съпруга е кипърската аристократка Изабо д'Еблен, която е и негова братовчедка, тъй като по майчина линия произлиза от същата кралска династия на Хетумидите. От този брак се раждат четири момчета и едно момиче –

Ошин, Константин (Констант), Левон, Бодуен и Дифа. Познаваме Ошин и от други свидетелства, а именно, че наследява сеньорията Корикос, а също и Константин – сеньор на Лампрон и конетабъл на Армения.

Хайтон решава да извърши поклонение още преди 1300 г. през морето до църквата “Beatae Mariae Vallis Viridis”, или “Notre Dame de Vauvert”, като има известно колебание дали става дума за църква с подобно име в Париж или в Ним, но Колер смята за по-вероятна онази в Нимския диоцез. След две години отсъствие той се завръща с твърдото намерение да стане монах. Намира обаче Киликийска Армения в състояние на пълен хаос, размирици между синовете на крал Левон III (II) (1268 – 1289) и сарацински нападения. При тези обстоятелства той не може да изпълни желанието си и временно се отказва от него. Хайтон взема активно участие в междуособиците в Армения, причинени от колебливите действия на крал Хетум II, който на три пъти се отказва от престола. В тази връзка е и пряк участник и свидетел на събитията от 1299 – 1301 г., наречени сполучливо от Силвия Шейн “Gesta Dei per Mongolos”. Става дума за една от последните кампании на илхана Газан срещу мамелюците в Сирия, в която съюзник на иранските монголи е и Малка Армения. Нашият автор без съмнение е придружил краля-регент на Армения в тази кампания и го отбелязва изрично в съчинението си. След поражението на монголите при Марджас Суффар (20 – 21 април 1301 г.), крал Хетум II, заедно с Хайтон, се отправя незабавно към двора на Газан в околностите на Ниневия. Въпреки злощастните събития, илханът го приема приятелски, обещава му да направи всичко необходимо за освобождението на Светата земя, дава му пари и хора, и го съветва да засили отбраната на Армения и да се готви за нов съвместен поход.

Междувременно Газан умира и египтяните отново нахлуват в Армения, като я обливат в кръв и огън. На 17 юли 1305 г. арменският крал обаче разбива елитна мамелюкска армия от 3000 души около пристанището Аяс, като само 300 от тях се спасяват и султанът побързва да сключи примирие с Армения. Хайтон все още е очевидец на тези събития.

Сега вече той може да изпълни своето решение да стане монах. Оттегля се в абатството Лапаис в Кипър и постъпва в Ордена на премонстратите през 1305 г. Има и версия, че е прогонен от Хетум II поради конфликт с него, тъй като отстоява правата на малолетния крал Левон III.

През август 1307 г. вече е в Поатие, където представя френския вариант на трактата си „Fleur des histoires de la terre d’Orient“ [„Цвете на историите на Източната земя“]. Най-малко знаем за годините между 1305 и 1314 г., въпреки наличието на документи, предимно с епистолярен характер. Хайтон представя трактата си лично пред папата през август 1307 г. Жан д’Ипр, наречен Льо Лонг, публикува френски превод на латинската версия на „Fleur des histoires de la Terre d’Orient“. В пролога се казва, че Хайтон композира книгата си след 1310 г. Вероятно умира около 1310 г. в Поатие, без да сме абсолютно сигурни

в това. Случва се в един конвент на премонстратите, където папа Климент V го е направил абат.

Шарл Колер смята, че смъртта на Хайтон може да се датира след октомври 1309 г. и много вероятно да е през 1314 г. Според него той не умира в Поатие, а в Армения, където се връща след пътуването си в Европа (края на 1306 до началото на 1308 г.)

Шарл Колер прави убедителна възстановка на събитията от този период. Вероятно Хайтон действа като емисар на принца на Тир Амори дьо Люзинян, който е отстранил брат си Анри II от управлението на Кипърското кралство и се опитва да спечели папа Климент V за свой съюзник в тази очевидна узурпация.

Не е напълно изяснена ролята на Хайтон в заговора. Кипърските хроники от периода го определят като ключова фигура в преврата срещу крал Анри II, въпреки че през 1305 г. е бил приет радушно от кипърския владетел. Той подкрепя обаче Амори, може би защото последният има тесни връзки с Киликийска Армения и жив интерес към събитията там. Именно в тази връзка влиза в диспут с пратениците на Анри II в Поатие, като се опитва да оневини Амори Тирски за отстраняването на законния владетел на Кипър (февруари 1308 г.), когато е част от пратеничеството на Амори при папата. Хайтон е във Франция от края на 1306 и в първите седмици на 1308 г. се готви да си замине за Кипър. На 8 февруари 1308 г. папата му връчва писмо до Амори, в което го подканя да действа срещу тамплиерите в Кипър. Кипърските хроники съобщават, че на път за Кипър Хайтон се отбил в Генуа, за да сключи споразумение между Амори и генуезците относно противоречията между генуезката колония в Кипър и кипърските власти. Вероятно Хайтон напуска Поатие малко след 8 февруари, за да пристигне в Кипър на 6 май 1308 г.

Междувременно в Армения се случили тежки събития. Хетум II и Левон III (IV) са убити предателски от монголския вожд Биларгу на 17 ноември 1307 г. Това обаче отваря пътя на Хайтон за завръщане в Армения и той веднага се отправя към родината си. Там за престола се борят братята на Хетум II – Ошин и Семпад. Първият, с помощта на брат си Алинах, се провъзгласява за крал, а вторият се връща веднага от заточение в Константинопол (където е от 1299 г.), за да се бори за трона.

Не знаем със сигурност дали Хайтон е подкрепял някого от двамата съперници, но така или иначе Семпад умира (1308 или 1309 г.) и Хайтон става конетабъл на Армения. Той още е жив през 1309 г., когато в Кипър се разгаря отново конфликт между Амори и привържениците на законния крал Анри II. Чрез съпругата си Изабел, братовчедка на Хайтон, Амори се опитва да уговори крал Ошин да приеме като заточеник Анри II в Армения. В крайна сметка Ошин приема това предложение под натиска на братовчедите Изабел и Хайтон.

През февруари 1310 г. Анри II е доведен в Аяс, където го посреща с отряд конници „младият сенyor на Корикос“, който е не друг, а синът на Хайтон –

Ошин. Това значи, че Хайтон или е умрял, или му е отстъпил официално титлата приживе. Сред подписаните протоколите от събора в Адана за поредната уния на Армения и Римската църква от 1314 г. фигурира някакъв Хайтон, Armeniogum dux generalis („главен херцог на арменците“). Като конетабъл на Армения Хайтон е наследен от сина си Константин, сеньор на Лампрон, за когото последните сведения са датирани от 1329 г.

Fleur des histoires de la Terre d'Orient – Flos Historiarum Terre Orientis (1307). Трактатът на Хайтон е сред най-изчерпателните и идейно богати източници от края на XIII и началото на XIV в. От него са запазени две редакции, едната на френски език, а другата – на латински. Имат еднакви заглавия, на съответния език, разбира се. В някои копия откриваме и вариантите *Livre des histoires des parties d'Orient*, *La fleur des histoires de la terre d'Orient*; *Liber historiarum partium Orientis*, *Flos historiarum partium Orientis*. Трудът съдържа четири книги. Френската версия *Fleur des histoires de la Terre d'Orient* е публикувана от Жан д'Ипр, наричан Льо Лонг, през 1351 г. Той е монах и по-късно абат на Сен Бертен, редактор на Бертинските анали (ум. през 1383 г.). Разполагаме с четири копия от XIV и XV в. Жан льо Лонг превежда от латински още „Итинерария“ на Риколдо ди Монте Кроче, „Итинерария в Ориента“ на Одорико да Порденоне и други съчинения с подобна тематика. Вероятно той не е знаел за оригиналната френска версия на трактата, продиктувана от самия Хайтон, и затова се е заел с превода на по-късната, латинска версия *Flos historiarum Terrae Orientis*.

В първата книга, изцяло географска и етнографска по характер, са описани 14 „кралства“ или региони на Азия: Китай (Сев. Азия); Уйгурското кралство Тарс (Tharse), което обхваща страната Терас или Телас, на север от провинцията Фергана и на изток от Трансоксиана; Туркестан; кралството Хорезм на юг от Аралско море; кралството Кумания, или Страната на куманите, на север от Кавказ и Каспийско море; кралствата Индия, Персия, Мидия, Велика Армения, Грузия, Халдея, Месопотамия, Турция и Сирия, като последното обхваща и Малка Армения (Киликия).

Втората книга кратко разказва за някои събития от историята на арабските и тюркските династии в Предна Азия от епохата на Мохамед до средата на XIII в.

Третата книга, доста по-пространна от останалите, е посветена на историята на татаромонголите от епохата на Чингис хан до началото на XIV в. и по-специално на нападенията им в Западна Азия и Европа, борбите им срещу халифа на Багдад и султаните на Кайро и отношенията им с владетелите на Малка Армения.

Накрая, в четвъртата книга, е включен един трактат за освобождението на Светата земя, много компетентен труд, който авторът е написал по искане на папа Климент V, представен му през месец август 1307 г. Приема се, че първите три книги са просто преамбюл към четвъртата. Но може би това са

две съчинения, които са съединени, като първото се състои от първите три книги, а другото – от четвъртата. Хайтон е важен участник и свидетел в множество от описваните събития. Както изяснихме вече, той не е никак безпристрастен поради важната роля, която играе в политическите събития в Кипър и Армения от края на XIII и първите години на XIV в. Съвсем логично описанията му на действията на Хетум II и на Анри II са доста тенденциозни и същевременно той представя преврата на Амори Тирски в доста благоприятна светлина. Но във всеки случай Хайтон е един от ключовите извори за периода.

Проектът за кръстоносен поход към Светата земя, изложен в четвърта книга на съчинението на Хайтон, обхваща 28 глави, но по своето съдържание може да бъде разделен на две части.

Първата част, която обхваща първите 10 глави от четвърта книга, разглежда политическото и административното състояние на Египет и военната мощ на султана както там, така и в Сирия. Тук могат да се открият кратки географски сведения за двата региона и етнографски детайли за населението им, много кратка история на султаните от Кайро от средата на XII в. до началото на XIV в. и накрая някои епизоди от кръстоносните походи и войните, които водят срещу неверниците латинските крале на Йерусалим.

Тази част е въведение към втората, която е описание на средствата и плановете за овладяването на Светите места и обхваща останалите глави (11 – 28).

Основните идеи във втората част са следните: Генералният поход трябва да се предшества от „*parvum passagium*” т. е., „малък поход“. В него да се включат 1000 рицари, 3000 пехотинци и 10 галери, които, като се съберат в Кипър и Армения под командата на капитан и папски легат, да организират блокадата и да нападат бреговете на Египет, а после да окупираат плацдарм в Сирия, например Триполи. По същото време монголите ще пречат на източната търговия на мамелюците. Те ще нападат граничните територии в Сирия. Едновременно с това християнски флот ще окупира остров Руад и после с 40 000 ориенталски християнски стрелци от Ливан ще овладее Триполи и ще създаде условия за десант. Монголите могат да овладеят Сирия и Светата земя, а след това най-вероятно ще поверят тези завоевания на християните. Този план се базира на една ефимерна ситуация, която престава да съществува малко след като Хайтон представя съчинението си на папата през август 1307 г. Превратът на монголския вожд Биларгу, който е мюсюлмански фанатик, води до убийството на Хетум II и Левон IV (17 ноември 1307 г.) и до разрыв между Малка Армения и монголите.

Братът на Газан, илхан Олджейту (1304 – 1316), познат под името Гарбанда (Карбенда) на Запад, въпреки че е мюсюлманин, отначало търси съюз със Запада подобно на баща си Аргун (1284 – 1291). През 1306 г. във Венеция пристига пратеничество, водено от неговия приближен Томазо Уги (Туман) от Сиена, а през пролетта на 1307 г. то достига Лондон.

През лятото на 1307 г. монголските пратеници са в Поатие при папата и от писмо на папата до Олджейту от 1 март 1308 г. личи, че илханът му е предложил 100 000 конници, 200 000 коня и 200 000 товара зърно, които ще чакат кръстоносците в Малка Армения. Окуражен от това и от плана на Хайтон, Климент V, подобно на неаполския крал Шарл II Анжу, изказва надеждата, че монголите могат да освободят Светата земя и да я предадат на християните отново. В писмото си папата напомня на илхана неговите обещания и го уговаря да приеме християнството.

Това е обаче последната монголска оферта към Запада. Олджейту е и последният илхан, който напада мамелюците през 1312 – 1313 г. Тогава в съгласие с разбунтувани емири в Сирия той напада Рабатал Шам (Меядин). Ожесточеният отпор обаче изтласква монголите обратно към Ефрат и те никога вече не се появяват в Сирия. През 1322 г. монголите и мамелюците сключват мир.

Въпреки това, вярата, че монголите ще помагат, личи и у кръстоносни пропагандисти като Марино Санудо Стари, Гийом Адам (около 1317 г.), анонимния автор на “Directorium” от 1332 г, известен като Псевдо-Броккард, и анонимния автор на “Via ad Terram Sanctam” и “Memoria Terre Sancte”. Хайтон също така се надява, че етиопците, които са покръстени от св. Тома, ще нападнат Египет през пустинята. Грузинците могат да се включат с отличната си армия, която е в близост до Малка Армения.

Нужно е генералният поход да се предшества от успешни акции с по-малък мащаб; Египет предварително трябва да бъде отслабен с морска блокада; да се изградят предмостия на брега в Ориента, като всичко това е реална оценка на мощта на мамелюците. Мамелюкската армия се състои предимно от конни стрелци с лък, които напомнят по статут европейските рицари. Проблем за египтяните е слабостта им по море, макар че имат, може би, най-добрата сухопътна армия в света тогава. Западните теоретици са прави в оценката си, че християните са много по-силни по отношение на флотата. Вероятно обаче Западът отстъпва на султаната по отношение на сухопътните сили. Мамелюкският султанат има и много по-добри мобилизационни възможности от разделения политически християнски Запад. Само при максимално добра организация кръстоносната армия може като численост да достигне силите на мамелюците.

Ако партикуларният поход успее да създаде укрепено предмостие в Сирия, генералният поход може да настъпи през Кипър директно в Светата земя или пък да почине в Кипър до деня на светите архангели Михаил, Гавриил и Рафаил (29 септември)¹, за да избегне жегите на лятото в Армения, да дебаркира в Тарсус и оттам с помощта на 10 000-на монголска армия да настъпи към Антиохия – тя ще падне лесно, а оттам да продължи по брега

¹ По католическия календар.

на Сирия. Генералният поход, в случай че авангардът не се укрепи плътно в Сирия, ще потегли от Армения, след като презимува там, и ще тръгне около Великден в поход.

Не бива да се потегля през Варвария или през Константинопол. Кръстоносците трябва да се придвижат до септември до Кипър и оттам да се съберат в Сирия или Армения. Важно е да си осигурят подкрепата на „татарите“, т. е. монголите от Персия, но и двете армии да действат в обособени райони на Сирия и Палестина, за да се избегнат конфликтите.

Хайтон, разбира се, препоръчва и някои предварителни мерки: да се използват евентуални военно-политически и икономически трудности на Египет – войни със съседите, глад и пр.; да се блокира достъпът на пари и материали до султана; да се търси подкрепата на източните християни – например грузинците и етиопците. Много от идеите му – морски маршрут, коалицията с татарите и пр., са вече познати и от по-ранни кръстоносни трактати.

Най-оригиналната му идея е организирането на *parvum passagium* преди *passagium generale*, който пък да използва за своя база Армения. Тази идея за „малкия поход“ остро е критикувана например от тамплиерския велик магистър Жак дьо Моле. Климент V обаче има доверие в съвета на Хайтон и от 1308 г. прави опити да организира такъв „малък поход“. Йонанитите получават задача да организират такъв *passagium peculiare* („особен поход“), в който да се включат 1000 рицари и 4000 пехотинци, а папата насърчава западните християни да ги финансират. Подобна идея развиват и Марино Санудо в „*Secreta fidelium Crucis*“, и кипърският крал Анри II в неговия мемоар „*Consilium*“. Хайтон надълго и нашироко пропагандира идеята за дебаркирането на кръстоносците в Армения, което е обяснимо. Това е отхвърлено от всички останали експерти и особено остро от Жак дьо Моле, Санудо и Анри II. В крайна сметка развитието на политическата ситуация в Близкия изток след 1322 г., когато е установен траен мир между Илханата и Египет, показва несъстоятелността на политическото визионерство на Хайтон. С него умира и идеята за военен съюз между Запада и Илханската орда, в който основен посредник и балансър да бъде родната му Киликийска Армения.

ЛИТЕРАТУРА

- Николов, Ал.** Чингиз хан и Чингизидите през погледа на Хайтон от Горигос. – Във: Власт, образ, въобразяване – *Medievalia Christiana* 1. София, 2005, с. 7 – 38.
- Николов, Ал.** „Вярвай или ще те убия!“: „Ориенталците“ в кръстоносната пропаганда 1270 – 1370. София, 2006.
- Haytonus.** *Flos Historiarum Terre Orientis, Recueil des Historiens des Croisades, Documents Arméniens.* Т. 2. Paris, 1906. Ed. Ch. Kohler, introduction XXIII – CXLII; старофренски текст на Жан льо Лонг, с. 113 – 253; латински текст, с. 255 – 363.
- Leopold, A.** *How to Recover the Holy Land.* Ashgate, 2000.
- Schein, S.** *Gesta Dei per Mongolos 1300. The Genesis of a Non-Event.* // *European Historical Review*, 94, 1979, p. 805 – 819.
- Schein, S.** *Fideles Crucis: The Papacy, the West and the Recovery of the Holy Land, 1274 – 1314.* Oxford, 1991.
- Schmieder, F.** *Europa und die Fremden: Die Mongolen im Urteil des Abendlandes vom 13. bis in das 15. Jahrhundert.* Sigmaringen, 1994.

Интернет ресурси:

<http://rbedrosian.com/hetumint.htm>: Robert Bedrosian (2004): *Het'um the Historian` s History of the Tatars [The Flower of the Histories of the East]*, последен достъп: 26.12.2014 г.

Хайтон от Корикос

ЦВЕТЕ НА ИСТОРИИТЕ НА ИЗТОЧНАТА ЗЕМЯ (История на татарите)¹

Слава на Отца и Сина и Светаго Духа. Амин.

Тази книга е озаглавена „Цвете на историите на Източната земя“ и беше съставена от брат Хайтон², господар на *Курчи* [Гюрджи]³, роднина на царя⁴ на Армения, по поръчка на Негово Светейшество, първосвещеника папа Климент V⁵, година от Въплъщението Господне 1307, в град Поатие, кралство Франция.

Книгата се дели на четири части.

В първата част се говори за земите на Азия, за която се казва, че е третата част на света, за царствата, намиращи се в нея и с какви граници се делят, и какви народи я обитават.

Във втората част се говори за императорите и царете, които се намираха в Азия след Рождеството на нашия Господ Иисус Христос, от каква народност беше всеки един от тях, как овладяха властта над тази земя и колко време държаха властта над нея, съобразно онова, което се намира в историите на различни народи и различните писания на източните земи.

¹ Преводът е направен изцяло по латинския текст, издаден от Шарл Колер през 1906 г., като е консултиран внимателно и старофренският текст, както и безценния увод на издателя. Впоследствие имах възможност да прегледам и да се консултирам и с публикувания в интернет английски превод на Робърт Бедросян.

² Познат и като Айтон или Хегум.

³ Древният Корикос/Горигос в Киликия, дн. Къзкалеси.

⁴ В превода съм приел правилото държавите и владетелите, които не са католически, да бъдат определени като *царства*, докато западноевропейските държави са наричани *кралства*, съответстващо на тяхната традиция. Терминът, използван от Хайтон, е *regnum* и *rex*, което, в зависимост от контекста и епохата, може да бъде преведено и по двата начина. Самата Киликийска Армения, която в известен период от време е униатска държава, е определяна в литературата ту като царство, ту като кралство. В нашата, славянската традиция титлите „дар“ и „император“ са синоними, но в текста „императори“ са само великите ханове на татарите и византийските василевси, докато останалите азиатски владетели са определени като *reges*, преведено като „царе“.

⁵ Реймон Бертран дьо Гот, папа от 1305 до 1314 г., премества седалището на Курията в Аивньон през 1309 г.

В третата част се говори за историите на татарите и тяхното начало, как овладяха земите и владенията си, които държат и владеят и днес, на колко части се дели господарството им и кой беше първият им владетел и кой управлява онази земя, която се намира най-близо до Светата земя.

В четвъртата част на тази книга се разказва за кръстоносния поход към Светата земя, по какъв начин онези, които прекосяват морето, за да овладеят Светата земя, трябва да се държат във всичко от началото до края на похода, съобразно правилата на нищожното познание на съставителя на тази книга.

Това са рубриките на първата част на тази книга:

- За царството Катай⁶
- За царството Тарсе⁷
- За царството Туркестан⁸
- За царството Хорезм⁹
- За царството Кумания¹⁰
- За царството Индия
- За Персийското царство
- За Мидийското царство¹¹
- За царството Армения¹²
- За царството Грузия
- За Халдейското царство¹³
- За царството Месопотамия¹⁴
- За царството Турция¹⁵
- За царството Сирия.

Това са рубриките на втората част на тази книга:

⁶ Т. е. Китай.

⁷ Областта Телас или Терас, на север от Фергана.

⁸ Западен Туркестан в Централна Азия.

⁹ Плодородна област на юг от Аралско море, предимно в дн. Узбекистан.

¹⁰ Земите на Златната орда, основно в дн. Украйна и Южна Русия. Поради многобройното покорено куманско население често пъти се наричат Кумания и след татаромонголското завоевание.

¹¹ В Древността Мидия е названието на Западен Иран.

¹² Става дума за Киликийското арменско кралство, съществувало през XI – XIV в., наричано понякога и Малка Армения.

¹³ Халдея е южната част на Месопотамия.

¹⁴ Месопотамия обхваща основно територията на дн. Ирак.

¹⁵ Селджукските владения в Източен и Централен Анадол.

За нацията на персийските царе, кой беше първият цар, който въстана срещу Римската империя в земята Азия и се нарече император, и колко време владя Азия.

За нацията на сарацините¹⁶, как овладяха властта над земята Азия и посяха лъжливи закон на Мохамед и колко време владяха тази земя.

За нацията на *туркоманите* [туркмените]¹⁷, как отнеха властта над земята Азия от ръцете на сарацините и колко време владяха тази земя.

За нацията на хорезмийците, как овладяха земята Велика Азия и как набързо загубиха властта.

Това са рубриките на третата част на тази книга:

За нацията на татарите¹⁸, кои бяха, в кои земи живееха отначало, колко владения придобиха и кой беше първият им император и господар.

За татарите, как преминаха планината Белгиан¹⁹ от западната страна, как умря първият им господар, господарят Чингис хан²⁰, какви заповеди и документи остави след смъртта си. Тях чак и до днес татарите пазят и съблюдают с почит.

За втория император на татарите, който се наричаше *Хокота* [Угедей]²¹ хан, как изпрати тримата си синове за овладяване на царството Азия.

Как първородният син на Угедей хан, на име Джучи²², подчини царството Туркестан и там обитаваше с хората си, които му даде баща му.

¹⁶ В Средновековието едно от най-честите названия на арабите-мюсюлмани, свързано вероятно с арабска дума за „хора от Изтока“, отнасяща се главно до северноарабските племена.

¹⁷ Огузки племена, които приемат исляма през X в. и от които произхождат Селджукската и по-късно Османската династия.

¹⁸ В западната традиция така са наричани монголите след XIII в. Всъщност татарите са група тюркоезични племена, които най-напред са покорени и интегрирани от монголите. Поради смесването на двата етноса в могщата Монголска империя, често пъти се използва названието „монголотатари“ или „татаромонголи“, което съответства на състоянието им на симбиоза след монголската експанзия.

¹⁹ Планината Балджуна в Северна Монголия.

²⁰ Основател на Монголската империя, упр. 1206 – 1227 г. Роден с името Темучин, през 1206 г. е наречен Чингис хан.

²¹ Велик хан (хаган) на Монголската империя (1229 – 1241).

²² Най-големият син на Чингис хан (ок. 1181 – 1227), участва активно в овладяването на Централна Азия, ръководи западното крило на монголските армии. Официалното име на улуса на Златната орда първоначално е Улус на Джучи.

За кръстоносния поход към Светата земя, и колко и какви неща трябва да бъдат взети под внимание, преди да трябва да се започне войната.

За положението и състоянието на царството Египет²³.

За положението и състоянието на царството Сирия²⁴ и мощта на султана в Сирия.

За произхода на *кордините* [кюрдите] и как овладяха властта в Египет.

За подходящото време за започване на война срещу синовете на Измаил²⁵.

За първия кръстоносен поход към Светата земя.

За успехите и неблагоприятията на враговете.

За ползата от първия поход.

За общия кръстоносен поход.

За съюза между християните и татарите.

За Бату²⁶, втория син на Угедей хан, как овладя царството Кумания и прогони куманите чак до кралството Унгария, след това умря в някаква провинция на Алемания, която се нарича *Аустерих* [Австрия].

За *Чагадай* [Чагатай]²⁷, третия син на Угедей хан, как и през кои земи водеше похода, какво му се случи по пътя и къде се намира днес потомството му.

За третия император на татарите, който беше наречен *Гуйо* [Гуюк]²⁸ хан.

²³ Владенията на мамелюците в Египет.

²⁴ Сирия по това време се намира под властта на египетските мамелюци.

²⁵ Измаилтяни, синоним на арабите и на мюсюлманите въобще, въз основа на старозаветния и коранически персонаж Измаил/Исмаил, син на Авраам/Ибрахим и египетската робиня Агар, който се смятал за родоначалник на арабските племена.

²⁶ Бату/Батий (1227 – 1255) втори син на Угедей, основател на Синята орда и на по-късната Златна орда/Улус на Джучи. Разказът за това, че умира в Австрия, е напълно легендарен.

²⁷ Основател на Чагатайския улус в Централна Азия между 1226 – 1242 г.

²⁸ Третият велик хан на Монголската империя, упр. 1246 – 1248 г.

За *Манго* [Менгу, Менх]²⁹ хан, великия император на татарите.

Как Менгу хан изпрати за сближаване и привличане на царството Армения брат си *Халоон* [Хулагу]³⁰ с цел да бъде освободена Светата земя и да бъде унищожен халифът на *Балдак* [Багдад]³¹.

Как Хулагу навлезе в Персийското царство и унищожи нацията на асасините.

Как Хулагу овладя град Багдад и уби халифа, който беше върховен първожрец на Мохамедовия закон.

Как Хулагу овладя град *Халап* [Халеп]³² и завзе Дамаск и завоюва Светата земя чак до Египетската пустиня³³.

Как след това египетският султан освободи царството Сирия от татарите.

За *Абага*³⁴, сина на Хулагу, който стана император след смъртта на баща си.

Как султанът на Египет сломи силата на царя на Армения и за двамата синове на царя, от които единият беше пленен, а другият беше убит в сражение.

За *Тагодар* [Тегюдер, Текудер, Тегелдер]³⁵, син на Хулагу и брат на Абага хан, как взе властта след смъртта на Абага хан, как чрез него се умножи сектата на сарацините и голяма част от своя народ обърна във вярата на вероломния Мохамед.

Как *Аргон* [Аргун]³⁶, сина на Абага хан, стана господар на татарите, колко години държа властта и колко добро стори по това време.

Как *Кегато* [Гайхату]³⁷ стана господар на татарите, какво направи в своето време, колко време управлява и как умря.

²⁹ Четвъртият велик хан на Монголската империя, упр. между 1251 – 1259 г. По негово време монголите овладяват Иран и Месопотамия и нахлуват в Сирия.

³⁰ Хулагу (1256 – 1265), монголският завоевател на Иран и Месопотамия, основател на Илханската орда (1256 – 1335), управлявала Иран през XIII – XIV в.

³¹ Последният абасидски халиф, Ал Мустасим (1242 – 1258).

³² Халеп или Алепо, в Северна Сирия.

³³ Т. е. Синайският полуостров.

³⁴ Абага/Абака (1265 – 1282) вторият владетел на Илханата в Персия.

³⁵ Ахмад Текудер хан, упр. от 1282 до 1284 г. в Илханска Персия.

³⁶ Аргун хан (1284 – 1291) владетел на Илханската орда в Персия.

³⁷ Кейхату или Гайхату хан (1291–1295), владетел на Илханската орда.

За *Байдо* [Байду]³⁸, колко години живя и от каква смърт умря.

За господаря *Касам* [Газан]³⁹, син на Аргун хан, как овладя властта и какво добро стори по свое време.

За *Карбанда* [Карбенда]⁴⁰, брата и наследника на Газан, който днес владее татарите.

За нравите и обичаите на татарите.

ПЪРВА КНИГА

Първа глава

За царството Катай⁴¹

Царството Катай е най-обширното царство, което може да се открие на света и е препълнено с безброй хора и богатства, разположено на брега на Морето-океан. Защото там има толкова много острови в морето, че броят им по никой начин не може да се узнае. Понеже не може да се открие въобще някой, който да твърди, че е видял всички тези острови. Тези острови, на които може да се стъпи, се разкриват като изобилстващи с безбройни богатства, и онова, което единствено се продава и се смята за по-скъпо в тези места, е зехтинът, понеже царете и магнатите, когато успеят да го намерят по някакъв начин, правят така, че да се съхранява като необикновено лекарство, с голямо внимание. В това същото царство Катай има много повече изумителни чудеса, отколкото в което и да е друго царство на земята. Хората от тази страна са много проникателни и щедро надарени с всякаква ловкост и затова подценяват другите народи във всяко изкуство и знание и казват, че само те, единствени, гледат с двете си очи. Латините виждат само с един лъч, а за всички други народи твърдят, че са слепи и чрез това се доказва най-сигурно,

³⁸ Байду, братовчед на Гайхату, който управлява Илханата няколко месеца през 1295 г.

³⁹ Махмуд Газан хан (1295 – 1304), владетел на Илханата в Персия.

⁴⁰ Олджейту хан (1304 – 1316), познат в западните извори като Карбанда или Карбенда от персийското име Мохамед Ходабанде, с което е известен в мюсюлманския свят. Предпоследен владетел на Илханата, който окончателно утвърждава исляма сред монголите от Илханската орда, но си остава смъртен враг на мамелюкски Египет и потенциален съюзник на Запада.

⁴¹ Китай, от названието Кидан, на част от Северен Китай.

че смятат всички останали за недосягани. И наистина толкова неща, различни и чудни и с неизразима изящност и сръчност, се внасят от тези краища, че не изглежда да има някой, който да може да се сравни с тях. Всички от това царство се наричат катайци и сред тамошните народи могат да се открият повече красиви мъже, отколкото жени. Но все пак всички имат по принцип малки очи и им липсва по природни причини брадата. Тези, същите катайци имат много хубави букви, които някак си по хубост приличат на латинските. Сектата на това царство едва ли може да се определи по някакъв начин, защото има такива, които почитат метални идоли, други обожествяват воловете, понеже обработват земята, от която растат житото и другите хранителни припаси, трети почитат големи и различни дървета, други следват природата или пък астрономията, или пък почитат Слънцето или Луната, а пък някои също така нямат никаква вяра и закон, но като диви зверове живеят по животински, и макар че са с много проникателен ум по всички въпроси, които се отнасят до упражняването на тялото, сред тях няма нито понятие, нито знание за духовното. Хората от тази страна не са смели, а се боят от смъртта повече, отколкото подобава на воители. Но пък са много хитри и интелигентни и поради това по-често печелят победи над враговете си по суша, отколкото по море. Имат разнообразни видове оръжия, които не са познати сред другите народи. Монетите, които се употребяват в тези земи, се правят от хартия в квадратна форма и са означени с царския печат. Според този печат съответната монета е с по-голяма или по-малка стойност. И ако случайно тази монета поради старост започне да се унищожава, този, който я притежава, я отнася в царския двор и му се дава наместо нея нова. От злато и от други метали правят вази и други украшения. За това царство Катай се говори, че е в началото на земята, на изток от едното начало и от тази страна по-нататък няма обитаеми от хора земи, а на запад граничи с царството Тарсе, на север – с пустинята Белгиан, а на юг – с морските острови, за които споменахме по-горе.

Втора глава

За царството Тарсе

В царството Тарсе има три провинции, чиито владетели се назовават царе. Хората от това царство се наричат *йогор* [уйгури] и винаги са почитали идоли и досега почитат тях всички, освен роднините на онези трима царе, които, според предсказанията на звездите, започнали да почитат Господа Исуса Христа. И чак до наши дни има мнозина могъщи и благородни хора сред татарите от техния род, които здраво се придържат към Христовата вяра. Всички онези хора от тази страна са еднакво способни в производството на оръжия, а също са много умели в областта на изкуствата и знанията, които трябва да се

изучават. Имат собствени букви и почти всички се въздържат от месо и вино, нито пък биха убили по каквато и да е причина нещо живо. Градовете в тези земи са твърде приятни и имат големи храмове, в които с голяма почит се кланят на идолите. Там расте жито в изобилие и други добри зърнени култури. Липсва им обаче вино и смятат, че да се пие вино е грях. Царството Тарсе от изток граничи с гореказаното царство Катай, от запад – с царството Туркестан, от север – с някаква пустиня, а от юг – с някаква много богата провинция, която наричат Сим⁴², намираща се между Катай и царството Индия, и в тази провинция се откриват камъни-диаманти.

Трета глава

За царството Туркестан

Царството Туркестан е едно царство, което от изток граничи с царство Тарсе, от запад – с царство Персия, от север – с някакво царство, което се нарича Хорезм, от южната страна се простира до началото на Индийската пустиня. В това царство има малко хубави градове, но има обширни равнини и добри пасища за добитъка и затова жителите на тази страна почти всички са пастири, обитаваци палатки и в такива домове, които много лесно могат да се пренасят от място на място. Най-големият град на това царство се нарича *Октерар* [Отрар]⁴³ и там се събира еднакво жито и ечемик. Напълно им липсва виното, пият обаче бира и други питиета, които приготвят. Жителите на това царство се хранят с просо, мляко и ориз и ги наричат *турс* [турци] и почти всички се придържат към учението на вероломния Мохамед. Някои сред тях обаче са езичници, които нямат изобщо никакъв закон. Нямат свои писмена, но в градовете и крепостите използват арабските букви.

Четвърта глава

За царството на хорезмийците

Царството Хорезм е добре снабдено с хубави градове и села. Там има много жители, понеже тази земя е плодородна и богата. Тук се добиват жито и други хранителни продукти в голямо количество, но все пак нямат много вино. Това царство граничи с някаква пустиня, която се простира на 100 дни път дължина. От запад достига чак до Каспийско море, от север граничи с

⁴² Южната част на Китай, известна като Чин, Син.

⁴³ Средновековен търговски център на Пътя на коприната, дн. развалини в Казахстан.

царството Кумания, от юг – с гореспоменатото царство Туркестан. Главният град на това царство се нарича Хорезм. Народът, който го обитава, се нарича хорезмийци⁴⁴. Те са езичници, които нямат нито писменост, нито закон, но са изключително свирепи воини. В това царство се подвизават някакви християни, които наричат *солдини* [согдийци]⁴⁵ и имат писмена и собствен език, а се придържат към гръцкия обред. Все пак нямат собствени букви и език. В църквите пеят различно, служат и се причестяват по гръцкия обред и са подвластни на патриарха на Антиохия.

Пета глава

За царство Кумания

Кумания е едно много обширно царство, но поради студенината на въздуха не е много населено от хора. Понеже в някои местности, предимно през зимата, настава такъв мраз, че нито хора, нито зверове могат да живеят по какъвто и да е начин. В други местности пък през лятото настава такава жега, че там никой не би могъл да живее поради горещината и също така заради мухите. Това царство Кумания е почти цялото равно и в тази равнина не се намират нито дървета, нито дори пънове, освен случайно в някои местности, където са разположени градовете и където имат някакви незастроени площи. Тези племена живеят в шатри и горят животински тор наместо дърва. Царството Кумания от изток граничи с царство Хорезм и с някаква пустиня, от западната му страна е Голямото, или Черното море и Морето на Тана [Азовско море], от север граничи с царството Русия, а от юг се простира до една от най-големите реки на света, която наричат Етил [Волга]. Ежегодно замръзва и всякога остава замръзнала здраво през цялата година, понеже ледът се утъпква от хората и зверовете като земя. На брега на тази река се намират някакви дървета, доволно малки, а отвъд, от другата страна на онази река, обитават племена от други нации, които не се смятат от царството Кумания, но се подчиняват на царя на Кумания. Има и такива, които обитават около планината Кавказ, която планина е чудно висока и обширна и никой не може да живее по върховете ѝ. Ястребите и другите грабливи птици, които се раждат в тези планини, са бели на цвят. Тази планина Кавказ е разположена между две морета, понеже от запад има Голямото море, а от изток Каспийско море. И понеже Каспийско

⁴⁴ Хорезмийците първоначално говорели на ирански диалекти, близки до согдийския, но по-късно са подложени на значителна езикова тюркизация, протичаща с процес на илямизация.

⁴⁵ Согдийците били представители на древното иранско население на Согдиана. Част от тях наистина били християни и манихеи и били подчинени от съседните хорезмийски мюсюлмани.

море няма никакъв досег нито с Океана, нито с Гръцкото море [Средиземно море], е като езеро, но го наричат море поради размерите му, понеже е най-голямото езеро на света, тъй като се простира от гореказаната Каспийска планина до началото на Персийското царство и разделя цялата земя Азия на две части. Частта, която е на изток, се нарича Вътрешна Азия, а онази част, която е на запад, се нарича Велика Азия. Водите на това езеро са сладки и ги обитават много хубави риби. Около това Каспийско море се въдят биволи и други горски животни в много голямо количество. В това море също има много острови, където гнездят много птици и предимно соколи, които се наричат понародному поклонници, свещени, висши и „есмерлиони“⁴⁶, които се раждат на самите тези острови. Раждат се и много други птици, чийто вид не е познат другаде, освен на тези острови. Главният град на царството Кумания се нарича *Сара* [Сарай]⁴⁷, който е бил някога известен и благороден. Но сега е разгромен и почти напълно разрушен от татарите, които го завзеха със сила и се описва като по-западнал.

Шеста глава

За царството Индия

Царството Индия е много обширно и е разположено над Морето-океан, което в тези земи се нарича Индийско море. И това царство започва от границите на Персийското царство и се простира на изток чак до една провинция, която наричат *Балакчен* [Бадахшан]⁴⁸. И в този регион се намират скъпоценни камъни, които се наричат „балас“⁴⁹. От север много обширна е великата Индийска пустиня, където някога император Александър открил толкова змии и разнообразни зверове, както се описва в историята му. В това царство блаженият апостол Тома проповядвал Христовата вяра и обърнал към вярата много народи⁵⁰. Но понеже са отдалечени много от онези земи и местности,

⁴⁶ Легендарни птици, може би от вида на белия сокол, споменавани и от други средновековни западни автори.

⁴⁷ Вероятно Хайтон има предвид т.нар. Сарай Бату или Сарай Берке, първата столица на Златната орда, изоставена към края на XIII в. Сведението, че Сарай е бил разрушен от монголите при завоюването на „Кумания“, е неточно, тъй като Сарай Бату е основан именно от тях.

⁴⁸ Провинция на границата между Афганистан и Таджикистан, прочута със залежите от скъпоценни камъни още в Средновековието.

⁴⁹ Вид рубини от Бадахшан, за които се вярвало, че имат свойствата на лекарство и афродизиак.

⁵⁰ Апостол Тома Дидим разпространявал християнството във вътрешността на Азия и достигнал до Южна Индия, където и до днес има християнски общности (в щата Керала), свързани с легендата за апостола.

където се изповядва християнството, там Христовата вяра е много стеснена и освен в едно малко градче, където живеят християни, не е оцеляла. Останалите, като са изоставили Христа, се покланят на идоли. От южната страна на това царство е много обширно Морето-океан, в което има множество острови, обитавани от индийци, които са смолисточерни и постоянно се движат голи поради горещината и почитат идоли, като глупци. На тези острови се намират скъпоценни камъни и бисери и много видове подправки и билки, които често са от полза за хората по света. Там също е остров Цейлон и на самия остров се откриват скъпоценни камъни, които наричат рубини и сапфири. И царят на този остров Цейлон притежава най-големия рубин и най-добрия, който може да се намери. И когато трябва царят на този остров да бъде коронясан, в ръцете му се дава този камък-рубин и той, като възседне коня, държи рубина и обикаля града и от този момент нататък всички му се подчиняват. Земята на Индия е обградена като остров от гореспоменатата пустиня и Морето-океан, така че едва ли би могъл някой да влезе в тази земя, ако не мине, разбира се, откъм страната на Персийското царство. И тези търговци, които искат да влязат в тази земя, отиват първо в някакъв град, който се нарича *Хермес* [Ормуз]⁵¹, който основал изкусно Хермес философът, както се говори⁵². Оттам преминават през някаква част на морето, откъдето достигат до някакъв град, който се нарича *Комбаем*⁵³. И там се срещат някакви птици, които се наричат папагали, които са със зелен цвят и има такова изобилие от тези птици, както на врабчетата в нашата земя. В това пристанище търговците откриват всички стоки, които биха искали да купят и ако искат да продължат случайно нататък, заради търговия или друга причина, могат да вървят без затруднения. В тази земя няма изобилие на ечемик или жито, но жителите ѝ ядат все пак ориз, просо, мляко, масло и плодове, каквито имат в голямо изобилие.

Седма глава

За Персийското царство

Персийското царство се дели на две части, които обаче се наричат само едно царство, най-вече защото винаги само един владетел е държал властта над тези земи. Първият дял на Персия започва на изток, от границите на царство Туркестан и се простира на запад чак до великата река Фисон, която

⁵¹ Средновековен град в дн. Иран, на стратегическия Ормузки пролив.

⁵² Легендарно сведение, името по-скоро идва от средновековната форма на зороастрийския бог Ахура Мазда, Ормузд.

⁵³ Камбай или Камбат, пристанище в Гуджарат, на север от Бомбай/Мумбай, в дн. Индия.

е първа между четирите реки, които извира от земния рай, както се говори в книгата *Битие*⁵⁴. На север се простира чак до Каспийско море, на юг – чак до Индийската пустиня. Тази страна е някак си цялата равна и по средата ѝ са два големи и много богати града, единият от които се нарича Бухара, а другият – Самарканд. Хората, които живеят в нея се наричат перси, имат и собствен език, на който говорят. Живеят от търговия и от земеделие. Сега не изпъкват с оръжия, нито във войни. В Древността са почитали идоли и най-вече почитали като свой бог огъня. След като народът на Мохамед овладял властта над тези земи, станали изцяло сарацини, които вярват на фалшивите писания на Мохамед. Другата част на Персия започва от Фисон, гореказаната река, и се простира на запад чак до границите на царство Мидия и отчасти на Велика Армения⁵⁵. От север се простира чак до Каспийско море, от юг граничи с някаква провинция на царството Индия, отчасти с Морето-океан, отчасти с някаква провинция на царството Мидия. В тази страна има два големи града, единият от които се нарича *Несабор* [Нишапур], а другият – *Спахен* [Исфахан]. Хората от тези земи са подобни на останалите гореописани, според сектата си и обичаите си.

Осма глава

За царството на мидийците

Царството Мидия е много дълго, но не е широко. Защото от източната страна започва от Персийското царство и отчасти от царството Малка Индия и се простира на запад чак до Халдейското царство. От северната страна започва от царството Велика Армения и се простира на юг чак до град *Кисан*⁵⁶, който се намира над Морето-океан. И там се събират най-големите и едри бисери, които се разпространяват по земята. В царството Мидия има големи планини и малки равнини. В това царство има две провинции. Едните, които живеят в едната от тях, се наричат *кордини* [кюрди], а другите във втората – сарацини, а в самото царство има и два града, от които единият се нарича *Серес* [дн. гр. Шираз], а другият *Керемен* [дн. гр. Керманшах]. Държат закона и сектата на вероломния Мохамед. Употребяват арабски букви, във военно отношение са пехотинци, много добри стрелци с лък.

⁵⁴ Неясно е коя от големите реки на Азия има предвид Хайтон, назовавайки я със старозаветното легендарно име Фисон. Възможно е в определени случаи да става дума за реките Сърдара и Амударя в Централна Азия.

⁵⁵ Старите арменски земи в Южното Закавказие, овладени от селджуците през XI в.

⁵⁶ Иранският остров Киш в Персийския залив.

Девета глава

За царството Армения

В земята Армения има четири царства, но все пак винаги един цар е държал властта. Територията по дължина на царството Армения започва от Персийското царство и се простира на запад чак до земята Турция. По ширина територията на земята започва от запад от чудесен град, който се нарича Порта Фери [Желязната врата, Дербент в дн. Дагестан] на простонароден език, който също цар Александър укрепил заради различните народи, обитаващи Вътрешна Азия, които не искал да имат достъп във Велика Азия без неговото благоразположение и нареждане. И този град е укрепен в някакви теснини на Каспийско море и се допира до великата планина Кавказ. На ширина царството Армения се простира от гореказания град чак до царството Мидия. В царството Армения има много големи и богати градове. Сред тях като по-прочут наистина се откроява град *Тауризий* [Табриз]. В страната Армения има големи планини и обширни равнини, големи реки и сладководни и солени езера, в които има голямо изобилие на риба. Народите, които живеят в земята Армения, се наричат с различни имена, според областите и провинциите, които заемат, и са мощни бойци и в пехотата, и в конницата. По отношение на оръжията, конете и облеклото следват обичаите и нравите на татарите, понеже са били дълго време под тяхното иго. Имат различни букви, които се наричат арменски букви, а другите "алоен" [алански]⁵⁷. В Армения е най-високата планина на земята, която на народен език се нарича Арарат и в подножието на тази планина най-напред заседнал Ноевият ковчег след Потопа. И макар че поради изобилните снегове, които винаги покриват тази планина зимно и лятно време, никой не може да се изкачи на нея, все пак постоянно, в подножието ѝ, личи нещо черно, за което всички казват, че бил ковчегът.

Десета глава

За царство Грузия

Царството Грузия започва от изток от някаква голяма планина, която наричат *Алборс* [Елбрус], където живеят много и различни народи, и затова тази страна се нарича Алания. Оттук на запад се простира царството Грузия чак до някакви провинции на царството Турция. По дължина това царство се простира изцяло над Голямото море [Черно море]. От южната страна грани-

⁵⁷ Аланите са източноирански народ, от сарматската група, обитавал Кавказ и Северното Причерноморие. Днешни потомци на аланите са осетинците в Кавказ.

чи с царството Велика Армения. И царството Грузия се дели на две царства, от които едното се нарича Грузия, а другото Абхазия. И там винаги е имало двама царе, от които единият е бил васал на императора на Азия. Царят на царството Абхазия е силен с хора и непревземаеми укрепления. И затова никога не е допуснал да се подчини на императора на Азия или на татарите. В царството Грузия има нещо смайващо чудно и твърде чудовищно, което не бих се осмелил да кажа, нито пък бих повярвал на нечие известие, ако не го бях видял със собствените си очи. Но понеже бях лично там и го видях със собствените си очи, казвам, че в тези земи има някаква провинция, която се нарича *Ханисем*⁵⁸ и заема три дни път околоръст. И в пределите на тази провинция, която е изцяло сенчеста, това място е така покрито с мъгла, че никой не би могъл да види нищо, нито пък има някой, който би се осмелил да влезе в тази земя, понеже не би могъл да познае пътя за връщане. Жителите ѝ твърдят, че често чували викащи човешки гласове, кукуригане на петел, цвилене на коне и по течението на някаква река, която извира от това място, личат ясни знаци, че там живеят хора. Вярно е това, което може да се намери в историите на царствата Армения и Грузия, понеже някога имало един зъл император на персите, който се наричал Саворей⁵⁹. Той почитал идоли и преследвал жестоко християните. Един ден наредил всички жители на Азия да дойдат и да се поклонят на идолите му и ако някой се противопостави на императорските разпоредби – да бъде екзекутиран. Случило се така, че някои вярващи в Христа предпочели мъченичеството пред това да поискат да се поклонят на идолите. Някои се поклонили на идолите от страх и за да не се лишат от светските блага. Други пък се втурнали към планините и пещерите и избягали от лицето на преследвача. Някакви добри християни обитавали някаква равнина, която се наричала на простонароден език *Моган*⁶⁰ и като не искали по никакъв начин да принасят жертви на идолите, замислили бягство, като изоставили всички светски блага. И докато обмисляли да се прехвърлят в земите на Гърция, онзи злодей, син на жестокостта, императорът, се изпречил на пътя на християните със своята нещастна войска, докато бягали, в онази равнина *Хемсем*, спомената по-горе. Когато по заповед на императора онези християни трябвало да бъдат напълно унищожени, те призовали Господа Исуса Христа и този мрак се спуснал постоянно, загъмнил светлината на неверниците, а християните, като преминали по правилната пътека, се измъкнали. Нечестивците трябвало да останат в тази мрачна долина и ще стоят чак до свършека на света, както се вярва и се разказва от всички.

⁵⁸ Неуточнена.

⁵⁹ Вероятно сасанидският владетел Шапур, Сапор II (309 – 379), който се опитва да наложи зороастризма като единствена религия във владенията си, а също и в християнска Армения.

⁶⁰ Моган или Муган, област в Иран, по южното крайбрежие на Каспийско море.

Единадесета глава

За царството на халдеите

Халдейското царство от изток започва от планините на Мидия и достига чак до Ниневия, голям и древен град близо до реката Тигър. Защото това е този град, за който говори Свещеното писание и в който е изпратен пророк Йона, за да предсказва на жителите му по заповед на Бога. Чрез предсказанието му жителите на този град били освободени от предстояща чума. Днес градът Ниневия е напълно запуснат, но от това, което може да се види в него, може твърдо да се вярва, че е бил един от най-големите градове на света. На ширина Халдейското царство, на север, започва от някакъв град, който се нарича *Марага*⁶¹, и се простира на юг чак до Морето-океан. Главният град на халдеите се нарича на народен език *Балдак* [Багдад], но в Древността се е наричал Вавилон, където Навуходоносор⁶² е водил пленените синове на Израил от свещения град Йерусалим. В царството на халдеите има много равнини, малко планини и умерено количество води, които протичат през тази земя. Има някакви хора, живеещи в Халдея, които се наричат несториани и те имат халдейски писмена. Има и други хора там, които използват арабски букви и поддържат сектата на злия Мохамед.

Дванадесета глава

За царство Месопотамия

Царството Месопотамия от изток започва от големия град *Мосел* [Мо-сул], който е край р. Тигър. А от запад се простира чак до град *Рохаис*⁶³, който е разположен на р. Ефрат. Той е бил градът на цар Агар⁶⁴, комуто нашият Господ Иисус Христос изпратил Вероника⁶⁵, която днес се намира в Рим. Близо до този град Рохаис се намира земята *Карам*⁶⁶, в която живели отначало Авраам и неговото потомство и която Господ им наредил да напус-

⁶¹ Град край езерото Урмия, на границата между Иран и Турция.

⁶² Навуходоносор II (ок. 605 – 562 г. пр. Хр.), владетел на Нововавилонското царство.

⁶³ Древната Едеса, по-късно известна и с арменското име Урха и турското Урфа, дн. Шанлъурфа.

⁶⁴ По-точно Абгар V, владетел на Едеса, комуто се приписва легендарна кореспонденция с Иисус Христос.

⁶⁵ Става дума за Булото на св. Вероника, на което било отпечатано лицето на страдащия Иисус, подобно на Торинската плащаница.

⁶⁶ Харан или Каре, древен град и провинция в Северна Месопотамия.

нат и да се прехвърлят през реката Ефрат, когато дошли в Обетованата земя, което е описано по-подробно в Библията. Това царство се нарича на гръцки език Месопотамия [Междуречие], понеже е разположено между тези две големи реки Тигър и Ефрат. На ширина това царство започва от една планина в Армения, която се нарича *Самсон*⁶⁷, и се простира на юг до пустинята на Малка Арабия. Това царство има много плодородни и богати равнини. Има само две твърде дълги планини, много богати на плодове. Едната от тези планини се нарича *Симар*⁶⁸, другата – *Лисон*⁶⁹. През тази земя протичат незначителни води, но жителите на страната пият вода от кладенци и цистерни. В това царство живеят някакви християни, очевидно сирийци и арменци, другите се придържат към сектата и вярата на сарацините. Онези християни, предимно арменците, са отлични конници и пехотинци, но сирийците и сарацините не се отдават на оръжията, а са занаятчии и земеделци, някои са и пастири. Все пак в някаква провинция, наречена *Мередин* [дн. гр. Мардин, Турция], живеят някакви сарацини – стрелци с лък, които на народен език се наричат *кордини* [кюрди].

Тринадесета глава

За царството Турция

Царството Турция е много обширно и богато. Има мини за сребро, желязо, мед и алуминий в отлично качество. Там се намират в изобилие всякакви видове плодове и вино. Тук се отглеждат и много животни и най-вече добри коне. Граничи от изток с Велика Армения и отчасти с царството Грузия. От запад се простира чак до град *Саталия* [Анталия], който е разположен над Гръцкото море. От север не граничи с никаква земя, но се простира по протежението на брега на Черно море, от юг отчасти граничи с Втора Армения и отчасти със *Силиция* [Киликия], а отчасти достига чак до Гръцкото море и е обърната към остров Кипър. Царството Турция се нарича Гърция от много народи от Ориента, понеже в Древността император Константин⁷⁰ го определил за своята лична хазна и тогава се управлявало от императорските дукове и служители. След като турските племена си създали свое царство, избрали владетел, който наричат султан, а след като овладели тази земя, тя била наричана от латините предимно Турция. В царството Турция има много провин-

⁶⁷ Сасон или Сасун, регион в историческа Западна Армения, днес в Югоизточна Турция.

⁶⁸ Дн. Синджар.

⁶⁹ Бисон или Бехсени, Бесни, планина в провинция Адияман, Турция.

⁷⁰ Император Константин Велики (306 – 337).

ции, от които всяка има големи и важни градове. В провинция Ликаония⁷¹, която е първа по ред, се намира онзи известен град Коня, който господства и наставлява цялото царство Турция. Във втората провинция, която се нарича Кападокия, е разположен град Гръцка Кесария⁷². Третата провинция се нарича Исаврия и там е античният град *Саулемичия*⁷³. Четвъртата се нарича *Бригия* [Фригия] и тук е градът Гръцка Ликия⁷⁴. Петата е *Кизитум*⁷⁵ и там е град Ефес. Шестата е *Питанея* [Витиния] и там е град Никея⁷⁶. Седмата е Пафлагония и там е град Германополис⁷⁷. Осмата провинция е *Генет*⁷⁸ и в нея е град Трапезунд⁷⁹. И тази единствена провинция от известно време е станала царство по следния начин, а именно, че когато турците овладели царството Турция, не могли да завземат нито град Трапезунд, нито неговите владения, в които имало силно укрепени крепости, и други укрепления и така останал във властта на константинополския император. За управлението на тази страна, императорът свикнал да изпраща един губернатор, който на народен език се нарича „дук“⁸⁰. После станало така, че един от тези управители вдигнал бунт срещу империята и си присвоил тази земя, като се нарекъл цар. И този, който сега владее страната и властта над Трапезунд, направил така, че всички да го наричат император. Жителите на тази провинция са гърци и имат гръцки писмена и обред. Ние обаче поставяме Трапезунд в числото на провинциите, а не на царствата, съобразно това, което ни известяват историите на Изтока. В царството Турция обитават четири народа, а именно гърци, арменци и якобити⁸¹, които са християни и живеят от търговия и земеделие, колкото могат. Другата нация е на турците, които са сарацини и са отнели властта над тази земя от ръцете на гърците. Онези, които живеят в градовете и селата, са търговци и живеят от търговия и от занаяти. Има и други, които винаги търсят пасбища и живеят в лагери и в шатри, зиме и лете. Имат стада от овце и други животни, от които живеят. И като конници, и като пехотинци са свирепи воители, предимно с лъкове и стрели.

⁷¹ Област в южната част на Централен Анадол.

⁷² Дн. Кайсери, Централна Турция.

⁷³ Селевкия Трахея, дн. Силифке, Турция.

⁷⁴ Лаодикея на Ликос, древен град в дн. Турция.

⁷⁵ Кизик в обл. Сарухан, Турция.

⁷⁶ Дн. Изник, Турция.

⁷⁷ Германикополис, дн. Кастамуни, Турция

⁷⁸ Областта Джаник на брега на Черно море, в дн. Турция.

⁷⁹ Дн. Трабзон, Турция.

⁸⁰ От латинското *dux* и византийското *doux*, *doukas*.

⁸¹ Привърженици на монофизитската секта на сирийския свещеник Якоб Барадай.

Четиринадесета глава

За царство Сирия

Царството Сирия започва от изток от реката Ефрат и се простира на запад чак до град *Газере* [Газа], който е разположен над Гръцкото море в началото на Египетската пустиня. Царството Сирия на ширина от север започва от град Бейрут и се простира чак до *Крак* [Крепостта] *Монтис Регалис* [Монреал]⁸². От изток граничи с Месопотамия, от север – с Втора Армения⁸³, и отчасти с царството Турция – от юг, на запад няма граници с никакво царство, понеже е обградено от двете страни с Гръцкото море [Средиземно море] и Арабската пустиня. Царството Сирия се дели на четири части или провинции, които провинции, поради размерите си, са свикнали да наричат царства и някога е имало в тях царе. Но тъй като в историите на Изтока са наречени провинции на царството Сирия, не смятаме да ги наричаме царства. Първата провинция, която е главната на царство Сирия, се нарича *Сем* [Шам, т. е. арабското название на Сирия]. В средата на тази провинция е разположен най-благородният град Дамаск. Втората провинция се нарича Палестина, в която е разположен светият град Йерусалим. Третата провинция се нарича Антиохия и в нея има два големи града – *Халан* [Халеб] и Велика Антиохия⁸⁴. Четвъртата провинция се нарича *Силиция* [Киликия] и там е разположен непревземаемият град Тарс, в който бе роден блаженият апостол Павел. Самата провинция Киликия се нарича Армения. Защото след като враговете на християнската вяра отнеха тази земя от ръцете на гърците и я владяха дълго време, арменците решиха изобщо да отнемат от ръцете на езичниците тази земя Киликия, властта над която държи по Божията милост арменският цар. В царството Сирия обитават различни нации, а именно гърци, арменци, яkobити, несториани, сарацини и други две християнски нации, които не се срещат в други царства, именно сирийци и маронити⁸⁵. Сирийците се придържат към гръцкия обред, но все пак дълго време са били подвластни на Светата Римска църква и имат арабски писмена и език, а църковната служба изцяло извършват с гръцки букви. Другите, които се наричат маронити, държат яkobитския обред и имат арабски език и писмена. И тези две нации обитават около планината Ливан и в областта на Йерусалим. Във военно отношение са отлични бойци, живеят от земеделие. Сирийците са многобройни, маронитите са малко, сред тях има някои пехотни стрелци с лък, които са много смели бойци. Дължината на царството

⁸² Крак дьо Монреал, средновековен латински замък, край гр. Шубак, Йордания.

⁸³ Гранична провинция на региона Кападокия в Централен Анадол.

⁸⁴ Дн. Антакия, Турция.

⁸⁵ Маронитите всъщност били последователи на монотелизма, по-късно приемат католическото християнство.

Сирия обхваща 20 дни път, на ширина е пет дни път, а на места и по-малко поради това, че Арабската пустиня и Гръцкото море се приближават по-продължително и по-близко една до друга.

ВТОРА КНИГА

След като разказахме за 14-те главни царства, които се намират в пределите на Азия, последователно ще разкажем за императорите на Азия, които след Рождеството на нашия Господ Иисус Христос овладяха империята Азия и въстанаха срещу Римската империя.

Първа глава

За императорите на Азия

Както разказва Евангелието на блажения Лука, по времето на Рождеството на нашия Господ Иисус Христос, Август Цезар, римският император, овладял напълно властта в държавата. След това някакъв персийски цар, на име Хозрой шах⁸⁶, бил пръв, който се осмелил да въстане срещу Римската империя, като започнал да се нарича император на Азия. Той овладял властта над персите, мидийците, Армения и Халдея. И силата му нараснала дотолкова, че насилствено унищожил населението и римската власт в тези провинции. Властта на персите траяла 129 години. Но след това сарацините отнели властта над Азия от тях, както ще поясним по-долу.

Втора глава

За нацията на сарацините, как овладяха властта над Азия и посяха лъжливия закон на Мохамед и колко време владяха тази земя

В годината от Рождеството на нашия Господ Иисус Христос 632, проклетото семе на нацията на вероломния Мохамед навлязло в царството Сирия и като овладяло свръхбогатия град Дамаск от ръцете на гърците, които дълго време го управлявали, след това набързо завзело цялото царство Сирия. После обсадило Антиохия, велик и благороден град, който владеели гърците. Им-

⁸⁶ Хозрой I I (590 – 628), сасанидски владетел на Персия, воювал дълги години с Източната Римска империя; в крайна сметка победен от император Ираклий.

ператор Ираклий⁸⁷, като чул това, изпратил голяма помощ, за да защити града от вероломните сарацини. И когато хората на император Ираклий достигнали до някаква равнина, която на народен език се нарича *Посене*⁸⁸, идващите насреща сарацини започнали жестоко сражение с тях. Сблъсъкът между тях бил голям, но накрая надделели агаряните⁸⁹. В този конфликт от двете страни загинало безкрайно множество бойци и чак до ден днешен там се откриват костите от трупове, в голямо изобилие. След това станало така, че гърците, намиращи се в града, обзети от голям страх, предали самия град Антиохия, с определени договори и споразумения. Оттам сарацините, синовете на измяната, навлезли в Киликия, Кападокия и Ликаония, много богати региони, които за кратко време всичките им се подчинили, понеже нямало никой, който да може да им се противопостави. И понеже поради това се възгордели извънмерно, подготвили галери и много други плавателни съдове и насочили корабните си платна срещу Константинопол. Но отначало слезли в Кипър и завзели главния град на това царство, който се наричал *Констанция*⁹⁰ и там е гробницата на блажения апостол Варнава. След като от града били ограбени безброй богатства и пленени безбройно количество хора, така разрушили основни града, че той никога повече не бил заселен. Като се отпавили оттам, достигнали до остров Родос и ограбили много от другите острови на Романия [Византийската империя] и отвели много пленници оттам.

Накрая достигнали Константинопол и обсадили този прекрасен град по суша и море. Християните, като видели това множество от врагове, били обхванати от силен страх и смирено започнали да молят за милост Господа. И тогава, по волята Божия, се случило така, че макар и по това време да било лято и морето да било почти неподвижно от течения, внезапно се надигнала силна буря, която потопила почти всички галери и салове на неверниците в морето, като всички сарацини, които се намирали в тях, се удавили. Сухопътната армия, като видяла това, без други действия, тутакси се изтеглила през Турция към царството Сирия.

Трета глава

За нацията на туркмените, как отнели властта над Азия от ръцете на сарацините и колко време владели тази земя

Християните, като видели, че са избавени чрез милостта на Христа, с голямо въодушевление решили този ден да се празнува тържествено всяка

⁸⁷ Ираклий (610 – 641), византийски император.

⁸⁸ Равнина край Антиохия.

⁸⁹ Т. е. потомците на Агар, мюсюлманите.

⁹⁰ Древният град Саламин, близо до Фамагуста.

година в чест на Господа, което се спазва и до ден днешен най-прилежно от християнското население на онези земи. Гореспоменатите синове на жестокостта, агаряните, се успокоили, сякаш така им се нравело за известно време. После наистина, като събрали голяма войска, решили да нападнат царството Персия, защото то се смятало за по-силно от другите царства в Азия. Където навлезли в Месопотамия, оттам преминали в царството Халдея, което било под властта на персийския цар, който не могъл въобще да се противопостави на сарацините и на сектата на коварния Мохамед. Случило се така, че сарацините овладели много крепости и градове и за тази земя отправили всичките си молитви. Царят на персите, на име *Аздайорт* [Йездегерд]⁹¹, който се боял да не би да бъде покорен от мощта на сарацините, изпратил свои пратеници до съседните царе и принцове и измолил помощ от тях, като обещаващ на онези, които дойдат, големи заплати и почести. Та от царството Туркестан, понеже било по-близо до Персийското царство, се събрали около 60 000 мъже, които по това време се наричали туркмени, и поели пътя си, като очаквали персийският цар да им плати заплати. Преминали реката Фисон [Амударя] и понеже обичаят им е такъв, че където и да ходят, винаги водят със себе си децата и съпругите си, не могли бързо да организират движението си и така след няколко дни наближили. Сарацините, които били в Халдейското царство, което, както казахме, подчинили, се побояли, че войските на туркмените и персите ще се съединят и че няма да могат да изпълнят лесно желанието си за персийските земи, като взели по-добро решение, побързали да нападнат персийския цар, преди да му дойде помощ. Персийският цар, като не можел да избегне сражението, се противопоставил с хората си на сарацините и като започнало сражение близо до някакъв град, който на народен език се нарича *Марага*⁹², между тях станал голям сблъсък и от двете страни загинали голям брой войници. Накрая персите обърнали гръб и сарацините, като ги преследвали мъжествено, убили между останалите и бягащия персийски цар и изтръгнали победата от враговете. Това станало в лето Господне 632-ро.

Четвърта глава

Значи, след като бил победен персийският цар и били подчинени както Персийското царство и империята Азия, гореспоменатите синове на жестокостта, агаряните, си избрали император, някакъв човек, естествено от рода на Мохамед, и го нарекли халиф и решили престолнина да му бъде Багдад, един много богат град. В останалите царства, които подчинили, поставили

⁹¹ Йездегерд III, (632 – 651), последният сасанидски владетел.

⁹² Марага или Мараге, град в Ирански Азербайджан, столица на Илханската орда през XIII в.

господар, който се наричал султан, което съответства на цар на латински език. Гореказаните сарацини овладели градове и села и поставили под властта си цялата земя на Велика Азия, без царството Абхазия, което се намира в Грузия, и без някаква друга област на царството Армения, която на народен език се нарича Алания. Тези два региона се удържали срещу гореказаните сарацини, нито пък изобщо искали да им се подчинят по някакъв начин и така станали убежище и опора за всички християни, които сарацините преследвали, като искали да ги принудят да се подчинят на лъжливото учение на Мохамед.

За туркмените, споменати по-горе, които дошли да дадат помощ на персийския цар, накратко ще кажем нещо, понеже историята им, която по-надолу ще бъде изложена, е по-ясна. Тези гореказани туркмени, стигнали до някаква страна, която на народен език се нарича Хорасан⁹³, и там разбрали, че персийският цар бил убит при сблъсък и поради това не пожелали да продължат по-нататък. Те по-скоро се стремели да овладеят тази страна Хорасан и вярвали, че ще я защитят и ще я удържат срещу сарацините. Като видели това, сарацините събрали огромна войска, за да подчинят гореказаните туркмени на властта си на всяка цена. Туркмените, като видели безбройното множество сарацини, съмнявайки се за изхода на сражението, изпратили свои пратеници при халифа, като казали, че искат да се подчинят на неговото благоволение и заповеди и помолили да ги запази, без да ги наказва, под властта си. Това се видяло благоразумно и приемливо на сарацините и така ги приели. Все пак ги заселили извън страната Хорасан, в местност, където не биха посмели да въстанат, и им наложили някакъв ежегоден данък, който да изплащат на господаря, и много други задължения. И така туркмените престоляли дълго време под игото на сарацините, като царствата на персите, мидийците и халдеите попаднали под сектата на проклетия Мохамед. След това халифът наредил при него да се съберат всички старейшини на туркмените и ги убедил да приемат закона и сектата на Мохамед и да се погрижат всички туркмени да сторят същото и обещал на всички да стори особени благодеяния, ако се подчинят на това му изискване. Но туркмените, които изобщо не следват никакъв закон, се съгласили лесно със заповедите на халифа и станали вероломни сарацини и така се погрижили с течение на времето, че в сектата и закона на Мохамед повярвали 64 туркменски нации и всички приели вярата на сарацините, с изключение само на две нации, които били изолирани от другите. След това сарацините обикнали туркмените и ги обсиждали с благодеяния и дарове, с което онези увеличили богатствата и хората си. Понеже туркмените знаели как да преживяват разумно под властта на сарацините, докато открият възможност за въстание. След като я намерили, отнели от тях царството и властта, както ще научите в следващите глави. И така сарацините владели над цяла Велика Азия 418 години.

⁹³ Хорасан, област в Източен Иран, древната Партия.

Пета глава

Почти тридесет години след като сарацините овладели властта над Азия, сред тях възникнали някакви големи размирици, така че султаните и другите местни господари, които се подчинявали на халифа, започнали да се бунтуват срещу него и по тази причина най-напред мощта на сарацините била много намалена. По това време в Константинопол управлявал някакъв много силен император на име Диоген⁹⁴, който започнал да напада сарацините мощно и мъжествено и отнел от ръцете на сарацините много градове и крепости, които попаднали под властта на враговете по времето на император Ираклий, като между другите градове освободил и Антиохия. Върнал под християнска власт и част от царството Месопотамия и много градове в Киликия, която сега се нарича Армения. Разбира се, други царства останали под властта на сарацините и те ги владели, докато туркмените им отнели земите и империята, както по-надолу ще обясним по-подробно.

Шеста глава

За туркмените, как отнели властта над Азия от ръцете на сарацините и колко време управлявали

През 1051-во лето Господне туркмените започнали да управляват най-напред в Азия, по този начин, понеже когато били обогатени и нараснали на брой, като наблюдавали размириците, които имали помежду си сарацините, решили че могат лесно да окупираат империята Азия. След това си избрали цар и господар, понеже никога преди това не били определяли върховен господар или управник. Та значи, първият им владетел се наричал Салиох⁹⁵. След това грабнали оръжията и непрестанно и отвсякъде нападали сарацините и ги изтласкали, така че в много кратко време подчинили цялата земя на Велика Азия и овладели и властта над тази земя. На халифа обаче не сторили нищо и много го почитали. След като гореказаните туркмени овладели властта над Азия без никаква съпротива, халифът повече от страх, отколкото от обич, като искал да им се понрави по всякакъв начин, назначил гореказания Салиох, техния господар, за император над всички царства и земи в Азия. След не-много време, често споменаваният император Салиох се споминал. Наследил го някакъв негов син на име *Долкрилса*⁹⁶. Този Долкрилса подхванал война

⁹⁴ Роман IV Диоген (1068 – 1071) – византийски император.

⁹⁵ Селджук, вожд на огузкото племе кьнък, който приема исляма и дава началото на Селджукската династия, живял в края на X и началото на XI в.

⁹⁶ Тогрул шах, всъщност Тогрул бек, (990 – 1063, султан от 1037 г.), внук на Селджук и основател на Селджукския султанат.

срещу императора на гърците и овладял много земи и крепости на гърците. После изпратил някакъв свой роднина, който се наричал *Артот*⁹⁷, за да нападне царството Месопотамия, и му отстъпил това царство и онова, което успеел да отвоюва от гърците. И така този Артот потеглил с голяма дружина и първо обсадил град *Рохаис*, който завзел лесно. След това атакувал други земи и местности и подчинил под властта си цялото царство Месопотамия. В град Мардин установил столицата си и накарал всички да го наричат султан.

По това време умрял гореказаният Долкрилса и като цар го наследил някакъв негов син на име *Алп Асалем*⁹⁸. Този Алп Асалем имал някакъв внук на име *Солиман*⁹⁹, който бил отличен воин и дълго служил на баща си. Изпратил този Солиман с голяма армия в Кападокия и му отстъпил всичко, което би могъл да изтръгне от гърците. Солиман, като настъпил, овладял много градове и крепости в царството Турция и после подчинил почти цялото царство на властта си, започнал да се назовава султан, и като променил името си, искал да го наричат *Солиманса* [Сюлейман шах]. За този Солиманса споменават в историята за похода на Готфрид Булонски [Годфроя дьо Буйон], понеже бил първостепенен враг на Христовата вяра и войнствено се опълчил на поклонниците [кръстоносците].

Седма глава

Не след дълго време умрял Алп Асалем, император на турците, и го наследил някакъв негов син на име *Мелекса*¹⁰⁰. И този Мелекса заповядал на Артот, султана на Месопотамия, и на Солиманса, султана на Турция, колкото се може по-бързо да пристигнат с колкото се може повече свои войници за обсада на града Антиохия (заедно с някакъв негов генерал, който изпратил пак там с войска и голяма свита). Те се погрижили да изпълнят заповедта без никакво забавяне. Обсадили града Антиохия и го завзели след няколко дни, понеже това бил голям град, а малцина били защитниците, които се противопоставили на сарацините. И по този начин гърците били лишени и изтласкани изцяло от Азия чрез мощта на враговете на Христовата вяра. След кратко време императорът на турците Мелекса умрял и оставил двама синове. Първородният се наричал Белкиарок¹⁰¹, който наследил и баща си на трона, но брат му, който бил по-смел и по-опитен във военното дело, окупирал голяма част от Персий-

⁹⁷ Орток Арслан или Гази бен Орток, основател на туркменската династия Ортокити в Мардин през първата половина на XI в.

⁹⁸ Алп Арслан (1063 – 1072), наследник на Тогрул бек, седджукски владетел на Иран.

⁹⁹ Сюлейман шах (1077 – 1085), основател на султаната Рум в Иконион.

¹⁰⁰ Мелек шах (1072 – 1092), седджукски султан в Персия.

¹⁰¹ Баркиарок Рухеддин (1092 – 1104), син на Мелек шах.

ското царство. И по това време, походът на Готфрид Булонски преминавал през Турция, Белкиарок бил император на персите, а Солиманса бил султан на Турция, който многократно нападнал християнските поклонници, преди да преминат Турция.

Осма глава

И след като поклонниците преминали през страната Турция, продължили без никакво забавяне и обсадили град Антиохия, който били завзели враговете. Като чул това, персийският император събрал цялата си войска и наредил да се отправят на помощ на гореказания град Антиохия. Но преди неверниците да успеят да дойдат на помощ на тази земя, нашите поклонници вече овладели града, но пък силата на придошлите врагове била толкова голяма, че обсадили напълно и отвсякъде града и така християните от обсадители се превърнали в обсадени. Едва-що нашите поклонници излезли [разделени] по бойни части и наредени в боен ред започнали сражение с неверниците и унищожили всички като сламки, по Божия промисъл. Онези от враговете, които намерили спасение в бягството, се завърнали в Персия и открили, че Белкиарок, техен император и господар, се е споминал. Брат му искал да го наследи и да овладее властта със сила, но никакви негови неприятели се вдигнали срещу него и го съсекли на части. Никога вече туркмените не успели да се споразумеят за избор на император или пък за общ господар над тях, но напротив, били разделени, като се сражавали помежду си. Грузинците и арменците от Велика Армения, като видели това, нападнали мощно и мъжествено турците и ги прогонили от цялото Персийско царство. Турците, които се оттеглили от Персийското царство, преминали в царството Турция, за да живеят със съпругите и децата си. И от това мощта на султана на Турция нараснала много и така станал по-силен от всички останали султани. И този султан на Турция държал властта си в мир чак до идването на татарите, от които бил по-късно победен, както ще опишем по-надолу.

Девета глава

За нацията на хорезмийците, как завладяха Велика Азия и как след кратко време бяха напълно унищожени

В царството на хорезмийците имало никакви народи, много силни във военно отношение, които обаче живеели под открито небе, в шатри и лагери. Пасели стада добитък и където и да се надигнала случайно война, те тутакси бързали да отидат там. Тези хорезмийци, като чули, че Персийското царство е без владетел и останало без господар, е оставено без защитници, сметна-

ли, че то може лесно да се овладее и да се задържи без каквато и да е било съпротива. Като взели общо решение, си избрали вожд и господар, очевидно някакъв знатен измежду тях, който се наричал *Джалаладин*¹⁰². Като извършили това и се отправили единодушно, навлезли в Персийското царство и насочили похода си чак до благородния град Табриз, без да срещнат каквато и да е било съпротива. И като се установили там, коронясали за император гореказания им господар Джалаладин за император на Велика Азия. Понеже повярвали, че така лесно ще покорят и другите царства на Азия, както сторили с Персийското царство, което намерили напълно изпразнено от защитници. И така се отдали много време на покой и се обогатили с безбройни съкровища от Персийското царство, от което се възгордели извънредно много. Като потеглили оттам, се прехвърлили към царството Турция, което смятали да нападнат и подчинят. Но султанът на Турция, на име *Аладин*¹⁰³, като видял това, събрал безбройна войска и мъжествено се противопоставил на входа на своето царство на гореказаните хорезмийци. Между тях започнала голяма битка, но останала недовършена. Накрая обаче хорезмийците обърнали гръб и били избити всички от ужасния меч, освен онези, които намерили спасение в бягството. Онези, които успели да се измъкнат от сблъсъка, събрани заедно, се отправили по най-прекия път към Месопотамия, като загубили своя император и господар Джалаладин, който загинал в сражението. Застанали в равнината на *Рохаис* [Едеса], като обмисляли какво да сторят по-нататък. Гореказаните хорезмийци събрали отново войска и като възприели съвета на старейшините, насочили знамената си към царството Сирия, което по това време се управлявало от една господарка, като вярвали, че могат да го овладеят. Но тази благородна господарка събрала армията си в града Халев и изпратила хората си срещу хорезмийците. И започнала голяма битка между тях, край реката Ефрат. И там хорезмийците обърнали гръб и побегнали към Арабската пустиня. След това преминали реката Ефрат, близо до някаква крепост на име *Ракабе*¹⁰⁴. От тази страна навлезли в царството Сирия и без да срещнат никаква съпротива пристигнали чак в провинцията Палестина, по-точно в Йерусалимското кралство и нанесли доста големи щети на християните, както се обяснява по-пълно в историята на похода на Готфрид Булонски. Накрая, разбира се, този хорезмийски род бил унищожен в твърде кратко време. И така се случило, понеже гореказаните хорезмийци не искали да се подчиняват на своите първенци и се разделили на дружини и отряди, едни отишли при султана на Дамаск, други – при султана на Хомс, трети – при султана на *Хамам*¹⁰⁵, четвърти – при другите султани на Сирия, които по това време били

¹⁰² Джалаладин Мангуберди (1220 – 1231), последният шах на Хорезм.

¹⁰³ Алауддин Кейкубад бин Кайкавус, султан на Рум от 1220 до 1237 г.

¹⁰⁴ Ракаб, древният Калиник в Северна Месопотамия.

¹⁰⁵ Хама, град в Сирия.

петима и служили там като наемници. Султанът на Халеп бил по това време по-силен от останалите гореспоменати. Най-важният вожд на хорезмийците, който се наричал *Барака Кан*, като видял, че е така е изоставен от народа си, изпратил свои пратеници при султана на Вавилония [Египет] и предоставил себе си и всичко свое на неговите заповеди и в негова служба. Султанът на Вавилония приел много радушно това пратеничество и приел с голяма благо-склонност вожда на хорезмийците и хората му. Все пак султанът разпръснал из цялата си армия хорезмийците, понеже не искал да живеят заедно. Много-кратно почел вожда на хорезмийците и му дал много обещания и изобилни неща и оттогава потомците на този вожд са на почит във Вавилония. Чрез тези хорезмийци мощта на султана на Вавилония се умножила, а преди идването им била скромна и незначителна. Хорезмийците, разделени по гореописания начин, накрая изчезнали. Оттогава, когато нацията на хорезмийците била унищожена, след това започнали да владеят в Азия татарите, както се описва по-подробно и в третата част на тази книга.

ТРЕТА КНИГА

Започва третата част на тази книга, където се разказва за нацията на татарите, кои бяха, в коя земя обитаваха първоначално и как достигнаха до властта и кой беше първият им император.

Първа глава

За нацията на татарите, кои бяха, в коя земя обитават, как стигнаха до световно господство и кой беше първият им владетел

Областта на татарите е разположена отвъд голямата планина *Белгиан*. (За тази планина има споменаване в книгата за Александър [Велики], където се говори за горските хора, които открил.) В тази земя живели татарите като хора-зверове, без да имат нито писменост, нито вяра. Пасели стада от животни и се движели от място на място, като търсели пасища за добитъка си. По това време нищо не умеели от военното изкуство, но били презирани от всичките си съседи, като плащали данък на всички. По това време татарските нации били многобройни, като се наричали все пак с общото име *моголи*. Събирали се от тези нации по две или три и се скитали почти наедно и избирали вождове помежду си, които да ги управляват и да ги покровителстват. Накрая обаче толкова се умножили, че са разделени в седем

основни нации. Родът им се почита като много по-благороден от другите и чак досега седемте гореказани нации на татарите се предпочитат пред останалите и онзи, който може да докаже, че е от тези седем нации, се смята сред тях за благородник. От тези седем нации първата се нарича *татар*, която е взела името си от страната, в която живели първоначално. Втората е *тангот* [тангути], третата – *еурат* [ойрати], четвъртата – *ялаир* [джелайр], петата – *сонит* [сунит], шестата – *монгли* [мангли], седмата – *тебет* [Тибет]. Когато татарите били под властта и робството на съседите си, от които били много потискани, както по-горе беше посочено, се случило така, че един от тях, беден човек, железар, имал насън видение, а именно воин, облечен в бяло и седящ на бял кон, който го повикал по име и му рекъл: „*Чангис* [Чингис], волята на безсмъртния Бог е такава, че оттук нататък ти ще си владетел и управник над всички нации на моголите и чрез тебе те ще се освободят напълно от робството у съседите, в което пребивават твърде дълго. И ще покорят съседите си и данъците, които някога са били свикнали да дават, ще получават от тях“. Чингис бил обхванат от голяма радост, като чул Божиите думи, и като станал, веднага разправил на всички за видението си. Седмината вождове и първенците на татарите не искали да повярват на видението и, напротив, повече се подигравали на стареца. Но на следващата нощ видели сами седящия на бял кон воин и видението, както бил разказал на всички старецът Чингис. И белият воин наредил на тези седем вожда, от името на безсмъртния Бог, колко време да се подчиняват на Чингис и да направят така, че заповедите им да се изпълняват от всички хора. После горепосочените вождове, като се събрал народът, направили така, че да се подчинят и почетат гореспоменатия Чингис като техен естествен господар.

Втора глава

После поставили по средата голям трон и като проснали някакъв черен плъстен килим върху земята, накарали речения Чингис да седне отгоре му и седмината главни вождове на гореказаните седем нации го издигнали с плъстения килим и го поставили с танци и шум и го нарекли Кан, т. е. император, като му оказали чест и почитания с коленичения пред него като техен император и господар. За това тържество, което направили татарите на своя пръв император, когото поставили да седне върху плъстения килим, никой не би трябвало да се учудва, понеже по това време нямали по-богата дрипа, върху която да го сложат, или пък били, може би, толкова диви, че не знаели как да го сторят по-добре. Но за това сега някой би могъл да се учуди, понеже гореказаните татари завзели след това много царства и безбройни богатства, тъй като държат властта над цяла Азия и богатствата и властта над Русия и България и владеят и много други провинции на Европа, чак до границите на кралство Унгария,

но въпреки това не искали да изоставят древния обичай и начин. Понеже който и да трябва да бъде утвърден като император и господар на татарите, трябва изцяло да се придържа към онзи обичай, който спазвали предшествениците му в миналото, за да утвърдят първия свой господар и император Чингис хан.

И аз, брат Хайгон, съставител на тази история, бях на два пъти свидетел, когато татарите искаха да издигнат господар на императорския трон и напълно спазиха обичая на прадедите си. Защото събраха целия народ и в някакъв павилион, в средата му, поставиха трон и като постлаха в средата някакъв свършено черен плъстен килим, накараха бъдещия император да седне отгоре му. След това, като дойдоха вождовете и онези, които бяха от рода на предишните императори, вдигнаха с този плъстен килим господаря и го поставиха на трона. А после, като коленичиха, го почетоха като техен господар. Нито пък някога искаха да изоставят или да променят стародавния обичай поради придобитите богатства или почести. А сега нека се върнем към темата си.

Трета глава

Чингис хан, който станал пръв император по обща воля и съгласие на всички татари, преди да пристъпи към друго, искал да опита и да види дали всички негови хора ще му се подчиняват твърдо и вярно. И така издал три заповеди, които наредил да се изпълняват от всички. Първото нареждане било всички татари да почитат безсмъртния Бог преди всички останали, по чийто промисъл бил удостоен с императорско достойнство. И оттогава започнали да призовават името на безсмъртния Бог и да го почитат преди всички останали богове, поради което във всичките си дела татарите призовават Божието име. Второ, император Чингис хан наредил да се преброят изцяло всички мъже, които са годни да носят оръжие. И след като ги преброили, наредил на всяка десетка да се назначи един, и на сто войници да се определи един, и на всеки хиляда да се назначи един, и на десет хиляди да се постави начело един, и нарекъл отряда от 10 000 души *туман* [тюмен].

Наредил освен това за седмината татарски вождове, колкото имали предишни почести – да им се отпуснат, и те да бъдат доволни от това, което е направил за тях. И това тукатси било изпълнено.

Третата заповед, която издал Чингис хан, била твърде странна. Защото наредил на гореказаните седмина върховни вождове всеки един от тях да доведе пред него първородния си син и да му отреже със собствените си ръце главата. И макар и тази заповед да изглеждала много жестока и несправедлива, но все пак никой не се осмелил да противоречи в нещо, едно заради страха на народа, едно поради това, че знаели, че той е господарят по Божия воля. Затова направили така, както наредил. След като видял жертвоготовността на своите и видял, че му се подчиняват във всичко чак до смъртта, определил

един ден, в който да бъдат готови с оръжие в ръка да го последват накъдето реши да тръгне.

Четвърта глава

И така татарите, подготвени за война, съобразно императорския указ, се устремили срещу онези, които им били в най-близко съседство и веднага ги покорили, и онези, които по-рано били господари, попаднали в най-тежко робство. После император Чингис хан настъпил срещу различни други нации, които всички подчинил на властта си. Всичко след това за император Чингис хан било успешно и навсякъде триумфирал над враговете си. Един ден се случило така, че яздел с неколцина от своите и се натъкнал на някакви врагове на властта му, които били далеч по-многобройни. Император Чингис хан, като искал да даде пример на своите за добро водене на война, искал да е пръв. И докато се движел като лъв сред овце и избивал мъжествено враговете, станало така, че конят, който яздел, бил убит с копие. За татарите, които видели господаря си проснат сред редицата бойци, нямало вече никаква надежда за спасение. Затова обърнали гръб на враговете си и решили да се спасят с бягство. И когато всички наедно се втурнали да преследват бегълците и не знаели за поваления император, Чингис хан се изправил на нозе и се скрил сред тръните и някакви дръвчета, за да избегне смъртната опасност. И когато [враговете] се върнали от битката и ограбили лагера и там претърсили за укрити, станало така, че една птица, бухал или *disc*, както я наричат някои простионародно, която дошла, кацнала върху онези дръвчета, където се укривало императорското Величество. Като погледнали, видели кацналата птица и поради това решили, че там няма никой и без да претърсят там, се оттеглили, като си говорили помежду си: „Ако там се криеше някой, тази птица никога не би кацнала там“.

Пета глава

В нощната тишина император Чингис хан, поради страх от неприятелите, като минал по обиколни пътища, все пак достигнал до своите и им разказал всичко, което се случило най-сериозно. Татарите, като въздали благодарности на безсмъртния Бог и след това онази птица, бухалът, благодарение на която, след Господа, се вярвало, че господарят им Чингис хан успял да се измъкне, била поставена на такава почит и уважение сред тях, че който може да се сдобие с перо от тази птица, се смята за щастлив и носят това перо с голяма почит върху главата си. Аз споменах за тази история в тази книга, за да се знае причината, поради която всички татари без разлика носят на главите си пера. Чингис хан благодарил на Бога за това, че избегнал такава опасност, и

след това събрал войските си и като атакувал мъжествено гореспоменатите врагове, поставил всички под робския хомот. Чингис хан останал и господар, и император на всички региони около планината Белгиан и ги задържал и управлявал мирно и спокойно, докато не видял отново друго видение. Какво било то, ще разкажем по-надолу.

Не бива да се учудвате, че не датирах точно тези истории, понеже, макар и да опитам да науча истината от мнозина, все пак не успях да намеря някого, който да може да ми обясни подробно за всичко това. И смятам, че причината за това, че не може да се установи точно времето на тези истории, е, че гатарите в самото начало нямали писменост и така времената и подвизите отминавали, без да бъдат записани от някого и в крайна сметка се предавали на забравата.

Шеста глава

[За Чингис хан, първия император на татарите]

След като Чингис хан подчинил на властта си всички земи и провинции, които бяха разположени около планината Белгиан и ги владееел в мир и покой, една нощ имал отново някакво видение. Понеже видял белия воин, който му казал: „Чингис хан, волята на безсмъртния Бог е да преминеш планината Белгиан от запад и да овладееш царства и земи и там да управляваш над хората, които ще подчиниш на властта си. И за да се убедиш, че това, което ти казвам иде от безсмъртния Бог, стани и отиди на планината Белгиан с хората си чак до мястото, където морето се съединява с тази планина, и там ще слезеш и с девет коленичения на изток ще почетеш безсмъртния Бог деветкратно и сам Зсемогъщият ще ти посочи пътя, по който можеш да минеш удобно!“.

Седма глава

Чингис хан, като имал това видение, радостно се надигнал, без никакво колебание. Защото първото видение, като сигурно, давало сигурност и за останалите. Значи бързо събрал напълно всички свои хора и наредил да го следват с жените и децата и цялото си имущество. И така се движил, докато не достигнали до мястото, където голямото и дълбоко море се допирало до планината и там не се виждал никакъв брод или път. Тутакси Чингис хан, както му било наредено от безсмъртния Бог, слязъл от коня. Това направили и всички негови хора, коленичили с лице на изток и се помолили деветкратно, моляващи безсмъртния Бог за милосърдие и състрадание, та да им покаже брод и път за преминаване. И прекарали в молитви онази нощ. И като станали

на сутринта, видели, че морето се отдръпнало на девет крачки от планините и им отстъпило широк път. Всички, които видели това чудо, били поразени и като въздали гореща благодарност на безсмъртния Бог, преминали по ширналата се пред очите им път и бързо се устремили на запад.

Но, както разказват историите на татарите, след като преминали планината Белгиан, след няколко дни започнали да страдат от липса на сладка вода и от други несгоди, както се разказва. Но пък после достигнали до плодородни и богати земи и региони и открили всичко необходимо в изобилие. Там татарите си починали много дни, но се случило така, че по Божия промисъл някаква болест нападнала императора Чингис хан, за чието излекуване лекарите не били уверени. И така Чингис хан наредил да се явят пред него 12-те му синове, които имал, и ги напътил да бъдат винаги в единодушие и съгласие и им посочил следния пример. Наредил всеки един от синовете му да донесе една стрела за лък и когато били събрани, наредил на най-големия да събере всичките наедно и да ги счупи с ръце, ако може. Онзи като взел 12-те стрели, опитал да ги счупи заедно, но по никакъв начин не могъл да го стори. След това предал стрелите за чупене на втория, на третия син и така до края, но никой не могъл да ги счупи. Като станало така, наредил стрелите да се разделят и наредил на най-малкия син да ги счупи поотделно всяка една. Онзи, като взел стрелите, лесно счупил всичките. Тогава Чингис хан се обърнал към синовете си и рекъл: „Защо, синове мои, не можахте да счупите стрелите, които ви дадох за чупене?“ И те му рекли: „Татко и господарю, понеже бяха много наедно.“ „А защо ги счупи този най-малък ваш брат?“ „Господарю, понеже ги чупеше поотделно и поединично.“ „Така ще стане и с вас – казал Чингис хан. – Колкото дълго бъдете единни и в съгласие, толкова дълго ще изтрае властта ви, но колкото по-бързо се разделите, владенията ви ще изчезнат.“ Много други добри примери и заповеди им дал Чингис хан, които и досега се спазват с почит у татарите. На техен език се наричат *Ясак* [Ясса] на Чингис хан, т.е. Законите на Чингис хан.

Осма глава

След това, преди да умре, посочил най-умния си и добър син, който имал, за наследник на империята и накарал всички да му се закълнат във вярност. Този син се наричал *Хокота* [Угедей]. След като всичко това било свършено, Чингис хан умрял и Угедей хан, синът му, бил поставен на бащиния си императорски трон. Но преди да стигнем до края на тази история, ще разкажем как сред татарите най-много се почита числото девет. В памет на деветте коленичения, които татарите извършили в памет на безсмъртния Бог в планината Белгиан, както им наредил белият воин, и на ширината на пътя от девет стъпки, през която преминали самата планина, имат на такава почит числото

девет, че него самото смятат за щастливо. Оттам който иска да подари нещо на императора, трябва да предложи девет неща, ако иска дарът му да се приеме милостиво, а освен това се смята за щастливо и добро. Ето така някои предлагат девет коня или девет грабливи птици или някакви девет забавни неща, съобразно мощта на предлагачия. И ако случайно е беден човек онзи, който иска да поднесе дара си, ще се осмели да предложи девет стрели или девет кожени ремъка и щом са девет нещата, които се подаряват, се приемат благо-склонно и смятат такъв дар за щастлив и добър. И този обичай се спазва сред татарите чак до наши дни.

Девета глава

За Угедей хан, втория император на татарите, как изпрати тримата си синове за завладяването на Азия

Угедей хан, който наследил империята от баща си, бил силен и умен човек. Неговите хора го обичали много и през цялото време му вярвали и му се подчинявали. Защото мислел как би могъл да завземе цяла Азия и първо искал да изпита мощта на царете на Азия, преди да тръгне лично срещу тях, и искал да узнае за най-силния княз, та първо да потегли срещу него, като се надявал, че ако постигне победа срещу него, по-лесно ще подчини останалите. И така изпратил десет хиляди конни воители и им назначил силен и умен командир, който се наричал *Гебесада*¹⁰⁶. Наредил им, че трябва да обходят земите на Азия и да разузнаят условията и положението на тези региони и ако случайно открият някой владетел, на чиято сила не могат да устоят, да не продължават натагък, но бързо да се върнат при него и тогава с мощта на армията си той ще се отправи на бой срещу този владетел. Както наредил Угедей хан, така и било изпълнено. Защото гореказаният командир *Гебесада*, с десетхилядна дружина от конници, започнал да изследва областите и царствата на Азия. И нападал внезапно и неочаквано градове и крепости, преди обитателите да могат да пригответ някаква защита. Там, където срещал въоръжена съпротива, я смазвал с меч, но запазвал народа. Залавял конете, оръжието и хранителните припаси, съобразно нуждите им, но [воините] не се докосвали до злато и други богатства и се стремил да продължава все напред. Тези татари стигнали чак до голямата планина Кавказ, от която планина не можело да се премине от Вътрешна Азия до Велика Азия против волята на народа на някакъв град, който цар Александър [Велики] наредил да се построи и укрепи в някакъв участък

¹⁰⁶ Монголската армия в тази кампания се командвала от пълководците Джебе и Суботай. Хайтон прави контаминация от имената им под формата на Гебесада, Гебесабада, смятайки ги за един човек.

на морето на Кавказ, където морето докосва самата планина. Но гореказаните десет хиляди татари влезли така внезапно в града и отвсякъде го завзели по такъв начин, че всякаква надежда за защита на гражданите се изпарила. Всички жители на този град, без никакво изключение, били избити от жестокия татарски меч. След това сринали до основи стените на града, та вече никой да не пречи на преминаването им. Самият град бил наричан в древността *Александрета*, но днес се нарича от местните жители Порта Фери [Желязната порта]. Когато татарите загубили време, за да сринат стените на този град, в царството Грузия се разпространила мълвата за пристигането им. Затова някакъв мощен княз на име *Иванус*¹⁰⁷, който по това време управлявал царството Грузия, събрал голямо количество от своите хора и в някаква равнина, която се нарича *Моган*, се противопоставил на татарите и там влязъл в бой с тях и в битката загинали мнозина и от двете страни. Накрая грузинците се обърнали в бягство и били напълно разбити. Татарите продължили ежедневните си преходи и достигнали до някакъв град на султана на Турция, който се нарича на народен език *Арсерон* [дн. Ерзурум, Турция]. Там разбрали от някакви местни хора, които заловили, че султанът на Турция е наблизо, с многобройна войска, поради което татарите не посмели да продължат напред. Султанът на Турция, като чул слуховете за идването на татарите, отправил срещу тях бързо лагерите си. Те, като преценили, че нямат сила да се съпротивляват на толкова и такива врагове, като избегнали сражението, се върнали при господаря си по друг път, който открили край някакъв град на име *Алмалех*¹⁰⁸, и му разказали точно какво им се случило и какво открили, след което се завърнали при владетеля си.

Десета глава

След като Угедей хан разбрал условията и положението на регионите и царствата в Азия, установил, че в тези земи няма никой, който би могъл да се опълчи срещу силата му, и затова повярвал, че лесно ще подчини земите на Азия. Та значи, повикал при себе си тримата си синове, които имал, и на всеки дал голям брой войници, както и голямо количество богатства и добитък. И наредил да тръгнат поотделно из земите и областите на Азия, които трябвало да бъдат подчинени на властта им. И заповядал на първородния, който се наричал *Йочи* [Джучи], да се отправи на запад чак до река Фисон и настоял да не преминава по-нататък по никаква причина, понеже възнамерявал лично да навлезе във Велика Азия. На втория син, на име *Бато* [Бату], наредил да пое-

¹⁰⁷ Иване Мгардзели, грузински пълководец от арменско-грузинско и кюрдско потекло, претендиращ за произход от древната династия Ахемениди, който участвал активно във войните със селджуци и монголи.

¹⁰⁸ Алмалик, прочут средновековен град в Източен Туркестан.

ме път на север. На най-малкия син, който се наричал *Чагадай* [Чагагай], възложил да насочи бойните си стягове на юг. И по този начин разделил синовете си на три части и ги насочил към завладяването на царствата на Азия. След това се отправил със своята войска към околните провинции и земи, и то така, че част от армията му достигнала до царството Катай, а другата част държала царството Гарсе. Пребиваващите в тези области татари изучили писмена, които преди това изобщо нямали. Но започнали да почитат идоли, понеже почти всички жители на тези области са идолопоклонници. И макар че гореказаните татари почитали идоли, както се каза, все пак винаги утвърждавали, че безсмъртният Бог е за предпочитане пред останалите.

Единадесета глава

След като това било свършено така, Угедей хан избрал някакъв силен и умен вожд, на име *Байто* [Байчжу], и му дал 30 000 татарски войници, които на техен език се наричат *камачи*, което значи завоеватели, и наредил да тръгнат по някакъв пряк път и да се отправят по този маршрут, по който вървели 10-те хиляди гореспоменати татари, но не трябвало да се бавят никъде, докато не стигнат до царството Турция и да опитат дали могат да устоят на мощта на султана на Турция, за който се говорело, че е най-силен сред владетелите на Азия. И ако случайно силата на този султан е толкова голяма, че не биха могли да ѝ се противопоставят, да не бързат да влизат в сражение, но да си починат в някоя хубава местност и да известят някого от синовете му, за предпочитане онзи, който е най-близо, да им изпрати помощ, и като я получат, биха могли да влязат по-сигурно във война. И така *Байто* достигнал до царството Турция с 30 000 конници и чул, че този султан, който прогонил преди татарите, бил умрял и бил наследен на трона от някакъв свой син, който се наричал *Гуйотадин*¹⁰⁹. Той, като дочул слухове за идването на татарите, се уплашил много и затова повикал на служба при себе си колкото можал варвари и латинци. И сред останалите имал на служба при себе си срещу гореказаните татари 2000 латинци, които били командвани от двама капитани, единият от които се наричал Йоханес де Лимината, по произход от остров Кипър, а другият се казвал Бонифаций де Молинис, родом от град Венеция.

Дванадесета глава

И така султанът на Турция изпратил молба за помощ до всички съседи и приятели, като обещавал на всички, които му дойдат на помощ, големи бла-

¹⁰⁹ Кейкосроу I Гиятадин (1192 – 1196; 1205 – 1211), султан на Рум.

годарности и дарове. Затова и мнозина съседи, които също се колебаели относно татарите, дошли лично, а други пък изпратили на помощ на султана свои хора. И като така се събрали големи войски, султанът се насочил към онези области, където се скитали татарите, като желаел да ги отдалечи от страната си. Татарите не били стъписани от голямото множество на тези хора, но повели мъжествено войната и започнало сражение в някакво място, наричано *Косадак* [Кьоседаг, в Турция]. По Божия промисъл татарите надделели и мъжествено преследвали своите неприятели и убили мнозина по време на войната. След това окупирали царството Турция в лето Господне 1243-то.

Но след това Угедей хан умрял и бил наследен от някакъв негов син, който се наричал *Гуйо* хан [Гуюк]. Но той живял кратко. Наследил го друг негов роднина, който се наричал *Манго* [Менгу] хан, който бил много силен и умен и подчинил много неприятелски провинции. Накрая, бил толкова смел, че се прехвърлил в Катай с кораби, за да овладее някакъв остров. И докато обсаждал този остров, хората от тези области, които са много интелигентни, изпратили ловци на сюнгери, които се потопили във водата, под кораба, на който бил императорът Менгу хан, и останали толкова дълго, че да пробият този кораб на много места. През нощта водата малко по малко навлизала през дупките в кораба, но никой не се усетил, докато не потънал изцяло, а Менгу хан тутакси се удавил. Татарите, които пристигнали с него, се завърнали и избрали за господар и император брат му *Кубилай* хан. Този Кубилай хан държал властта над татарите 42 години и станал християнин и основал някакъв град в царството Катай, който се наричал *Йонг*¹¹⁰, който е, както се казва, по-голям и от Рим. В този град се установил Кубилай, шестият император на татарите, чак до последния си ден. Но като оставим великия император на татарите, ще разкажем друго за синовете на Угедей хан и за Хулагу и за неговите наследници и за подвизите им.

Тринадесета глава

Как Джучи, първородният син на Угедей хан, подчини царството Туркестан и Малка Персия чак до реката Фисон

Джучи, първородният син на Угедей хан, яздил на запад с цялата си дружина, която му дал баща му. Открил региони и земи, плодородни, богати и изобилни с всякакви блага. Без никаква съпротива от когото и да било, разпънал шатрите си и владял в мир и покой тези земи. Значи завоювал царството Туркестан и Малка Персия и разпрострял властта си чак до бреговете на голямата река Фисон [Амударя]. И като открили в тези земи голямо изобилие от всичко

¹¹⁰ Канбалък, дн. част от Пекин.

необходимо, решили да останат завинаги там и нараснали много на брой и по богатства. И наследниците на Джучи последователно владели тези земи и до днес ги владеят. И тези, които владеят сега тези земи, са двама братя, от които единият се нарича *Чапар*¹¹¹, а другият *Домай* [Доа, Дува]¹¹², и те си разделили помежду си земите и властта и ги владеят и управляват мирно и спокойно.

Четиринадесета глава

За Байто [Бату], втория син на Угедей хан

Бату, с онзи народ, който му бил отстъпил баща му, яздил на север и стигнал до царството Кумания. Куманите, които събрали голям брой бойци, вярвали, че ще могат добре да защитят земята си и се противопоставили на татарите, но били лесно разбити и обърнати в бягство от татарите чак до кралство Унгария. И след това окупирали царството Кумания, прехвърлили се в царството Русия и покорил и него, овладял и страната Газария [Хазария] и царството [Волжка] България и, яздейки по следите на бягащите кумани, достигнал чак до кралството Унгария. И там открил някакви кумани около реката, които пленил. Но другите кумани избягали, понеже татарите не успели да преминат реката. *Бату* препуснал към земите на Аламания, докато не достигнал до някаква река, която тече през херцогството Австрия, и докато татарите вярвали, че ще преминат по някакъв мост, херцогът на Австрия и другите съседи укрепили въпросния мост, поради което пътят на татарите оттам бил преграден. *Бату* бил много разгневен от това и наредил на своите хора да преминат реката, плувайки върху конете си, и навлязъл пръв, като се изложил на смъртна опасност заедно с хората си. Защото, преди конете да успеят да стигнат до другия бряг на реката, се изтозили поради ширината ѝ и заради силата на течението, и така *Бату* и много други татари се издавили в тази река в Аламания. Онези, които още не били навлезли във водите, били объркани от голямата скръб и се върнали в царствата Русия и Кумания, които овладели, както беше казано, и никога вече татарите не се устремили към Аламания. Наследниците на *Бату* след това последователно владели земите, които завоювали, а именно царството Хорезм, царството Кумания и царството Русия. И онзи, който сега владее земите на *Бату*, се нарича *Токтай*¹¹³, който управлява в мир и покой.

¹¹¹ Чапар, един от принцовете на Чагатайския улус във втората половина на XIII и началото на XIV в.

¹¹² Доа или Дува, всъщност съперник на Чапар за наследството на Чагатайския улус. Подялбата на владенията между тях става през 1306 г., но Дува умира малко след това.

¹¹³ Токтай управлява Златната орда в края на XIII в. до смъртта си през 1312 г. Дълго време воюва с темника Ногай, оспорващ властта му. Последният хан на Златната орда, който се придържа към древната монголска религия.

Петнадесета глава

За Чагатай, третия син на Угедей хан, който го наследил

Чагатай, третият син на Угедей хан, с хората, които му поверил баща му, препуснал на юг и стигнал чак до земите на Малка Индия. Открил много пустини, големи планини и неплодни и до такава степен напълно изоставени земи, че не могъл да мине през тях, а изгубил голям брой хора и животни. Тогава се насочил на запад и след много трудности достигнал до брат си Джучи и му разказал за това, какво му се случило по пътя. Джучи, като съчувствал на брат си, отстъпил щедро на него и на хората му част от земите, които бил завоявал, и тези двама братя след това живели заедно и чак до днес наследниците им пребивават съвместно. Но все пак наследниците на по-малкия брат винаги се отнасят с почит към наследниците на по-големия и доволни от своите дялове, живеят в мир и покой. И онзи, който сега владее в земята на Джучи, се нарича *Барак* [Берке]¹¹⁴.

Шестнадесета глава

Как Менгу хан, по настояване на царя на Армения, изпратил своя брат Хулагу на помощ на Светата земя и за унищожение на халифа

В лето Господне 1253, приснопамятният цар на Армения, господарят *Хайтон* [Хетум П]¹¹⁵, като видял, че татарите завладели всички царства, региони и земи чак до царството Турция, по съвета на мъдреците, решил лично да отиде при великия император на татарите, та да може по-лесно да завоява благоволенията и обичта му и да сключи с него вечен договор за мир, но първо изпратил господаря *Симбалд* [Семпад Конетабъла¹¹⁶], *конетабъл*¹¹⁷ на царството Армения и негов брат, та като получи разрешение от татарския император, след това да може да пътува по-сигурно. И затова царският брат с много дарове и прекрасна свита отишъл при татарския владетел и отлично провел преговорите, за които бил изпратен. Но пък се бавил четири години, преди да може

¹¹⁴ Берке хан управлява до смъртта си през 1266 г. голяма част от Улуса на Джучи, на чиято база възниква Златната орда. Един от първите Чингисиди, които приемат исляма. Разбира се, по времето на Хайтон от Корикос, Берке хан е вече покойник.

¹¹⁵ Владетел на Киликийска Армения от 1226 до 1270 г.

¹¹⁶ По-големият брат на Хетум I, живял от 1208 до 1276 г. и играл важна политическа роля в Киликийска Армения.

¹¹⁷ Comes stabuli, буквално „началник на конюшната“, висш военен и дворцов чин в Западна Европа.

да се върне у дома. И след като се върнал, разказал най-достоверно всичко, което видял и свършил на брат си, царя. Значи, без никакво забавяне, арменският цар потеглил тайно и със скромна свита. Боял се да не би да го познаят в царството Турция, през което при всички случаи трябвало да мине, но както било угодно на Бога, султанът на Турция бил срамно разбит от някакъв татарски вожд, когото арменският цар открил и го известил за себе си. Когато онзи татарски командир разбрал, че арменският цар е онзи, който се е отправил при императора, го приел с почести и му осигурил закрила чак до царството Кумания и дори отвъд Порта Фери. Там царят открил други татарски вождове и командири, които го съпроводици чак докато не стигнал до град Алмалик, където пребивавал Менгу хан, татарският император и господар. Менгу хан се зарадвал на посещението на арменския цар, най-вече защото, откакто татарите минали отвъд планината Белгиан, нито един велик владетел не бил идвал на посещение. И затова царят на Армения бил посрещнат с голямо благоволение и почит и императорът предоставил на царя някои от най-знатните хора от своя дом, които да го придружават и да му оказват почести. А самият император оказал големи милости и дарил с много царя, така че до днес се разказва за тези големи благодеяния и дарове. Царят на Армения, като си починал няколко дни, се помолил на императора във връзка с извършването на делата, за които бил дошъл, да го удостои с внимание и да му даде разрешение за връщане. Императорът отговорил благосклонно, че ще го стори с удоволствие и без задръжки и понеже му било много приятно, че той дошъл в империята му по свое собствено желание, може да поиска без притеснение всичко, което пожелае. Значи, царят, като помислил, отправил седем искания. Първо, царят на Армения помолил и поискал императора да приеме християнството с хората си, като изостави всички останали секти и да направи така, че да се покръсти заедно със своя народ. Второ, поискал между татарите и християните да бъде сключен вечен мир и приятелство. Трето, изискал във всички земи, които татарите са завладели и ще завладеят, всички християнски църкви и клирът им, бил той *лаически*¹¹⁸ или *религиозен*¹¹⁹, да бъдат откупени и свободни от всякаво робство, и да не бъдат принудени да плащат нещо някому. Четвъртата молба била императорът да благоволи да даде помощ и подкрепа за освобождаването на Гроба Господен и Светата земя от ръцете на сарацините и те да бъдат върнати на християните. Пето, помолил го да заповяда на онези татари, които подчинили царството Турция, да се отправят за унищожаването на град Багдад и на халифа, който е върховен учител и глава на сектата на вероломния Мохамед. Шесто, поискал да му се даде специална привилегия да получава помощ от всички татари, особено от по-близките до царството Армения, във всеки случай на нужда. Седмата молба била такава, а именно всички земи, които са

¹¹⁸ Т. е. свещениците.

¹¹⁹ Монашеството и каноническите свещеници, които живеят в общности, подобни на монашеските.

подвластни на царя на Армения и които сарацините отнели и после попаднали под властта на татарите, трябвало да се върнат на царя на Армения и свръх това, всички земи, които царят на Армения успее да овладее от сарацините, да ги получи и управлява в мир и покой.

Седемнадесета глава

Отговорът на Менгу хан на царя на Армения

Та, значи, Менгу хан, като разбрал всички молби на царя на Армения, наредил да се съберат неговите първенци и съветници и като се посъветвал с тях, отговорил така, в присъствието на всички, на царя на Армения, който бил доведен при него: „Понеже царят на Армения дойде от много далечни земи в нашата империя, без да е принуден да го стори, но по собствена и добра воля, трябва да приемем молбите му, особено онова, което е редно и почтено. И така, на Вас, царю на Армения, казваме, че като приемаме Вашите молби, ще направим така, че да се изпълни всичко с Божията помощ. Първо аз, императорът и господарят на татарите, ще се покръстя и ще повярвам наистина в Христа и всички онези от моя дом, които са покръстени в името на Отца и Сина и Светия Дух, ще приемат вярата, която днес държат християните. И всички останали, които са под моята власт, ще посъветвам да сторят същото. Обаче не смятаме да упражним насилие върху никого, защото вярата не позволява насилие. На второто искане ще отговорим така, понеже искаме да има вечен мир между татарите и християните, но понеже Вие, който сте първият християнски цар, който дойде при наше Императорско Величество, ще трябва да станете главния отговорник за това, християните да спазват спрямо нас и нашите хора мира и съгласието, както ние спрямо тях, с пълно доверие и през цялото време. Искаме също всички християнски църкви и клирици, в каквито и условия да са, било *секуларни*¹²⁰ или *религиозни*¹²¹, да се радват във всички области на нашата империя с привилегията на свободата. И никой не трябва да им наврежда или да ги притеснява. Относно Светата земя, ще кажем, че ако имаме възможност, ще потеглим ние лично, за да почетем нашия Господ Исус Христос. Но понеже имаме да вършим много неща в тези области, ще наредим на нашия брат Хулагу да проведе това начинание, както трябва, изцяло и докрай, и да освободи град Йерусалим и цялата Света земя от ръцете на езичниците и да я върне на християните. Относно халифа на Багдад, нареждаме на *Байду* [Байчжу]¹²², ко-

¹²⁰ Обикновеното свещеничество.

¹²¹ Монашеските и каноническите братства.

¹²² Байчжу (1230 – 1260), монголски пълководец, който овладява временно земите на султаната Рум, но по-късно е екзекутиран по заповед на Хулагу по подозрения в измяна.

мандващ татарите, които са в царството Турция и на другите, които се намират около тези области, всички да се подчинят на брат ни Хулагу и искаме халифът, като наш главен враг, да бъде унищожен напълно. За привилегията, която моли да има царят на Армения относно получаване на помощ от татарите, искаме, щото такава привилегия да му се съчини съобразно пълната му воля и на драго сърце ще я утвърдим. Последно относно това, което поиска царят на Армения, ще направим така, че земите от царството му, които са били отнети от сарацините и след това са били окупирани от татарите, да му се възвърнат и това ще отстъпим на драго сърце и искаме брат ни Хулагу да върне всички тези земи. И желяем и нареждаме освен това от земите, които сме овладели от вероломните сарацини, да се отстъпят на гореказания цар много замъци за увеличаване и укрепване на царството му по специална милост“.

Осемнадесета глава

За Менгу хан, как се покръсти в Христа

След като Менгу хан изпълнил и потвърдил на драго сърце исканията на царя на Армения чрез тогава издадените привилегии, веднага поискал да приеме светото Кръщение. И бил покръстен от ръцете на някакъв епископ, който бил канцлер на царя на Армения. И всички от неговата фамилия били покръстени и също много други от двата пола, знатни и благородни¹²³. Посочил освен това онези, които трябвало да последват брат му Хулагу на помощ на Светата земя. Хулагу и царят на Армения препуснали заедно, докато не прекосили голямата река Фисон. Също така Хулагу с голяма войска нападнал отвсякъде земите и регионите и преди да изминат шест месеца подчинил на властта си цялото Персийско царство. И понеже по това време Персийското царство нямало владетел и господар, било лесно покорено, завзел без съпротива всички земи чак до онази област, в която живеят *асасините*¹²⁴. Тези *асасини* били хора неверници, които нямали никакъв закон и вяра освен онова, което ги учил князът им, по чиято заповед се излагали леко и доброволно на смърт. Но тези гореказани *асасини* имали и някаква непревземаема крепост, която се наричала *Тидаго*. Тази крепост била снабдена с всичко необходимо и толкова силна, че не се бояла отникъде от удар. И Хулагу наредил на някакъв вожд на

¹²³ Всъщност Менгу хан се придържа към политиката на религиозна толерантност, характерна за ранните монголски владетели. Контактите му с християнските сили обаче запазват изцяло политически характер.

¹²⁴ Букв. „пушещи хашиш“, войнствен низаритски исмаилитски орден, възникнал в XI в. в Сирия и Персия, обвиняван в множество политически убийства и терористични акции. Унищожен от монголите на Хулагу през 1256 г., когато е превзета главната им крепост Аламут в дн. Иран.

10 000 татари, които бил изпратил за охрана на Персийското царство, което подчинил, както бе посочено, да обсади тази крепост и докато не я превземе, да не се оттегля. След това татарите обсаждали тази крепост 27 години, зиме и лете. Накрая *асасините* предали крепостта поради повреда на дрехите си, а не заради липса на хранителни припаси или някаква друга причина. По това време, в което Хулагу отсъствал поради обсадата на крепостта и охраната на Персийското царство, царят на Армения взел от него позволение за връщане, понеже бил отсъствал дълго от царството си. Хулагу дал почетно разрешение на царя и на връщане му дал и много дарове. И наредил на *Байду*, който бил в царството Турция, да осигури безопасно съпровождане, без никаква заплаха, на царя на Армения чак до входа на неговото царство, а заповедта му била изцяло изпълнена. После, след три години и половина, цар Хайтон се завърнал в Армения, щастлив и весел, по милостта на Исуса Христа.

Деветнадесета глава

Как Хулагу завзел Багдад и убил халифа, който бил учител и ръководител на сектата на Мохамед

След като Хулагу се разпоредил относно делата на Персийското царство, както било нужно и необходимо, се прехвърлил в някаква богата провинция, която се наричала *Сорлот*¹²⁵ и там през цялото лято се отдал на покой и усамотение. С идването на зимата обсадил град Багдад, където резидирал халифът, който се наричал учител на закона, и сектата на вероломния Мохамед. Хулагу наредил във войската да се включат 30 000 татари, които се намирили в царство Турция. И след като отвсякъде се събрали хората му, започнал да напада града от всички страни, който град бил превзет насилствено и без загуби. Всички сарацини от града били съсечени, с изключение на малцина, които намерили спасение в бягството. Халифът, заловен жив, бил отведен при Хулагу. В Багдад били открити толкова богатства и изобилни съкровища в количество, което е трудно да се повярва, че съществува на този свят. Татарите си разделили плячката, от която всички забогатели невероятно. И град Багдад бил завзет в лето Господне 1258-о.

След като Хулагу издал нарежданията си и заповедите за град Багдад, при него бил доведен халифът и му било наредено да представи цялата си хазна. И като Хулагу видял такова изобилие от съкровища, попитал халифа: „Съзнаваш ли, че цялото това съкровище, което виждаш, е твое?“. „Абсолютно!“ – рекъл онзи. Тогава Хулагу продължил: „Тогава защо не събра с това съкровище наемници и съседни, за да защитиш земята си от мощта на татарите?“.

¹²⁵ Вероятно областта на гр. Сарлак, Западен Иран.

Онзи отвърнал: „Понеже вярвах, че моите хора ще бъдат достатъчни. Понеже моите съветници твърдяха, че дори и жените ще могат да защитят града“. А Хулагу казал: „Халифе, ти си учител и ръководител на всички мохамедани и си най-почитан сред своите. Такъв и толкова велик учител на другите не бива да се храни с обикновена храна. И понеже си жадувал за злато, ще пиеш злато. На тебе ще ти дадем всички тези скъпоценности, които толкова много обичаше“. И наредил халифът да бъде поставен в една красива стая, целият гол, и пред него да се разстелят бисери и злато. И наредил да не му се дава никаква друга храна или питие. И така онзи алчен нещастник свършил мизерния си живот горчиво с ужасна смърт и след това вече нямало халиф в Багдад.

След като Хулагу овладял Багдад и останалите околни страни, разделил според собствените си желания богатствата и провинциите, които придобил, между вождовете и управителите, и наредил християните да бъдат третиранни с уважение и благосклонност и да им се повери охраната на крепостите и укрепленията, които завзел, а сарацините наредил да се подложат на тежко робство. Хулагу имал някаква съпруга на име *Докос Хатун* [Докуз Хатун]¹²⁶, която била християнка, потомка на онези царе, които, като видели звезда на изток, дошли да почетат Рождеството Христово. И тази госпожа, която била изключително ревностна християнка, измолила да бъдат разрушени всички сарацински храмове и да се нареди повече да не се отбелязват никакви тържества в името на Мохамед. Хулагу се съгласил с онова, което искала госпожата, и тя сама организирала пълното разрушаване на сарацинските храмове. И така сарацините били поставени под такова иго, че не смеели да се покажат навън.

Двадесета глава

Как Хулагу овладял град Халеб и Дамаск и освободил Светата земя чак до Египетската пустиня

След като Хулагу си починал една година, изпратил вест на арменския цар да се яви с хората си край град *Рохаис* [Едеса], в царството Месопотамия, понеже възнамерявал да освободи Светата земя и да я върне на християните. И искал арменския цар да вземе участие в това дело, както бил наредил брат му, императорът на татарите, Менгу хан. Приснопаметният цар Хайтон във весело и добро настроение се отправил на път с голяма дружина от отлични конници и пехотинци, понеже по това време царството Армения процъфтявало до такава степен, че можело да извади 12 000 конници и 60 000 бронирани пехотинци.

¹²⁶ Съпруга на Хулагу от тюркското племе кераити, ум. 1265 г., несторианска християнка по вероизповедание, майка на Абага хан.

И аз, който съм очевидец на тези събития, мога да го твърдя най-достовърно. Когато арменският цар пристигнал, както заповядал Хулагу и разговаряли относно освобождаването на Светата земя, арменският цар рекъл на Хулагу: „Господарю, султанът на Халеб владее изцяло царството Сирия, в което е разположен светият град Йерусалим. И след като възнамерявате да овладеете Светата земя, както ми се струва, първо трябва да се обсади град Халеб, който е столица и най-важно място на цялото царство Сирия. Защото, ако град Халеб се предаде на властта Ви, ще можете да овладеете по-лесно и останалите земи“. И така съветът на царя се понравил на Хулагу. И започнал да обсажда град Халеб, който бил много силно укрепен град, обграден със стени, пълен с народ и изобилни богатства. Хулагу обаче нападнал града отвсякъде с тунели, магарета, лъкове, балисти и всякакви разнообразни родове оръжия, и то така мъжествено, че макар и градът да се смятал за непревзимаем, все пак го овладели в рамките на девет дни. В самия град Халеб било открито голямо количество съкровища. А пък имало някаква крепост в центъра на града, която се удържала 11 дни, след като градът бил овладян, но в крайна сметка тази крепост била овладяна чрез тунел. И градът Халеб бил превзет и след това и царството Сирия било завладяно през 1260-о лето Господне.

Когато султанът на Халеб, който се наричал *Мелек Насер*¹²⁷ и по това време се намирал в град Дамаск, разбрал, че град Халеб е завзет и че е пленена съпругата му с децата, които се намирали там, нищо друго не му дошло наум, освен да коленичи в нозете на Хулагу и с подгънати колене да моли милост. Надявал се така да си върне съпругата и децата и че ще запази поне част от владенията си. Султанът обаче се измамил в очакванията си, понеже Хулагу го изпратил с децата и съпругата му в царството Персия, за да може да управлява в земите на Сирия без никакви безпокойства. И като тези неща били уредени, дал голяма част от плячката на царя на Армения и му дал от завладените земи, от които арменският цар приел някои крепости, разположени най-близко до царството Армения, и ги укрепил изцяло съобразно волята си. След това Хулагу изпратил вест за княза на Антиохия, който бил зет на арменския цар, почел много този княз и му дал чудесни привилегии. Неговите владения, някога отнети от сарацините, а сега върнати под властта му, наредил да се предадат на този княз мирно и спокойно.

Двадесет и първа глава

След като Хулагу уредил всичко необходимо около охраната на Халеб, Дамаск и останалите околни земи, които завзел, докато възнамерявал да се

¹²⁷ Ан Насър Юсуф или ал Малик Насър (1236 – 1260), кюрдски аюбидски владетел на Халеб и Дамаск (1250 – 1260).

отправи в Йерусалимското кралство, за да го отнеме от ръцете на сарацините, за да го върне на християните, дошъл някакъв пратеник, който му донесъл тъжната новина за смъртта на брат му и му разказал, че Татарската империя след смъртта на Менгу хан няма никакъв господар и управник и че очакват ежедневно пристигането му, за го поставят на трона на брат му.

Двадесет и втора глава

Хулагу, като чул слуховете за смъртта на брат си, бил обзет от голяма скръб и решил да се върне у дома, за да поеме властта в империята. И така назначил някакъв благородник, на име *Гибога*¹²⁸, и го направил вожд на 10 000 татари, които оставил за отбраната на царството Сирия и заповядал още Йерусалим и другите християнски земи да се върнат на християните. След това Хулагу заминал по най-бързия начин, като се насочил на изток и наредил в Табриз да остане на негово място синът му Абага по негова заповед и усмотрение.

И когато Хулагу поел пътя си, за да достигне до властта, пред него се появили някакви пратеници, които му разказали, че всички благородници и първенци от татарския двор избрали за император брат му Кубилай¹²⁹, и го поставили като техен господар и го настанили на императорския трон.

Двадесет и трета глава

За него

Като чул това, Хулагу бил много ядосан и като не можел да направи нищо повече, се върнал в Табриз, където бил оставил хората си. И докато се бавел в Табриз, появили се слухове, че *Барка*¹³⁰, който владеел земята на онзи Бату, който се удавил в една река в Алемания, бил дошъл с голямо снаряжение, като се надявал да го отстрани, ако е възможно. И така, като чул всички тези приказки, Хулагу веднага събрал хората си и се противопоставил на враговете си върху леда на някаква река и там започнал сражение с тях. Поради тежестта на хората и конете, ледовете се пропукали и от двете страни потънали около 30 000 татари. След това всички се оттеглили натъжени от загубата на своите хора.

¹²⁸ Китбука Нойон, монголски пълководец от тюркското племе найман, несторианин по вероизповедание, ум. през 1260 г.

¹²⁹ Кубилай (Хубилай) хан (1260 – 1294), велик хан на Монголската империя, император на Китай от династията Юан.

¹³⁰ Берке хан, владетел на Златната орда.

Двадесет и четвърта глава

За пълководеца Гибога

Гибога, когото Хулагу изпратил в царството Сирия и в провинция Палестина, владял тези земи в мир и покой и обичал много християните, понеже сам произхождал от онези царе, които дошли да почетат раждането на Христа. И докато усърдно работел Светата земя да бъде върната на християните, дяволът посял семената на раздора между него и тамошните християни. И това станало така. В земята на Белфор¹³¹, във владението Сидон¹³², имало много села, където живеели сарацини, които плащали някакъв данък на татарите. Случило се така, че някакви хора от Сидон и Белфор, събрани наедно, ограбили тези селища и къщи и убили много сарацини. Останалите били отведени като плячка с много добитък. Някакъв внук на гореказания *Гибога* с малък конен отряд последвал бързо онези християни, които постъпили по този начин, и ги убеждавал да върнат плячката, но някои от техните спътници го нападнали и го убили заедно с няколко от неговите татари, и като им отрязали главите, ги отнесли.

Когато *Гибога* разбрал, че християните убили внука му по такъв начин, обсадил с мощта си постоянно град Сидон, предал на меч и погубил колкото могъл да улови християни, превзел града Сидон, подпалил го и унищожил голяма част от стените. Умрели обаче малцина от гражданите, защото се оттеглили на някакъв остров. Никога вече след това татарите нямали доверие на християните в Сирия, нито пък сирийците имали доверие в татарите. След това обаче татарите били изтласкани от царството Сирия от мощта на египетския султан, както ще обясним по-подробно нататък.

Двадесет и пета глава

Как султанът на Египет прогонил от царство Сирия татарите, които Хулагу бил оставил за отбрана на страната

Междувременно докато Хулагу воювал с гореспоменатия *Барка* [Берке], египетският султан, като събрал войската си, излязъл от Египетската земя и пристигнал в провинцията Палестина, до мястото, наречено *Хаймалот*¹³³, където воювал с *Гибога*, татарския пълководец. И все пак *Гибога* бил разбит и загинал в сражението. Татарите, които успели да избягат от боя, пристигнали

¹³¹ Кръстоносният замък Бофор или Белфор, дн. развалини край с. Арнун, Ливан.

¹³² Дн. гр. Сайда, Ливан.

¹³³ Битката при Айн Джалут в Южна Галилея, 3 септември 1260 г.

в царство Армения и тогава царство Сирия преминало под властта на султана, с изключение на няколко християнски града, разположени покрай морето, които били в ръцете на християните.

Двадесет и шеста глава

Когато Хулагу дочул слуховете за султана на Египет, който нападнал царство Сирия и прогонил хората му, веднага събрал войската си и изпратил нареждане при царя на Армения и царя на Грузия и до другите християни от Изтока да се подготвят с всички сили за поход срещу султана на Египет. И когато възнамерявал да потегли на път, се разболял от някаква болест, и това го забавило петнадесет дни и накрая умрял от тази болест. По тази причина току-що наченатото дело за Светата земя било напълно изоставено. След смъртта на Хулагу го наследил синът му Абага. Той помолил вуйчо си Кубилай хан да го утвърди във владенията му. Това Кубилай хан извършил на драго сърце, понеже знаел, че онзи е най-умен от всичките синове на Хулагу и след това бил наречен Абага хан. И Абага хан започнал да управлява в лето Господне 1264-то.

Двадесет и седма глава

За Абага хан, сина на Хулагу, и за неговото управление

Абага хан бил умен, управлявал честито своите владения и земи и, с изключение на две неща, бил щастлив във всичко. В едното нещо, очевидно понеже не искал да се покръсти и да стане християнин, какъвто бил баща му, но почитал идоли и вярвал на идолопоклонските жреци. Второ, че през целия си живот воювал със съседите си постоянно и затова нямал време, в което да може да нападне султана на Египет. И затова султанът останал дълго време на спокойствие и така властта на султана се умножила значително, понеже сарацините, които могли да избягат от земите и властта на татарите, всички избягали в Египет, та да избегнат тежките данъци, с които ги обложили татарите.

Как султанът на Египет изпратил своите пратеници по море до царството Кумания и за договора, сключен с татарите от тези земи срещу Абага хан

Освен това, султанът на Египет извършил нещо много умно, понеже изпратил свои пратеници по море при татарите, които се намирили в царството

Кумания и царството Русия, и сключил с тези татари споразумение, а именно – когато Абага хан би пожелал да започне война срещу султана, тези татари да нападнат земите му и така да го принудят да не може да напада земите на султана. И обратно, султанът обещал да нападне земите на Абага хан, когато реши да напада тези татари или земите им. И чрез това споразумение и договор, което султанът сключил с онези татари, той можел без никакви пречки да напада християните и по-лесно да окупира крепостите и земите им. И поради това те загубили града Антиохия и много други крепости и земи, които притежавали в царството Сирия, както по-надолу ще бъде обяснено в книгата за завоеванията на Готфрид Булонски. Но за да се върнем към темата, трябва това и други въпроси да преминем накратко.

Двадесет и осма глава

Как султанът на Египет победил войската на царя на Армения и за двамата синове на царя, как единият бил пленен, а другият бил убит на война

След това султанът на Египет, на име *Бендокдар*¹³⁴, се ощастливил, понеже разбил мощта на арменския цар, макар и той по това време да бил много могъщ и много често нанасял тежки загуби на сарацините, като многократно опустошавал земите им. Но станало така, че арменският цар с голяма дружина от свои хора заминал във владенията на татарите. А *Бендокдар*, султанът на Египет, като узнал това, решил да навлезе в царството Армения, но не можал лично да участва, а изпратил на свое място някакъв свой пълководец с голямо количество войници. Синовете на царя на Армения, като събрали всички годни да носят оръжие, се опълчили срещу неверните агаряни на входа на царството и започнали мъжествено война с тях. Накрая все пак арменската войска била разбита и от двамата синове на царя, единият бил пленен, а другият – загинал във войната. И така сарацините като нахлули в земите на царство Армения, опустошили почти цялата равнина и отвсякъде откъсали безбройни богатства, за голяма щета на християните. От това мощта на враговете нараснала много, а силата на християните от царството Армения многократно се намалила. Арменският цар, който винаги бил готов за унищожаването на неверниците и за издигането на християнската вяра, като чул злощастната мътва за своето царство, бил много разстроен и започнал да мисли как да отмъсти на враговете и да им създаде проблеми и щети. След това многократно ходил при Абага и му изпращал пратеници, като го молел за помощ за християните и за унищожаване на сектата на вероломния Мохамед.

¹³⁴ Байбарс I, известен и като Ал Бундукдари (1260 – 1277)

Абага, който водел война със съседните му татари, се извинявал и отговарял, че не би могъл да удовлетвори молбите на царя в този момент. Също така царят, като осъзнал, че не ще може така, както казал, да получи помощ от татарите, изпратил пратениците си при султана на Египет и сключил с него договор, че ще може да освободи от затвора му сина си. Султанът също известил царя, че ако може да му върне някакъв негов близък, на име *Санголаскар*¹³⁵, който татарите държали в плен, и ако му върне крепостта Халеб, която Хулагу му бил предал, той ще му върне по-раншната свобода. След това арменският цар се потрудил татарите да дадат *Санголаскар*, приятеля на султана, в замяна на сина му. След това султанът върнал царския син и взел приятеля си, а царят върнал на султана крепостта *Тарбсах*¹³⁶ и наредил да се разрушат още две други крепости по искане на султана. И по този начин синът на царя на Армения, господин *Ливон*¹³⁷, бил освободен от затвора. След малко време приснопамятният цар Хайтон, който управлявал 45 години и направил много добрини на християните, предал царството и властта на своя син, освободен от египетския затвор. А самият той, като се отказал от мирската суета, приел монашески сан и бил наречен Макарий, като си променил името, съобразно обичая на арменците, които, когато приемат религиозен сан, си променят собствените имена. Не след дълго цар Хайтон, който станал монах, починал в мир, преселвайки се при Господа, в лето Господне 1270-о.

Двадесет и девета глава

За господаря Ливон, цар на Армения

Синът на приснопамятния цар Хайтон, цар Ливон, бил силен и умен, управлявал далновидно царството си и бил много обичан и от татарите, и от своите. Много големи усилия положил по свое време за унищожаването на сарацините чрез татарите. Случило се така, че Абага победил някакви негови съседи, които му обявили война, и ги прогонил надалеч от земите си. По същото време султанът на Египет *Бендокдар* с цялата си войска нахлул в царството Турция и убил там много татари, понеже много селища и градове били поставени под неговата власт и разпоредби. Сарацинът на име *Парвана*¹³⁸ бил татарски пълководец в царството Турция и, като вдигнал бунт, се опитал

¹³⁵ Шамсадин Сунгур ал-Ашкар, емир, фаворит на султан Байбарс I. По-късно се провъзгласява за султан в Дамаск под името ал-Малик ал-Камил.

¹³⁶ Ал Дарбасак, Тарпасак, в Сирия.

¹³⁷ Левон II, понякога III (1270 – 1289), вторият владетел от династията Хетумиди.

¹³⁸ Муинеддин Сулайман, *перване* [ковчежник], приближен на Кейкосроу I, а по-късно монголски наместник в Рум.

да унищожи и прогони всички татари от царството Турция. Абага, като узнал за това от пратеници на арменския цар, бързо препуснал натам с цялата си войска и изминал за петнадесет дни 40 дена път. Султанът, като разбрал веднага за идването на татарите, се оттеглил с цялата възможна бързина, но все пак не могъл да се оттегли така бързо, така че татарите, които го последвали вихрено, достигнали края на армията му на границите на Египет¹³⁹ на място, наречено *Пас Бланк* [Белият проход]¹⁴⁰. И така, като връхлетели върху крайните отряди на сарацините, пленили 2000 конни бойци. Пленили и пет племена кюрди, които пребивавали в този регион, като придобили големи богатства. Също така Абага пристигнал чак до границите на Египет, но съветът на мъдреците бил да не продължава поради горещината, тъй като тази земя е извънмерно гореща и татарите и техните животни, които дошли бързо от много далеч, не биха могли да удържат на тежките условия и жегите. След това Абага се върнал в Турция и разорил и опустошил всички земи, които се били предали на султана. Заловил предателя *Парвана* и по татарски обичай го набил на кол заедно със съмишлениците му, свои и чужди, и заповядал във всичките гозби, от които яде, да му се поднасят от месата на онзи. Този Абага ядял от тях и давал да вкусят и на всички свои първенци. И така отмъстил Абага на най-подлия предател *Парвана*.

Тридесета глава

За него

След като Абага изпълнил заплануваното за царството Турция и неговите хора били отрупани с огромни богатства и плячка, която отнели от враговете на владичеството си и от бунтовниците, повикал при себе си царя на Армения, който му бил съюзник, и му предоставил царството Турция за вечно владение. Защото Абага не искал в тази земя да има владетел от сарацинския род, понеже постоянно се съмнявал в тяхната измяна. А царят и неговият баща винаги се държали приятелски и вярно спрямо татарската власт. Царят, като знаел това и го разбираше, обсипал Абага с големи благодарности за този дар и любезно се отказал от управлението на царство Турция. Той уверявал, че не може успешно да управлява две царства, най-вече понеже султанът на Египет бил в зенита на мощта си и се стремял да нанесе възможно най-голяма вреда на царството Армения, поради което му изглеждало напълно достатъчно, ако може, да състави план за отбраната на Армения. Все пак царят на Армения дал съвет на Абага така да се разпорежи за царството Турция, че по никакъв

¹³⁹ Имат се предвид мамелюкските владения в Сирия.

¹⁴⁰ Акче Боаз, проход в Акчедаг, в Югоизточна Турция.

начин да няма съмнение за въстание и да не дава властта над тази област на някой сарацин, но да постави в земята на Турция някой татарин, достоен мъж, който да управлява земите и да управлява вярно. Абага, като възприел съвета на царя, вече въобще не искал да допусне някой сарацин да получи някаква власт или сила.

Тридесет и първа глава

След като това било уредено по този начин, царят на Армения помолил Абага да даде нужната помощ за освобождение на Светата земя, което онзи обещал на драго сърце. И Абага посъветвал да се изпратят пратеници до папата и до другите християнски царе и владетели на Запада, за да изпратят помощ или да дойдат в Светата земя, та като освободят територията, да могат да я предадат под християнска отбрана. След това царят на Армения се върнал в страната си и изпратил пратениците си при папата и при другите царе и владетели на Запада. И след като Абага се разпоредил относно царството Турция по всички въпроси, които имало да се уреждат, се върнал в страната Хорасан, където бил оставил двора си.

Бендокдар, египетският султан, на когото татарите нанесли щети и погибел, както беше обяснено по-горе, умрял внезапно, след като изпил смъртоносна отрова, преди да може да достигне до град Дамаск. От това християните от Изтока били обзети от голяма радост, а сарацините изпаднали в дълбока скръб, тъй като твърдели, че след смъртта на Саладин¹⁴¹ не са имали друг такъв мощен владетел. След смъртта на *Бендокдар*, султан станал един на име *Мелек Саит*¹⁴², негово дете, който обаче не след дълго бил отстранен от власт от някакъв свой приближен, на име *Елфи*¹⁴³, който узурпирал властта и станал султан на Египет и за когото ще бъде разказано по-подробно по-нататък.

Тридесет и втора глава

Как Абага изпратил брат си Мангодамор с арменския цар в Сирия

Като дошло времето, в което Абага възнамерявал да потегли срещу султана, той се разпоредил брат му *Мангодамор* [Менгу Тимур]¹⁴⁴ най-напред да

¹⁴¹ Салахаддин Юсуф ибн Аюб (1137 – 1198) от династията Аюбиди. Прочут египетски султан от кюрдски произход.

¹⁴² Ал Саид Насираддин или Мухаммад Барака хан (1277 – 1279) – египетски султан.

¹⁴³ Саифаддин Калаун или Ал Алфи (1279 – 1290) – египетски султан.

¹⁴⁴ Брат на Абага хан, който не бива да се смесва с тогавашния хан на Златната орда, Менгу Тимур.

препусне с 30 000 татари към царството Сирия и ако случайно султанът му се опълчи, да се държи мъжки. Ако султанът не се осмели да му се противопостави, да завземе земите и местностите на Сирия и да ги предаде за охрана на християните и да не се връща оттам, понеже смятал да нападне мощно царството Египет. И така *Мангодамор* се отправил на път и като изминавал маршрута си, приближил царството Армения. След това царят на Армения пристигнал при него с голяма конна свита. Като навлезли в царството Сирия, опустошили цялата територия на страната чак до град Хомс, който сега се нарича *Камела* и е разположен в средата на царството Сирия. Пред този град се простира една много красива равнина и там султанът на Египет събрал хората си, за да се бие с татарите. Та, значи, сарацините от едната страна и християните и татарите от другата се вплели в голяма битка. Царят на Армения, заедно с християните, бил начело на десния фланг на войската, като нападнал мъжествено левия фланг на сектата на вероломния Мохамед, го прогонил чак до град Хомс и на три левги отвъд него, като избивал жестоко враговете. *Конетабълът* на армията на *Мангодамор*, който се наричал *Алинак*¹⁴⁵, разбил мощно другата част от армията на султана и в продължение на три дни преследвал враговете, като ги избивал без милост, именно чак до някакъв град, който се нарича *Кара* [Харан]. И когато повярвали, че ще могат да унищожат мощта на султана, *Мангодамор*, който никога не бил виждал ужасите на сражението, се уплашил без реална причина от някакви сарацини, които се наричат на арабски език бедуини, отстъпил със свитата, като изоставил полето на победата и увлякъл след себе си царя на Армения и другия свой вожд, които преследвали враговете. И когато султанът, който мислел, че е загубил всичко, видял бойното поле празно и изоставено, се изкачил на някакво хълмче с 4000 бойци, като се укрепил здраво. Царят на Армения, който се връщал от боя, като не открил *Мангодамор*, бил много учуден. Като узнал по кой път е тръгнал, го последвал. *Алинак*, гореспоменатият вожд и пълководец на татарите, чакал два дни в областта, в която преследвал сарацините, като очаквал, че неговият господар *Мангодамор* ще препусне след него, както се полагало, за да подчини враговете и страната на тези, които победили. Като узнал истината за оттеглянето на *Мангодамор*, сам, заедно с хората си, се оттеглил след него и като достигнал до реката Ефрат, открил там *Мангодамор*, чакащ отпред на осем дни път.

И аз, по мое време, видях, че поради една грешка на вожда онези, които най-напред бяха победители, излязоха в крайна сметка победени. След това съхранените татари се върнали в родината си. Царят на Армения изпитал много неудобства, трудности и щети по пътя с хората си, понеже поради продължителния път и оскъдицата на фураж конете били така уморени, че не можели да вървят. И така, поотделно, християните, движещи се направо към

¹⁴⁵ Един от известните пълководци по времето на Абага хан, командващ част от „лявото крило“ на армията на Илханата.

царството Армения, по-често се натъквали на сарацините, намиращи се в тези области, и били избивани безмилостно. Затова голяма част от войската на арменския цар била погубена и там загинали почти всички първенци. И това нещастие се случило на *Мангодамор* през лето Господне 1282-ро.

Тридесет и трета глава

След като Абага хан разбрал за всичко това, изпратил заповед до всички свои хора, с която нареждал да се остави само охрана на градовете, а всички останали да побързат към него със своите отряди. И когато събрал отвсякъде армията си, за да потегли срещу султана на Вавилония [Египет] и народа му, ако е рекъл Господ, се появил някакъв син на дявола, сарацин от Персийското царство, и дал такива дарове на някои от онези, които служели на Абага и на които ханът се доверявал много, за да поднесат на Абага и брат му *Мангодамор* в един и същ ден смъртоносна отрова и, за съжаление, и двамата умрели, като се борили осем дни със смъртта. От онези, които извършили това престъпление, по-късно истината излязла наяве и това те признали след мъчения. И умрял Абага хан в лето Господне 1282-ро.

Тридесет и четвърта глава

Как след смъртта на Абага император на татарите станал брат му Тангодар, който станал ужасен сарацин

След смъртта на Абага хан се събрали всички първенци на татарите и определили за свой господар и император един друг от синовете на Хулагу, който се наричал *Тангодар* [Текудер] и бил по-стар от другите си братя. По време на юношеството си приел светото Кръщение и получил кръстното име Николай, но като възмъжал поради приятелство със сарацините, чиито проповеди харесал, станал ужасен сарацин и отхвърлил християнската вяра. Искал да се нарича *Мохамед хан*¹⁴⁶. С това си име искал да направи така, че всички татари да влязат в сектата на коварния Мохамед и които не смеел да принуди явно, подкупвал с дарове, милости и почести. Така по времето на този Мохамед хан много татари приели сарацинската вяра и секта, което е очевидно сега. Освен това, онова дяволско изчадие Мохамед започнал да унищожавя всички християнски църкви и наредил да не се осмеляват да служат повече. Започнал открито да проповядва сектата и догмата на коварния Мохамед и наредил да бъдат заточавани християните, а в град Табриз

¹⁴⁶ Всъщност Ахмад Тегюдер или Текудер хан.

наредил пред него да се сринат изцяло няколко църкви. Освен това, този изменник Мохамед изпратил специални пратеници при султана на Египет, сключил договор за мир и съгласие с него и предложил да принуди всички християни, живеещи в земите му, да бъдат принудени да станат сарацини или да бъдат обезглавени. От това сарацините се възраждали извънредно много, а християните пристъпвали тъжни и плахи, понеже не им оставало нищо друго, освен да молят Господа за милост. Понеже предусещали приближаването на голямо гонение на християните, каквото до този момент не било виждано. Също така този дявол Мохамед изпратил заповед до царя на Армения и царя на Грузия и до другите християни от Изтока да дойдат при него без забавяне, но християните, като отказали да изпълнят заповедите му, сметнали, че е по-добре да се защитят от него с оръжие в ръка, като не виждали никаква друга възможност за спасение. И когато християните, намиращи се под властта на този ужасен Мохамед, били така силно огорчени, че предпочитали да умрат, вместо да живеят, Господ, който никога не изоставя вярващите в Него, изпратил утеха на всички християни, защото един от братята и един племенник на този Мохамед, който се наричал Аргун, встали срещу този Мохамед поради злините, които извършвал. И те известили Кубилай хан, великият татарски император, че този ужасен Мохамед, като изоставил традициите на предците си, бил станал вероломен сарацин, и че можал освен това да склони някои татари да станат сарацини. Като чул това, императорът Кубилай хан бил много разгневен и съобщил на Мохамед, че трябва да се поправи и да се въздържа от злодеянията си, инак ще се отправи на война срещу него. И като разбрал това, гореказаният Мохамед бил изпълнен с голямо негодувание и понеже нямало кой, който да посмее да се опълчи срещу неговата воля, освен гореказаните му брат и племенник, толкова съгрешил, че наредил да убият брат му и мислел да стори същото и с племенника си Аргун. И потеглил с голяма войска, за да залови и задържи своя племенник. Аргун, който не можел да устои на така голямата мощ на своя враг, избягал в планините и се затворил в някаква мощна крепост. Накрая онзи син на неправдата Мохамед обсадил тази крепост, като я обсаждал без успех с войската си. Аргун пък се отбранявал мъжествено с хората си. И накрая се предал на Мохамед, като било сключено споразумение, а именно – че животът и властта му ще бъдат запазени.

Тридесет и пета глава

След като Мохамед хан заловил Аргун, го предал на своя *конетабъл*, за да бъде отведен под стража, и се върнал обратно към Табриз, където оставил децата и жените си. И като след осем дни приближил Табриз, заповядал всички да пристигнат малко след него и наредил на своя *конетабъл*

тайно да убие племенника му Аргун и да му донесе главата му в Табриз. Като се разпоредил по този начин, Мохамед избързал преди останалите. Между онези, които получили заповедта, която била така престъпна, имало някакъв велик и могъщ човек, който бил отгледан от Абага хан, баща на този Аргун, който, подбуден от благочестие, свикал тайно най-верните си хора и в същата нощ, въоръжени, посекли *конетабъла* и хората му, като спасили от смърт и затвор Аргун и го провъзгласили за свой господар. И направили така, че останалите, било от страх или от обич, да се подчинят на неговите заповеди и разпоредби. И така, като тези неща били уредени по този начин, Аргун, със свита от верни хора, подгонил бързо Мохамед и лично го заловил, преди да пристигне в град Табриз. Като го пленил, наредил да бъде разсечен на две пред него. И така умряло това проклето куче, Мохамед, враг на Господа и на християнската вяра, преди да успее да навърши и две години управление.

Тридесет и шеста глава

За Аргун, сина на Абага, за управлението му и неговите подвизи

В лето Господне 1285-о, след смъртта на Мохамед, врага на християнската вяра, Аргун, синът на Абага, поел бащината си власт, но заради почит към императора не пожелал да се нарече хан, а и поради заповедите на императора. И освен това, Аргун изпратил при татарския император свои специални пратеници, които той приел благосклонно и бил много доволен заради убийството на ужасния Мохамед. После императорът утвърдил Аргун във властта му и поискал да бъде наричан от всички хан. И изпратил от своите дворцови първенци и наредил да го поставят върху императорски трон и оттогава Аргун бил наричан от всички хан. И поради това, че тогава бил поставен на трона от великия господар на татарите, бил повече почетен от другите си предшественици. Този Аргун бил много красив и силен и управлявал достойно и благоразумно. Обичал и много почитал християните, а християнските църкви, които Мохамед наредил да се разрушат, поправил. След това при него дошли царят на Армения, царят на Грузия и други християни от Изтока, които смирено помолили да им предостави план и помощ, за да може Светата земя да бъде изтръгната и освободена от ръцете на езичниците. Аргун също така отговорил благосклонно, че ще направи с удоволствие онова, което може, в чест на нашия Господ Исус Христос и християнската вяра. И освен това, възнамерявал да склучи договори за мир със съседите си, за да може с цялата си мощ да нанесе ущърб и погубел на султана. И когато Аргун, като се съсредоточил върху това добро начинание, поискал мир и съгласие със съседите си, на четвъртата година от управлението си, по Божията воля, починал и го

наследил един от братята му на име *Кегатон* [Гайхату]. Той бил най-неспособният и най-безполезният владетел, който имали въобще татарите от времето на Чингис хан, както и по-долу ще опишем.

Тридесет и седма глава

За Гайхату, татарския владетел и за смъртта му

В лето Господне 1289-о, след смъртта на Аргун хан, брат му Гайхату го наследил на трона. Този Гайхату нямал никаква вяра, нито закон. Бил много некадърен пълководец, отдаден изцяло на разкош и грях и изобщо водел живот на див звяр, като се тъпчел непрестанно с напитки и храна, като в продължение на шест години не правил нищо друго. Поради своята несрета бил мразен от своите, от чужденците бил презиран, а накрая неговите първенци го удушили. След смъртта му владетел станал някакъв негов родственик на име *Байдо* [Байду], и той бил правовеен християнин и направил много добрини на християните, но внезапно умрял, както ще опишем по-надолу.

Тридесет и осма глава

За Байду и неговото управление, и колко време бил владетел

В лето Господне 1295-о, след смъртта на Гайхату, Байду станал татарски владетел. Той бил толкова добър християнин, наредил да се възстановят християнските църкви и заповядал никой да не се осмелява да проповядва Мохамедовото учение сред татарите. И понеже онези, които приели учението на Мохамед, се увеличили извънредно много, не искали да изпълнят заповедите на Байду и затова тайно изпратили пратеници при Газан, който бил син на Аргун, и му обещали, че ще му предадат властта на Байду и него ще направят свой владетел, ако поиска да отхвърли християнската вяра. Газан, който еднакво се грижел за християнството и обичал властта, приел да стори онова, което искали, и поради това вдигнал бунт. Байду събрал хората си и като вярвал, че ще хване Газан жив, не подозирал, че хората му са подготвили предателство. И когато пристигнали на бойното поле, всички онези, които държали Мохамедовата вяра, избягали при Газан, като оставили Байду с незначителен брой хора. Той, като видял, че е изоставен от всички свои хора, решил да побегне назад, но бил убит по време на бягството от преследващите го врагове.

Тридесет и девета глава

За Газан, сина на Аргун, за управлението и подвизите му

След смъртта на Байду, Газан поел властта над татарите. В началото на управлението си не посмял да наруши обещанията, които бил дал на онези, които го довели на власт по гореописания начин и следвали закона и вярата на Мохамед, и затова започнал да притеснява твърде много християните. После обаче, когато се утвърдил на трона, започнал да обича и почита християните и направил много през живота си за издигането и благого на християните и немалко в ущърб на сарацините. И първо направил така, че да бъдат убити много магнати, които ежедневно го убеждавали да приеме сарацинската вяра и преследвали много жестоко християните. След това наредил на всички татари, намиращи се под негова власт, през годината да бъдат готови с оръжията си и всичко необходимо за война, защото възнамерявал да нападне султана и да го унищожи, ако успее. И това заповядал на царя на Армения и царя на Грузия и на всички останали християни от Изтока. И така, като дошло времето, Газан се отправил по Багдадския път. Но някакъв друг пълководец поел по друг път, както му било наредено от него. Когато Газан достигнал до земята на султана, наредил да се съберат всички татари. Султанът, който се наричал *Мелек Насер*¹⁴⁷, като дочул за пристигането на Газан, събрал армията си и пристигнал с голямо снаряжение пред град Хомс, който е разположен в средата на царството Сирия, както се знае. Газан разбрал от мнозина, че султанът е събрал армията си срещу него и затова не искал да хаби времето си за обсадата на някакъв си град, а по пряк път дошъл до мястото, където бил султанът, и се разположил отсреща, на разстояние един ден път, в някакви ливади, в които имало изобилие от фураж, за отдых на добитъка. После наредил на всички свои хора да се настанят там, за да могат конете да си починат от трудностите, които преживели по пътя заради бързото придвижване.

Сред приближените на Газан имало някакъв предател сарацин, на име *Капчак*¹⁴⁸, който бил капитан на Дамаск и избягал при него поради страх от султана, който искал да го хвърли в тъмница. Този *Капчак* получил от Газан милости и почести и ханът му имал огромно доверие. Същият този проклет предател *Капчак* известил с писмо на султана всичко, което знаел за плановете на Газан, и съобщил, че той смята да престои в тези поля много дни, за да даде почивка на конете си, които били много уморени. И посъветвал султана да побърза да влезе в бой, докато конете на врага са изтощени и безсилни, за да изтръгне лесно победата от хана. Египетският султан, който смятал да изчака Газан при Хомс, макар и да не искал да се

¹⁴⁷ Насираддин Мухаммад, ал-Насър (1293 – 1294; 1299 – 1309).

¹⁴⁸ Сейфеддин Къпчак, емир на Дамаск.

оттегля оттам, все пак възприел съвета на предателя и с отбрана армия от своите препуснал стремително, за да нападне внезапно. Някакви разузнавачи от войската на Газан известили за настъплението на султана. Излязла и заповед на хана всички негови хора да препуснат, подредени в боен ред, и мъжествено да се сблъскат с противника. Газан, по-смел от лъв, заедно с онези, които могъл да събере около себе си, препуснал срещу султана, който вече наближавал с голямо множество от отбрани войници, тъй като не очаквал, че ще може да избегне сражението и понеже неговите хора, които се забавили в лагера, за да дадат одих на конете, не могли да пристигнат бързо при него. После наредил на войниците, които били с него, да слезат от конете, да ги наредят в кръг като стена и да обстрелват враговете с лъкове и стрели, които, като отпуснали юздите, наближавали в шеметен галоп. И така татарите слезли от конете и се обградили с тях като със стена и като хванали в ръце лъкове и стрели, очаквали враговете до момента, в който влязат в обсега на стрелите им. И така, след като всички татари започнали да стрелят, а те са превъзходни стрелци, така повалили най-предните коне, че ги избили преди другите следващи ги. После онези, които били отзад и препускали с отпуснати юзди в стремителен галоп и бързали към бойното поле, като видели трупове на първите, се строполили върху тях. И така от многото сарацини едва малцина успели да се спасят, и то онези, които не били повалени или смъртоносно ранени от татарските стрели, а султанът на Египет, който бил в тази бойна част, се оттеглил по най-бързия начин. Газан, като видял това, веднага наредил на своите хора да яхнат конете и да нападнат мъжествено враговете, а той самият пръв се врязал в бойния ред на султана и водил с малката си дружина толкова време сражение, като повалял и избивал мощно враговете, че татарите, въоръжени и наредени в боен ред, дошли на бойното поле. Тогава започнало всеобщо сражение между всички отряди бойци и взаимното клане траяло от изгрев слънце до девет часа. Накрая султанът не могъл да устои на смелостта на Газан, който вършел чудеса с ръцете си и така обърнал в бягство султана с всички сарацини. И така ханът с дружината си преследвал враговете чак до спускането на нощта, като ги избивал по най-различни начини. И такова било поражението на сарацините, че цялата земя била осеяна с трулове на мъртъвци. След това, през същата нощ, Газан си почивал в някакво място, наречено *Канет*¹⁴⁹, като се радвал извънредно много на триумфа, който постигнал, по Божия воля, над сарацините. И това станало през лето Господне 1301-во, в сряда, преди Рождество Христово.

¹⁴⁹ Дн. Рабит, в околностите на Дамаск.

Четиридесета глава

За него същия

И след като това станало по този начин, Газан наредил на някакъв свой военачалник, на име *Молай*¹⁵⁰, да преследва с 40 000 татарски конници султана чак до Египетската пустиня, която се намирала на 12 дни път и повече от бойното поле и да чака край *Газера* [Газа] заповедите му и още наредил царят на Армения да потегли с него. Значи, царят и гореказаният Молай, с 40 000 татарски конници, които потеглили в уречения ден, започнали бързо преследване на султана и неговите хора. Колкото сарацини успели да стигнат, посекали ги с меч. След три дни Газан изпратил заповед на царя на Армения да се върне, понеже имал намерение да обсади Дамаск, а Молай да преследва султана, както му било заповядано. И така царят на Армения се завърнал при Газан, а Молай продължил да избива враговете, които могъл да улови. Султанът бягал ден и нощ, като яздел камили. И заедно с някакви бедуини, които го водели, влязъл по най-жалкия начин във Вавилония [Кайро]. Сарацините се разбягали по най-разнообразен начин, съобразно възможностите за най-добро спасение, като голяма част от тях преминала през *Триполитанския път*¹⁵¹, но всички били избити по най-жесток начин от християните, обитаващи планината Ливан. След като царят на Армения се завърнал при Газан, открил, че град Хомс, който сега се нарича *Камела*, му се е предал. И цялата хазна на султана и на хората му, която се пазела в замъка *Камела*, била донесена пред Газан. Това съкровище било неизброимо. И всички били учудени, че султанът е взел със себе си такива богатства, при положение че искал да се сражава. И така Газан, като събрал тези богатства и всички останали плячкосани неща, с които забогатели след триумфа, разделил на драго сърце всичко между своите хора, от които всички забогатели.

Аз, който съставих тази история, бях свидетел на всички начинания, които татарите имаха със султана от времето на Хулагу, но никога не видях или не чух да се говори за друг татарски владетел, който за два дни да е сторил повече от Газан. Защото в първия ден на сражението, с малък брой от своите хора поддържал сражение срещу султана и голям брой врагове и лично така се прославил, че бил достоен за възхвала и почести сред всички останали бойци, а за неговата храброст ще се говори сред татарите во веки веков. На втория ден проявил такава щедрост, че от всички богатства и безкрайни съкровища, които спечелил, толкова много раздал и разпределил между своите хора, че за него не останало нищо друго освен един меч и някаква кесия пълна с пи-

¹⁵⁰ Мулай, един от пълководците на Газан.

¹⁵¹ По името на Триполи, дн. Тарабулус ал Шам, в Ливан.

сания на султана, в които се съдържал броят на войските в Египет, обратният път към тази земя и други подобни. А всичко друго раздал на драго сърце, както бе казано. И това е най-чудното, че в такава телце имало толкова много добродетели. Защото сред 100 000 войници трудно можел да се открие някой по-дребен от него на ръст или пък по-грозен. Но пък превъзхождал всички останали по храброст и доблест. И понеже този Газан беше наш съвременник, редно беше да разкажем по-подробно за неговите подвизи, отколкото за подвизите на останалите. А онзи султан, който беше разбит от Газан, е още жив. Освен това, онези, които имат намерение да нанасят щети и погубел на сарацините, биха могли да съберат много документи, за да разберат и по-добре начините, по които Газан изтръгна победата от агаряните.

Четиридесет и първа глава

За него

След като Газан си отдъхнал пет дни и разделил преди това безбройни богатства сред своите хора, както по-горе беше обяснено, потеглил по маршрута си към град Дамаск. И когато жителите на Дамаск узнали за пристигането му, се побояли много да не би, ако ги завладее със сила, да бъдат унищожени без милост. Затова, по съвета на мъдреците и по обща воля, изпратили свои пратеници при хана и му предложили много дарове и също така ключовете на града, като измолвали милост от него. И така Газан, като приел даровете и ключовете на град Дамаск, наредил на пратениците да се върнат и да подготвят достатъчно хранителни припаси за армията и да не се колебаят изобщо, защото искал да запази Дамаск за свое седалище. След като пратениците се върнали много въодушевени, Газан след това препуснал, докато не достигнал до реката на Дамаск, на чиито брегове разпънал шатрите си. И за да не бъде нападнат от някого, проводил мнозина от своите да охраняват града. Гражданите на Дамаск изпратили много дарове на Газан и дали изобилни припаси на армията. Там той останал 47 дни с всичките си войници, освен онези, които изпратил с Молай и които очаквали при Газара заповедите му.

И когато Газан се бавел така в град Дамаск и се отдавал на покой и безгрижие, пристигнала мътва за някакъв негов роднина, на име *Байдо* [Байчжу]¹⁵², който бил навлязъл в Персийското царство, като нанесъл немалки щети. Понеже имало съмнение, че ще продължи напред и ще причини още по-големи щети от стореното, молели Газан да се върне у дома. Като научил за това, той наредил на върховния вожд на армията си, на име *Котолоса*¹⁵³, да остане за

¹⁵² Байчжу, генерал на Кубилай хан.

¹⁵³ Кутлугшах, командир на монголската армия в Сирия.

охрана на царството Сирия. И наредил да се обсади някаква крепост, която отново въстанала. Също и на татарите, които се намирали около Газа, изпратил заповед да се подчиняват на *Котолоса*, когото оставял на свое място. След това Газан назначил *баили* и управител на няколко града и предал град Дамаск за охрана на предателя *Капчак*, по-горе упоменат. Защото още не подозирал за намеренията му. И извикал царя на Армения и му разкрил за оттеглянето си, като му рекъл: „На драго сърце бихме предали земите, които придобихме в царството Сирия, ако тук живеят християни, за да ги управляват и владеят, и понеже досега не дойдоха, ще заповядаме на Котолоса, когато дойдат християните, веднага да им възстанови земите, които някога са владели, и освен това да им даде помощ и подкрепа за възстановяване на крепостите“.

И след като тези неща били разпоредени по този начин, Газан поел в посока на Месопотамия и като стигнал до реката Ефрат, наредил на Котолоса, като остави Молай с 20 000 бойци, да дойде по най-бързия начин при него с останалата войска. Котолоса изпълнил най-стриктно заповедите: Молай заминал да пази царството Сирия наместо Газан и по съвет на предателя Капчак се прехвърлил с хората си към областта на Йерусалим и се установил в някаква местност на име *Гаур*¹⁵⁴, където имало добри пасища за добитък. С идването на лятото гореказаният Капчак, който започнал вече да заговорничи срещу Газан, тайно изпратил вест на султана, че ще му предаде Дамаск и всички останали земи, които ханът овладял в Сирия, а султанът обещал на Капчак, че ако възстанови властта му в царството Сирия, ще му отстъпи завинаги град Дамаск и също голяма част от съкровищата си, а сестра си ще му даде за жена. После Капчак въстанал и не след дълго вдигнал на бунт и всички останали области. Понеже надеждата им била в летните горещини, в които татарите не могат да яздят. Когато Молай видял, че Дамаск и всички останали земи са въстанали, не посмял да се противопостави с толкова малко хора, но по най-краткия път пристигнал в царството Месопотамия и изложил точно на Газан всичко онова, което се случило в царството Сирия. Газан наистина не можел да стори нищо друго в този момент поради летните горещини, в които не можел да навлезе в земите на Сирия, но събрал значителни сили на бреговете на голямата река Ефрат. С идването на зимата изпратил напред Котолоса с 30 000 татари и му наредил да се отправи в Антиохия и оттам да повика царя на Армения и другите християни, намиращи се в кралството Кипър, и да ги присъедини към себе си, а самият Газан ще го последва с мощта на армията си. И така гореказаният Котолоса изпълнил заповедите. Понеже поел командването на 30 000 татари и се упътил към Антиохия, а оттам изпратил вест на царя на Армения да дойде. А пък царят на Армения, без забавяне, препуснал с армията си, а и християните, които били в Кипър, известили, че ще дойдат на служба на Христа. После християните, без никакво забавяне, като узнали за

¹⁵⁴ Гур ел Урдун, равнина на пътя между Дамаск и Йерусалим.

пристигането на татарите, преплавали с галери и други кораби до *Антераденския остров*¹⁵⁵ и се присъединили там към господаря на Тир¹⁵⁶, брат на краля на Кипър, който бил пълководец и управител на армията, и към магистрите на тамплиерите и хоспиталиерите и техните съвети. И докато били готови и решени да изпълнят дълга си към Христа, дошли слухове за някакво заболяване, от което Газан бил така отслабнал, че лекарите се отчаяли, че ще оздравее. Затова се наложило Котолоса да се върне при Газан. Царят на Армения също се върнал в Армения, а другите християни, които дошли на Антераденския остров, се върнали в Кипър. Поради това започнатото начинание за Светата земя било напълно изоставено. Това се случило в лето Господне 1301-во.

Четиридесет и втора глава

За голямата щета, която понесли татарите в равнината на Дамаск поради наводнение

В лето Господне 1303-то Газан, като събрал голяма армия с голямо въоръжение, достигнал чак до р. Ефрат, като възнамерявал да нахлуе в царството Сирия и да унищожи султана и сектата на коварния Мохамед, а също така да освободи Светата земя и да я върне на християните. Сарацините, които се бояли от идването му и се съмнявали, че могат да воюват равностойно с него, изгорили цялата си земя пред лицето на татарите, та така, че като събрали плодовете и всичко останало, което расте от земята, а също и животните, и като събрали всичко в лагери и укрепления, опожарили всичко останало с огън, та когато татарите дойдат, да не открият припаси, нито пък пасища за добитъка си. Когато Газан разбрал за това, което сторили агаряните и как са опустошили цялата земя с огън и като виждал, че конете не биха могли по никакъв начин да оцелеят в така опустошените области, решил да остане през зимата край р. Ефрат и като дойде пролетта, когато тревите започнат да никнат, да извърши похода си. Грижели се повече за конете, отколкото за себе си, понеже, докато те могат да се задоволят с малко и лоша храна, за себе си не се грижат по никакъв начин. И така Газан изпратил вест на царя на Армения, който незабавно дошъл с хората си и се разположил на бреговете на реката. Хората там били толкова много, че армията на Газан се простирала на дължина три дни път, именно от някаква крепост, която се нарича *Ракабе*¹⁵⁷ до друга крепост, наречена *Лабире*¹⁵⁸. Тези крепости му се предали без бой. И когато

¹⁵⁵ Остров Руад, край брега на Тартус в Сирия.

¹⁵⁶ Амори Тирски, брат на Анри II Люзинян, крал на Кипър (1285 – 1324) и Йерусалим (1285 – 1291).

¹⁵⁷ Дн. Ракка в Сирия.

¹⁵⁸ Бире, крепост на река Ефрат.

се бавил толкова около реката, като очаквал подходящото време да извърши оброка си и да освободи Светата земя от ръцете на сарацините, дяволът, неприятел на християнската вяра, поставил препятствие. Понеже гореказаният Байчжу нахлул в земите на Газан и подгонил хората му, които бил оставил за защита на градовете, като нанесъл и много щети, както било разказано на хана. Затова той бил посъветван да се върне с всичките си хора у дома, а на следващата година може да навлезе в царството Сирия и да изпълни желанията си. Газан бил много разгневен за това, че толкова дълго се отлагало начинанието за Светата земя и наредил на Котолоса с 40 000 татарски войници да навлезе в царството Сирия, да завземе град Дамаск и да посече всички жители без разлика. Наредил и арменският цар да отиде с него.

И така, когато Газан се върнал у дома, царят на Армения със своите хора и Котолоса с 40 000 татарски конници навлезли в царството Сирия. И преминали, като опустошавали всичко чак до град Хомс, където мислели, че е армията на султана. Научил сигурно, че султанът е в град Газа и няма да отстъпи оттам по никакъв начин. Затова царят на Армения и Котолоса атакували мъжествено град Хомс и го завзели насилствено. И избили без милост и без разлика всички, които намерили в този град, както мъжете, така и жените. И там открили големи богатства и голямо количество впрегатен добитък. После достигнали град Дамаск. Колебаещите се граждани на Дамаск изпратили вест на Котолоса, като се молели коленопреклонно да им се даде триденно примирие и после ще му се подчинят доброволно заедно с имота си. Било им дадено това примирие. Татарски разузнавачи, които обикаляли областта, пленили някакви сарацини, които препратили на Котолоса, за да научи нещо по-сигурно от тях. Значи, Котолоса дочул мълвата, че край Дамаск, на два дни път, имало 12 000 сарацини, които всеки ден очаквали пристигането на султана. Като чул това, Котолоса веднага препуснал бързо и стигнал до мястото, където се намирали тези 12 000 сарацини. Когато пристигнал там, било вече почти на свечеряване, но малко преди това, час или два, бил пристигнал вече султанът. Котолоса, който вярвал, че може да победи, но само тези 12 000 сарацини, донякъде се измамил в преценката си. Значи, започнали да се съветват относно действията си и било предложено да починат през нощта и да атакуват враговете призори, понеже вече се свечерявало. Котолоса, който подценявал султана и хората му, не искал в този случай да приеме ничий съвет, а наредил да се подредят незабавно в боен ред и да нападнат смело враговете.

Сарацините, като видели това, по никакъв начин не отстъпили от мястото, където се намирали, понеже били защитени от две страни, а именно от някакво езеро и някаква планина. И като разбирали, че татарите не могат да ги достигнат лесно, не искали да излязат на бой, но очаквали там здраво укрепени. И когато татарите вярвали, че ще могат да нападнат враговете без никакво затруднение, пред тях открили някаква рекичка, която можела да се прекоси на определени места. Затова се забавили много, преди да могат да

прекосят гореказаната рекичка. Но след като Котолоса и царят на Армения преминали рекичката с по-голямата част от хората си, веднага разбили враговете, които им се противопоставили, и като ги избивали и колели, ги прогонили чак до планината. Султанът обаче не мръднал, понеже не искал да напусне мястото, където бил, като мислел, че като е там, е все едно в някаква крепост. С настъпването на нощта Котолоса събрал своите хора наедно и разположил шатрите си край планината. Но 10 000 татари, които не могли да преминат рекичката през деня, не били заедно с останалите. С настъпването на деня и двете войски се приготвили за битка. И когато татарите нападнали султана, той не поискал да излезе на бойното поле, за да се бие по обичайния начин, но останал на онова по-безопасно място, като че можел да се защити там. Татарите се опитали да измъкнат сарацините навън, но не успели по никакъв начин да го сторят. Като нападението продължило от сутринта до девет часа, татарите поради липса на вода, която не могли да открият нито през нощта, нито през деня, уморени от жажда и досада, се оттеглили, и като изоставили султана, наредени по отряди, в боен ред, малко по-малко и един по един се оттеглили и достигнали до равнината на Дамаск, където намерили изобилна вода и много добри пасища. И Котолоса наредил да се остане там, за да се даде нужният отдих на хората и конете, та с пресни сили да се върнат към сражението със султана.

Жителите на Дамаск, като узнали, че татарската армия е разположена в тази равнина, оставили през нощта речната вода да изтече през поточета и рекички и, преди да изминат осем часа от нощта, водите така много нараснали, че татарите трябвало да избягат бързо. И понеже тази нощ била много тъмна и всички ровове били пълни с вода и заради наводнението не личали никакви пътеки, почти всички татари се объркали и били изгубени много животни, оръжия и доспехи в тази равнина поради водите и много хора се издавили. Между останалото се говори, че и арменският цар загубил много неща. С настъпването на деня, по милостта на Христа, не без усилия, избегнали опасността от водите. Но понеже лъковете и колчаните на татарите, с които се сражават най-често, и другите им оръжия били така повредени, че не можели да се употребяват, в това положение били така объркани, че ако враговете започнели да ги преследват, никой не би могъл да се измъкне, а биха ги изловили като овце. Татарите, които изгубили конете си поради онова нещастие, се движели бавно и се върнали за осем дни край бреговете на великата река Ефрат, но нито един враг не се осмелил да ги преследва по какъвто и да било начин. След като пристигнали край реката, която трябвало да се прекоси с плаване или както биха могли по-добре без мост (понеже била бурна и придошла поради изобилните води), мнозина умрели в нея, арменци, татари и грузинци и много коне се издавили в нея. И така се случило, че не заради мощта на враговете, а поради случайности и лош план объркани се завърнали у дома. И това нещастие, казват, че станало, поне-

же Котолоса не искал да приеме ничий съвет, защото, ако бил послушал мъдреците, лесно щял да избегне тези опасности.

А аз, брат Хайтон, съставител на този труд, бях свидетел на всичко това и ако случайно разказвам повече от нужното за тези събития, бих искал да ми се прости, защото го правя, та в сходен случай по-разумно да бъдат избегнати подобни опасности. Понеже нещата, които се предприемат обмислено, обикновено достигат до успешен край, и наопаки, онези неща, които внезапно се случват, обикновено нямат желаня успех. Но да се върнем към изложението.

Четиридесет и трета глава

След като царят на Армения прекосил реката Ефрат, не без загуби в армията си, решил да отиде при Газан, преди да се върне в родината си. Затова по пряк път се насочил към град Ниневия, където по това време се бил установил ханът. Той приел царя с почит и благосклонност, най-вече понеже винаги се бил държал разумно и твърдо. Газан съчувствал много на царя за загубите, които понесъл поради изобилните води, и затова му оказал специална милост, тъй като му отстъпил 1000 татари, които винаги да бъдат на разположение за отбрана на царството, за сметка на хана, и наредил от царството Турция да се отпусне такава сума пари на царя, че от нея да може да издържа други 1000 войници на своя служба. Арменският цар, като получил разрешение от Газан, се върнал в Армения. И Газан му наредил и му рекъл да бди разумно за защитата на царството си, додето, с Божията помощ, не успее да отиде лично на помощ на Светата земя.

Четиридесет и четвърта глава

[Текстове по А, В, С, G (по изданието на Шарл Колер от 1906 г.)]

Арменският цар се завърнал в земята си, но след като пристигнал там, имал малко време за отдих. Защото през цялата тази година, почти ежемесечно, султанът изпращал голямо количество войници, които опустошавали цялото царство и най-вече бродели из равнините, като нанасяли немалко щети. Царството Армения не познавало до този момент такова бедствие. Но всемогъщият и милостив Бог, Който никога не изоставя вярващите в Него, се смилил над нещастните християни. Случило се така, че през месец юли седем хиляди сарацини от най-добрите фамилии на султана навлезли в царството Армения и преминали през равнината, като опустошавали всичко, и стигнали чак до град Тарс, в който бил роден блаженият апостол Павел. И като нанесли много щети на родината ни, се оттеглили, но царят на Армения, като

събрал цялата си армия, заедно с известен брой татари, се изпречил на пътя на плякосващите сарацини край град *Аяциум*¹⁵⁹ и там започнал сражение с тях. Но повече поради Божия промисъл, отколкото заради нашата добрина, горекананите сарацини без никакво забавяне били така разгромени, че от тези 7000 сарацини не избягали само 209, които били пленени или били избити в битката, макар че в своята жестокост мислели да нападнат цялото царство и да стиснат за гърлото християните от царство Армения. И това се случило през една неделя, на 18 юли. След това сражение сарацините не смеели да нахлуват в царството Армения. Тогава султанът изпратил пратеници и сключил и утвърдил договор с арменския цар.

А аз, брат Хайтон, съставител на този труд, присъствах на всичко гореописано, и тогава имах намерение да приема монашески сан, но заради връхлитащите беди и кипящите дела на царството Армения, поради честта си не можех да изоставя в такива несгоди роднини и приятели. После, след като Господ с милосърдието Си ми оказа милостта да оставя царство Армения и християнския народ, след много мои усилия, в мир и покой, поисках веднага да изпълня обета, който отдавна бях дал. Като получих разрешение от господаря си, царя на Армения, и от други мои роднини и приятели, на онова поле, където Господ даде триумфа на християните, поех пътя си, и като достигнах до Кипър, в манастира на Епископията, на Ордена на премонастратите, приех монашески сан, та аз, който на младини воювах със света, като изоставя светския блясък, да прекарам остатъка от живота си в служба на Господа наш, Иисуса Христа, в лето Господне 1305-о.

И така, благодаря на Бога, че днес царството Армения е в еднакво добро и мирно състояние, реформирано предимно от младия цар, син на онзи господар *Терос*¹⁶⁰, господаря *Ливон*¹⁶¹, който е така славно надарен с вродени качества, че е образец за всичките си поданици. И твърдо вярваме и се надяваме, че в дните на този млад цар царството Армения ще се върне към древното си величие.

Четиридесет и четвърта глава

[Текстове от D et E, които отговарят на текста от френския манускрипт L
(по изданието на Шарл Колер от 1906 г.)]

След като започнахме да разказваме за подвизите на Газан, преди да сложим край на неговата история, ще разкажем първо как царството Армения

¹⁵⁹ Лаяцо, средновековно пристанище в Киликия.

¹⁶⁰ Торос III (1293 – 1298)

¹⁶¹ Левон III (IV), (1303 – 1307).

беше спасено от мощта на сарацините с помощта на хана. Една трета или около една трета от царството била окупирана от самите сарацини, а останалата част изпаднала в такава слабост, че нямало никаква надежда за защита от силата на врага, както по-надолу ще бъде обяснено поред.

В лето Господне 1289-о за нещастие станало така, че приснопаметният цар Ливон, царят на Армения, по Божията воля, напуснал земния живот. Оставил седмина синове и три дъщери, а царството – в цъфтящо и щастливо положение. Първородният между гореказаните синове се именува Хайтон¹⁶², вторият – Торос, третият – Сембат¹⁶³, четвъртият – Константин¹⁶⁴, петият – Норсес¹⁶⁵, шестият – Осин¹⁶⁶, седмият – Алинах¹⁶⁷. И така първородният син на цар Ливон, Хайтон [Айтон], според правилата, наследил царството и бащината власт. И всички поданици, войници и барони му оказали почит и вяроност като на техен господар. Този Хайтон, макар и много да бил уговарян от първенците си, все пак не искал да се короняса, или пък някак да се обвързва с брак. Известно време останал така. После братята му, роднините и бароните на царството, като отишли при гореказания Хайтон, го помолили и убеждавали да приеме царската корона, както било редно, и да си намери съпруга, та да си създаде с Божието благоволение потомство. Той обаче не искал да приеме ничии съвети и отговорил, че няма да приеме короната на царството, нито пък ще си доведе съпруга, понеже имал намерение да приеме монашески сан. Останал така една година, но накрая, като пренебрегнал съветите на своите хора, приел арменско монашеско звание, свикал всички първенци и васали на царството и като се отказал от властта, накарал всички да положат клетва за вяроност и подчинение на втория му брат, господаря Теодор¹⁶⁸, споменат по-горе. Като му оставил властта, отишъл в град *Манистра*¹⁶⁹, построил един много голям манастир и останал там в продължение на една година, като получавал от брат си издръжка и всичко, което пожелаяел. След една година обаче поискал да си върне властта. Като това станало ясно, вторият му брат, господарят Теодор, като повикал господаря *Хотон де Грандисон*¹⁷⁰ и много други благородници от кралството Кипър, откъдето дошли в царството Армения и

¹⁶² Хетум II (1289 – 1293; 1295 – 1296; 1299 – 1303).

¹⁶³ Семпад, 1296 – 1298, узурпатор.

¹⁶⁴ Константин I (III), 1298 – 1299.

¹⁶⁵ Нарсес, архиепископ на Тиана, ум. 1278 г.

¹⁶⁶ Ошин (1307 – 1320).

¹⁶⁷ Алинах, сенър на Тарс и Лампрон.

¹⁶⁸ Т. е. Торос.

¹⁶⁹ Мамистра или Мопсуестия, древен и средновековен град в Киликия, в района на Адана.

¹⁷⁰ Одо дьо Грансон (1238 – 1328), савойски рицар-кръстоносец, дългогодишен служител на английския крал Едуард II, участвал в редица експедиции срещу мамелюците в края на XIII в.

другите благородници и васали на царството Армения, възстановил властта и царството на първородния си брат, господаря Хайтон, като запазил само онава, което по-рано владееел и което му било оставено от баща му. После гореказаният господар Хайтон, като се отказал от монашеското звание, управлявал две години царството.

След това същият господар Хайтон накарал да се свикат всички прелати, благородници и васали на царството. И пред всички тях заявил, че много се тревожел в съзнанието си за това, че е оставил монашеските одежди и че възнамерява при всички положения отново да ги облече и да остави на брат си властта и царството. Тогава братята му и всички прелати, благородници и васали настояли с безкрайни молби, за Бога, да не оставя властта и да се откаже от повторното приемане на монашески сан, понеже от това би могъл да се породи голям скандал и голям раздор в царството. Но той не искал да се вслуша в молбите им, а именно бил толкова твърд, че се заклел да не вкуси нищо, чак докато не облече отново монашеското расо. Братята му и бароните на царството, като видели, че не могат да променят намерението му, му върнали арменския монашески сан. След известно време той отново поискал да се върне на власт. И отново, като съблякъл расото, се върнал на власт. И брат му, господарят Теодор, му върнал благосклонно царството и властта и помолил бащата и господаря си да не изостави за пореден път царството и братята си. И всички се удивили на голямото благородство на гореказания господар Теодор, който бил възхвален от всички за това. И така гореописаният господар Хайтон, като оставил расото, отново поел царството и властта. После отново искал да остави властта и да навлезе изцяло в религията, но братята му, родствениците, благородниците и бароните на царството по никакъв начин не били съгласни. Като видял, че няма да му позволят да изпълни намерението си в този случай, един ден решил да отиде на лов, в който да отиде в леса и докато останалите били улисани в лова, този господар Хайтон побягнал към морето.

Неговите близки, след лова, като не открили господаря си и нямали представа къде е отишъл, били много озадачени. После, като се разчуло за бягството на царя, веднага братята му, господарят на Тир¹⁷¹, съпруг на сестра му¹⁷², и много благородници, които дошли с него от кралството Кипър, и всички други от царството Армения го търсили угрижено и го спасявали, като накрая открили господаря Хайтон да се укрива в някакво блато близо до морето. Като го намерили, попитали го как е сторил това и той отговорил следното: „Понеже моите хора не искаха да изпълнят желанието ми, реших да се оттегля и да премина в чужбина, където по собствена воля да облека монашеското расо“. И така, събрали се католикосът и всички прелати на царството Армения, бароните и васалите, и там бил господарят на Тир и съпругата му, сестра на самия

¹⁷¹ Амори Тирски Люзинян, брат на Анри II Кипърски. Тир е дн. Сур в Ливан.

¹⁷² Изабела от династията Хегумиди.

господар Хайтон, и с коленопреклонни молби го умолявали да не се отказва от властта над царството Армения, но да ги управлява и пази. Но не могли да сторят нищо, понеже приел расото на миноритите и се нарекъл брат Йоханес. Гореказаните прелати и барони, като видели това, помолили господаря Теодор да поеме властта над царството. Той обаче отказал, като заявил, че докато е жив първородният му брат, няма да поеме властта над царството. И предали тогава властта над царството на третия брат, господаря *Семебат* [Семпад], като сключили различни договори и споразумения помежду си.

След което брат Йоханес, който облякъл расото на братята минорити, решил да замине за Константинопол, понеже някаква негова сестра била омъжена за сина на императора, и се качил на някаква галера. Но господарят Теодор, понеже не искал да остави първородния си брат, отишъл с него и взел със себе си някакъв свой син, който още не бил достигнал юношеската възраст. Двамата гореказани братя се бавили в Константинопол шест месеца или почти толкова. И след това потеглили обратно, като смятали да се върнат в царството Армения, но третият брат Семебат, който се бил коронясал за цар, като били погазени договорите и споразуменията между братята му и него, които били сключени и потвърдени, отказал да приеме обратно братята си в царство Армения. И така двамата братя се върнали в кралството Кипър, като очаквали, кога брат им, господарят Семебат, ще се съгласи, но нищо повече не постигнали. Затова се върнали в Константинопол, та по този път да отидат при Газан и пред него да изложат искането си.

Гореказаният Семебат, който владеел царството и хазната, избързал с големи и многобройни дарове и пристигнал по-бързо при Газан, като предложил даровете, които носел, разказал цялата работа, както му харесвало, и дори се оженил за жена от рода на хана. Освен това, получил от Газан правото да залови и задържи гореказаните си братя. После се случило така, че гореказаният Семебат, като се връщал в Армения, се натъкнал на двамата си братя, които пленил, и като ги отвел в Армения, ги затворил в отделни крепости и затвори. И като ги държал по този начин в продължение на една година, четвъртият брат, на име Константин, на когото задържането на братята му никак не се харесвало, въоръжил някаква армия срещу брат си Семебат, като искал насила да освободи братята си от затвор. Гореказаният Семебат, като вярвал, че може да подобри положението си, наредил да се ослепи първородният му брат, а другият наредил да се обезглави. Четвъртият брат Константин, като започнал битка със Семебат, го разбил и го прогонил изцяло от царството Армения. И като овладял и приел властта, отишъл, за да освободи от затвора братята си, от които обаче открил единия ослепен, а другият убит по най-жесток начин. Поради това бил обзет от жестока мъка. После отишъл при първородния си брат и го помолил да поеме властта над царството, но той все пак отказал поради ослепяването си, като се извинил много и понеже бил приел и монашески сан. После, по съгласието и желанието на братята му и на всички благородници на

царството Армения, духовни и светски, по общата воля на миряните и клириците, в присъствието и по желанието на католикоса, определили и избрали за свой владетел и господар сина на онзи господар Теодор [Торос], на име Ливон [III]. Решили, че нему се пада властта над Армения по право, понеже преди това господарят Теодор бил поел властта и приел клетва за вярност и подчинение от всички първенци, благородници и васали. И понеже гореказаният цар Ливон не бил достигнал законната възраст, единодушно определили чичо му, господаря Константин, да поеме регентството [балиажа] на царството, докато младият цар достигне законната възраст. Онези, които били от свитата на Семебат, били пленени, мъчени и мнозина убити по най-жесток начин, и накрая толкова изпатили, че лично заловили Семебат и го изпратили в затвора.

Сарацините, които никак не спели, като видели да се разиграват такива скандали и раздори между братята, синове на царството Армения, започнали мощно и мъжествено да нахлуват и завзели много градове и подчинили много силни крепости и остатъка от царството поставили в такова положение, че жителите на Армения трябвало да предадат и други крепости на сарацините, освен тези, които завладели, та да спазват известно време договорите, като постоянно се опасявали да не би да загубят всичко, което имат. И така враговете на християнството окупирали около една трета от цялото царство Армения поради упоменатия раздор между братята. След това господарят Константин управлявал колкото могъл по-добре царството, като укрепвал земите и крепостите срещу мощта на врага, и наредил да се грижат внимателно за първородния му брат, брат Йоханес, така че да види поне един лъч светлина. След това наистина, като гореказаният брат Йоханес започнал да вижда с едното око, не бил доволен от управлението на брат си Константин. И след като събрал много войници, в тишината на нощта, заловил спящия си брат и го затворил в тъмница. На много благородници и магнати от царството Армения това жестоко залавяне не се харесало никак. Затова, с оръжие в ръка, потеглили, като вярвали, че със сила ще отгърват господаря Константин от тъмницата. След това в град *Сисия*¹⁷³ се разиграло голямо сражение, в което загинали много благородници и магнати. Гореказаният господар Константин обаче не бил освободен, така властта над царството задържал брат Йоханес, като приел братята си, а именно господаря Семебат, който наредил да го ослепят, и господаря Константин, който го извадил от тъмницата и наредил грижливо да лекуват очите му. И двамата заедно натоварил на една галера и ги изпратил на гръцкия император да ги пази да не се върнат у дома.

По това време царството Армения така отслабнало и било разтърсено от такива трудности, че съществувал всекидневен страх, че ще изчезне самото

¹⁷³ Сис, древен арменски град в Киликия, дн. Козан, Турция.

царство. Но, по Божия промисъл, който не желае смъртта на грешника, се случило така, че сарацините убили *Лацим*¹⁷⁴, техния господар и султан, и по тази причина, по Божията милост, набезите им по това време били затруднени. След смъртта на Лацим станал султан онзи, който и сега управлява в Египет¹⁷⁵ и който, като взел властта, събрал армията си и възнамерявал лесно да подчини цялото царство Армения.

Но Газан, по-силен от султана, му се противопоставил военно, победил го с цялата му армия мъжествено и изтръгнал от ръцете му царството Армения, по милостта на Исуса Христа. Понеже от страх пред него враговете на християнската вяра изоставили всички крепости, които окупирали в царството Армения, и побягнали по най-краткия път.

И макар царството Армения да било изтръгнато и освободено, освен с Божията, и с мощта на Газан от ръцете на враговете, както бе казано, и все пак поради описаните раздори между братята било обезсилено и напълно смазано. Понеже всички благородни първенци и барони и мощни воини, вождове и старши капитани, поради горекананите причини, изчезнали изцяло и днес не се открива нито един между живите.

И аз, брат Хайтон, господар на *Гурджи* [Корикос], от рода на цар Ливон [II, 1270 – 1289], днес съм единствен, лишен от всякакви роднини, и знам, че съм оцелял не заради добротата и доблестта си, а само поради милостта на Исуса Христа. Понеже, преди тези злощастия да споходят царството Армения, се отправих, за да дам обет пред Богородицата от *Зелената долина*¹⁷⁶, и като преминах морето, се бавих две години, преди да се върна у дома. При завръщането си открих царството Армения пълно с всякакви нещастия. И така пристигнах, и с много мъки, без да бъда пощаден от трудности и разходи, толкова се измъчих, без да имам покой ни денем, ни нощем, та често споменаваното царство да бъде отново в по-добро положение по милостта на Исуса Христа. И затова призовавам да ми бъдат свидетели Бог и благородния и достоен мъж господин Одо дьо Грансон и магистрите на хоспиталиерите и тамплиерите и братята от техните конвенти, които по това време бяха в тези земи, и изобщо всички благородници и хора от царството Армения и от Кипър. След това, по Божията воля, Газан, господарят на татарите, се разболял от някаква болест, за която лекарите се отчаяли. И той, който във всичките си дела бил благоразумен, като искал краят на живота му да бъде облажаван, първо съставил завещанието си и посочил за свой наследник Карбенда, негов брат. И след като доблестно разпоредил онова, което било нужно за династията и царството, издал правила и закони, които оставил в паметта на потомството. Тези правила и закони се

¹⁷⁴ Хусаммадин Лачин, ал Мансур (1297 – 1299), египетски султан от мамелюкската династия Бахри.

¹⁷⁵ Насирадин Мухаммад, ал-Насър (1293 – 1294; 1299 – 1309; 1309 – 1340).

¹⁷⁶ Конвентът Вовер край Париж.

спазват с голяма почит, неотклонно от народа му. Като това било извършено по този начин, Газан починал.

След смъртта на Газан, Карбенда¹⁷⁷, брат му, го наследил и във властта. Този Карбенда бил син на някаква госпожа на име *Еро Катан*¹⁷⁸, която била ревностна християнка. И докато била жива имала капелан и всеки ден отслужвала светата служба. Карбенда бил покръстен от дете и приел името Николай. Бил обучен в християнския закон от ревностната си родителка. След смъртта на майка му, Карбенда, който бил заобиколен от сарацини, по тяхно давление, изоставил християнството и влязъл в сектата на ужасния Мохамед.

И така арменският цар, като чул за смъртта на Газан, бил много развълуван. Понеже враговете на християнството оттогава се възгордели силно. А султанът на Египет, който мразел особено много арменския цар и християните от това царство, изпратил голям брой войници, които опустошили цялото царство Армения и най-вече кръстосвали из равнините, като нанасяли много често големи щети. И царството Армения не познавало до този момент такова бедствие. Но всемогъщият и милостив Бог, Който никога не изоставя вярващите в Него, се смилил над нещастните християни. Случило се така, че като отминала зимата, през месец юли седем хиляди сарацини от най-добрите фамилии на султана навлезли в царството Армения и преминали през равнината, като опустошавали всичко, и стигнали чак до град Тарс, в който бил роден блаженият апостол Павел. И като нанесли много щети на родината ни и се оттегляли, а царят на Армения, като събрал цялата си армия, заедно с известен брой татари, се изпречил на пътя на плячкосващите сарацини края град Аяциум и там започнал сражение с тях. Но повече заради Божия промисъл, отколкото поради нашата добрина, гореказаните сарацини без никакво забавяне били така разгромени, че от тези 7000 сарацини не избягали само 300, които били пленени или били избити в битката, макар че в своята жестокост мислели да нападнат цялото царство и да стиснат за гърлото християните от царство Армения. И това се случило през една неделя, на 18 юли. И след това сражение сарацините не смеели да нахлуват в царството Армения. И тогава султанът изпратил пратеници и сключил и утвърдил договор с арменския цар.

А аз, брат Хайтон, съставител на този труд, присъствах на всичко гореописано, и тогава имах намерение да приема монашески сан, но заради връхлитащите беди и кипящите дела на царството Армения, поради честта си не можех да изоставя в такива несгоди роднини и приятели. После, след като Господ, с милосърдието Си ми оказа милостта да оставя царство Армения и християнския народ, след много мои усилия, в мир и покой, поисках веднага да изпълня обета, който отдавна бях дал. Като получих разрешение от госпо-

¹⁷⁷ Олджейту хан, Мухаммад Ходабанде.

¹⁷⁸ Урук Хатун.

даря си, царя на Армения, и от други мои роднини и приятели, на онова поле, където Господ даде триумфа на християните, поех пътя си, и като достигнах до Кипър, в манастира на Епифания, на Ордена на премонстратите, приех монашески сан, та аз, който на младини воювах със света, като изоставя светския блясък, да прекарам остатъка от живота си в служба на Господа наш, Исуса Христа, в лето Господне 1305-о.

И така, благодаря на Бога, че днес царството Армения е в еднакво добро и мирно състояние, реформирано предимно от младия цар, син на онзи господар Терос, господаря Ливон, който е така славно надарен с вродени качества, че е образец за всичките си поданици. И твърдо вярваме и се надяваме, че в дните на този млад цар, който превъзхожда по доброта своите предшественици, царството Армения ще се върне към древното си величие с помощта на Исуса Христа.

Четиридесет и четвърта глава

[Текстове F et H (по изданието на Шарл Колер, 1906 г.)]

И така, царят на Армения се завърнал в земята си, но след това и там имал малко спокойствие.

След това, по Божията воля, Газан се разболял от някаква тежка болест. И понеже който във всичките си дела бил благоразумен и твърд, искал да се погрижи за последно. Та съставил разумно завещанието си и посочил за свой наследник Карбенда, негов брат. И след като доблестно разпоредил онова, което било нужно за династията и царството, издал чудесни правила и закони, които оставил да се пазят в паметта на народа му, които правила и закони се спазват неотклонно от народа му. След всичко това Газан починал и го наследил брат му Карбенда

Този Карбенда бил син на една госпожа, християнка на име *Ерок Катон*, която била ревностна в Христовата вяра, и докато била жива, всеки ден отслужвала светата служба и имала християнски презвитер и капела. И Карбенда бил покръстен от дете и приел кръстното име Николай. И майка му го изучила в християнския закон. След смъртта на госпожа майка му, Карбенда харесал компанията на сарацините. И като оставил Христовата вяра, влязъл в сектата на ужасния Мохамед.

И така арменският цар, като чул за смъртта на Газан, бил много развълнуван. Понеже враговете на християнството оттогава се възгордели силно. А султанът на Египет, който мразел особено много арменския цар и християните от това царство, през цялата година, почти ежемесечно, изпращал голям брой войници, които опустошили цялото царство Армения и най-вече кръс-

тосвали из равнините, като нанасяли много често големи щети. И царството Армения не познавало до този момент такова бедствие. Но всемогщият и милостив Бог, Който никога не изоставя вярващите в Него, се смилил над нещастните християни. Случило се така, че като отминала зимата, през месец юли седем хиляди сарацини от най-добрите фамилии на султана навлезли в царството Армения и преминали през равнината, като опустошавали всичко, и стигнали чак до град Тарс, в който бил роден блаженият апостол Павел. И като нанесли много щети на родината ни и се оттегляли, но царят на Армения, като събрал цялата си армия, заедно с известен брой татари, се изпречил на пътя на плячкосващите сарацини край град *Аяциум* и там започнал сражение с тях. Но повече поради Божия промисъл, отколкото заради нашата добрина, гореказаните сарацини без никакво забавяне били така разгромени, че от тези 7000 сарацини не избягали само 300, които били пленени или били избити в битката, макар че в своята жестокост мислели да нападнат цялото царство и да стиснат за гърлото християните от царство Армения. И това се случило през една неделя, на 18 юли. И след това сражение сарацините не смеели да нахлуват в царството Армения. И тогава султанът изпратил пратеници и сключил и утвърдил договор с арменския цар.

А аз, брат Хайтон, господар на *Гурджи* [Корикос], от Ордена на блажената Мария Премонстратска, присъствах на всичко гореописано, и тогава имах намерение да приема монашески сан, но поради връхлитащите беди и кипящите дела на царството Армения, заради честта си не можех да изоставя в такива несгоди роднини и приятели. После, след като Господ с милосърдието Си ми оказа милостта да оставя царство Армения и християнския народ, след много мои усилия, в мир и покой, поисках веднага да изпълня обета, който отдавна бях дал. Като получих разрешение от господаря си, царя на Армения, и от други мои роднини и приятели, на онова поле, където Господ даде триумфа на християните, поех пътя си и като достигнах до Кипър, в манастира на Епископия, на Ордена на премонстратите, приех монашески сан, та аз, който на младини воювах със света, като изоставя светския блясък, да прекарам остатъка от живота си в служба на Господа наш, Исуса Христа, в лето Господне 1305-о.

И така, благодаря на Бога, че днес царството Армения е в еднакво добро и мирно състояние, реформирано предимно от младия цар, син на онзи господар Торос, господаря Ливон, който е така славно надарен с вродени качества, че е образец за всичките си поданици. И твърдо вярваме и се надяваме, че в дните на този млад цар, който превъзхожда по добродетели своите предшественици, царството Армения ще се върне към древното си величие с помощта на Исуса Христа.

Четиридесет и пета глава

За него

Освен това, съставителят на тази творба доказва, че е научил по три начина онова, което описва и разказва в третата част на книгата. Понеже от началото за Чингис хан, който бил първият император и господар на татарите, чак до Менгу хан, който бил четвъртият император, разказва за всичко, както се съдържа в историята на татарите. От Менгу хан чак до смъртта на Хулагунова, което разказва и описва, узна и чу от своя господар и чичо, господаря Хайтон, приснопаметен цар на Армения, който присъствал по това време на всичко упоменато и с голямо усърдие разказал всичко на своите синове и внуци и наредил да се запише, та да се съхрани по-добре. От началото на управлението на Абага хан, сина на Хулагу, чак до края на трета част на тази книга, където е и краят на историята на татарите, узна лично, защото беше лично присъстващ и свидетел. Затова и нещата, които засягат неговото време, са изключително достоверни. И макар и досега да разказвахме за историята и подвизите на татарите, все пак остава още нещо за тяхната власт и мощ, най-вече за съвременниците още нещо да се обясни, за да го знаят по-добре.

Четиридесет и шеста глава

За мощта на императора и на царете на татарите

И тъй великият татарски император, който сега управлява империята, се нарича *Тамор* хан [Тимур хан]¹⁷⁹ и е шестият татарски император. Престолнината на империята се намира в царство Катай, в някакъв голям град, наречен *Йонг*, който баща му наредил да бъде построен, както разказахме по-горе. Мощта му е огромна, понеже се вярва, че има много по-големи възможности от всички останали татарски принцове, взети заедно. Хората на този император се смятат за по-благородни, понеже са по-богати и снабдени с по-хубави дрехи и други необходими неща. Понеже в това царство Катай, където обитават, има огромно количество богатства. Освен великия император, има още трима други велики царе и принцове на татарите, от които всеки един има големи владения и се подчиняват на императора. И проблемите, които имат помежду си, се решават от присъдата на имперския двор. Първият цар се нарича Чапар, вторият – Токтай, другият – Карбенда. Чапар владее в царството Туркестан. Той може да събере за война, както се говори, 400 000 въоръжени конници. Онези хора от тази страна са силни и смели бойци. Но все пак нямат

¹⁷⁹ Велик хан (1294 – 1307) и китайски император от династията Юан.

достатъчно оръжия и добри коне, които да съответстват на нуждите им. Много пъти хората на великия император са им обявявали война, като искали да завземат някаква тяхна територия, но те смело се бранят. Понякога този Чапар обявява война на Карбенда, та ако може да му отнеме владенията, но не може понеже хората на Карбенда се защитават смело. Владенията на този Чапар са били винаги единни, с един господар, макар че сега братът на този Чапар, не име *Дотай*, държи голяма част от владенията му.

Четиридесет и седма глава

За мощта на Токтай

Токтай, царят на татарите, управлява царството Кумания и живее в някакъв град, който се нарича Сарай. Може, както се говори, да събере за война 600 000 конници. Те не са така добри във военното дело, както хората на Чапар, макар и да имат по-добри коне. Понякога воюват с народа на Карбенда понякога – с кралство Унгария, а понякога – и помежду си. Сега обаче Токтай ги управлява в мир.

Четиридесет и осма глава

За мощта на Карбенда

Карбенда управлява във Велика Азия и пребивава в град Табриз. Може да извади в битка, както се смята, 300 000 конници. Все пак са от различни нации, богати и снабдени с всичко необходимо. Чапар и Токтай често воюват с Карбенда, но той умело защитава страната си. Той от своя страна не воюва с никого, нито пък влиза в спор, освен със султана на Египет, срещу когото прадедите му воювали често. Гореказаните царе Чапар и Токтай на драго сърце биха изтласкали Карбенда от земите му и от властта му, ако можеха, но не могат, макар и да са по-силни по земя и народ, както бе споменато. А това е причината, поради която Карбенда може да се съпротивлява на тази мощ на враговете и да брани земята си. Цяла Азия се дели на две части. Едната част се нарича Вътрешна Азия и там са великият император на татарите и двамата по-горе назовани царе, именно Чапар и Токтай. Другата част се нарича Велика Азия и в нея пребивава гореказаният Карбенда.

Само три са пътищата, през които може да се мине от Вътрешна Азия във Велика Азия. Единият път е онзи, по който се отива до царството Туркестан до царството Персия. Другият път е наричан *Льо Дербент*, който е близо до морето, където Александър построил града, наречен Порта Фери, както е опи-

сано по-подробно в историята на царство Кумания. Третият път е през Великото море [Черно море], който минава през царството Абхаз. По първия път не могат да нахлуят хората на Чапар в земите на Карбенда без големи трудности и загуби, понеже няма никакви пасища за конете на много дни път, тъй като земята е гореща, суха и пустинна. И преди да могат да достигнат обитаеми и обработени земи, конете измират напълно от глад или пък са така изтощени и обезсилени, че могат да бъдат лесно победени от малко количество врагове, и така не искат да минават по този път. Откъм страната на пътя през Льо Дербент хората на Тохтай могат да нахлуят в земите на Карбенда само през шест месеца в годината, именно през зимата. Но Абага направил по средата на пътя големи ровове и укрепления на едно място, което се нарича *Киба*¹⁸⁰ и там Карбенда винаги държи, особено през зимата, въоръжена охрана, която да бди да не преминат врагове. Хората на Тохтай много пъти се опитвали да преминат тайно по този път, но не могли да го сторят никога по някаква причина. Понеже в някаква равнина, наречена *Могам*, през която трябвало да минат, през зимата стоят някакви птици, с големината на фазан, които са с прекрасна бяла, обсипана с черни точки, перушина, и се наричат *сейсерах*. Когато някакви хора навлязат в равнината, тези птици веднага побягват и отиват до равнината *Могам* през онези ровове и преминавайки, вдигат на крак охраната. И онези, които са назначени да бранят това място, чрез птиците явно узнават, че враговете са наблизко и веднага са готови за отбрана. По другия път, който е покрай Черно море, никога не се опитват да преминат, понеже там е царството Абхаз, което има в изобилие хора и земи и нямат никакво доверие в абхазците. И така Карбенда и неговите предци защитавали чак досега земята си мъжествено от тази голяма мощ на съседите.

Освен това ще разкажем накратко за обичаите на татарите.

Четиридесет и девета глава

За нравите и обичаите на татарите

Татарите са така различни от останалите народи по нрави и обичаи, че едва може да се обясни разликата без отвращение. Понеже вярват просто в Бога и във всичките си дела Го призовават. И вярват и почитат един безсмъртен Бог. Никога не заплашват, без да споменат Бога, като казват: „Господ знае какво ще ти сторя!“ и други подобни. Другояче не почитат Бога, а именно чрез пости, речи, покаяния или чрез някакво добро дело или по някакъв друг начин, както трябва да прави човек, който вярва в Бога. Татарите не смятат за грях убийството на човек. И ако някой остави юзда на коня си, докато той

¹⁸⁰ Куба, област на юг от Дербент.

трябва да пасе, се смята, че смъртно е обидил Бога и е съгрешил смъртно. Не смятат, че блудството и разкошът са грях. Имат много жени и по татарския обичай синът трябва да се ожени за мащехата си и братът – за братовата си жена, ако съпрузите им умрат, и спят с тях. Татарите са мощни воители и се подчиняват на господаря си повече от другите нации. Нямаат никаква заплата от господаря си, а господарят им може да отнеме каквото и да е, без каквото и да е противоречие. Нито в армията, нито на друго място татарският господар им дава да притежават нещо, а трябва да живеят от лов и от плячката, която придобиват от враговете си. Татарите, когато навлизат в земи, където смятат, че липсват достатъчно хранителни припаси, водят със себе си крави, кобили и много други животни. Пият конско мляко и ядат конско месо. Те са отлични ездачи и изкусно боравят с оръжията, най-вече с лъковете и стрелите, но като пехотинци не могат да настъпват или пък го правят без желание. В битките татарите веднага отгатват волята на своя господар или вожд и затова се командват без никакви затруднения от вождовете си.

При завладяването на крепости или градове са много умели и талантливи. Винаги се опитват да имат предимство в сраженията срещу враговете си. Не се боят да отстъпват или да бягат, ако това им е удобно. Имат такова предимство пред останалите нации, че ако са наредени на полето за бой срещу враговете си, ако им хареса, приемат сражението. Ако обаче решат да избегнат боя, враговете им не могат да влязат в бой с тях. Битката с татарите е много опасна и в една малка война с тях умират повече хора, отколкото в голяма война с друг народ, и това е така поради стрелите, които изстрелват силно и точно. И са така обучени в изкуството да се стреля с лък, че стрелите им пробиват почти всякакви видове брони. Когато побягнат, бягат заедно, наредени по отряди и в боен ред. Много е опасно да бъдат преследвани, защото бягайки, стрелят назад с лъковете си и раняват и убиват коне и хора. Освен това, когато видят, че враговете им ги преследват безредно, внезапно се извърщат срещу тях и често става така, че онези, които са заслужили триумф, губят боя. Татарската войска не изглежда многобройна, защото винаги настъпват заедно, така че боен ред от 1000 татари не изглежда дори и като отряд от 500.

Татарите приемат грижливо гостите и разделят храната си с тях и искат и с тях да се постъпва по този начин, иначе се нахвърлят невъздържано. Умеят да завладяват с лекота чужди земи, но не искат да ги охраняват, понеже не знаят как се живее в крепости и градове, а предпочитат да обитават шатри и лагери. Алчни са и на драго сърце отнемат чуждото, но не умеят да изразходват своето или да го охраняват, а позволяват всичко да се унищожава. Когато татарите са в обществото на чужденци и усетят, че са по-слаби, изглеждат смирени и добри, но ако почувстват, че са по-силни, ще станат зли и горделиви. Когато имат полза, обичат да лъжат, но все пак не умеят да лъжат за две неща. По отношение на военното дело нито един татарин не би се осмелил

да си приписва незаслужено някакъв успех или да отрече, ако е избягал или е направил друго провинение. Другият случай е когато някой татарин извърши някакво престъпление, за което трябва да бъде съден и разпитван пред господаря или съдията, веднага си признава, дори ако трябва да бъде екзекутиран. И тези неща, казани за татарите, са достатъчни, защото е противно да се опишат изцяло обичаите им.

ЧЕТВЪРТА КНИГА

Започва четвъртата част на тази книга, в която се разказва за похода към Светата земя и какво трябва да се извърши, след като започне войната.

Първа глава

За похода към Светата земя и неговата подготовка

Разумът изисква всеки, който възнамерява да започне война срещу противниците си, да предвиди четири неща. Първо, да има справедлива причина за започване на войната срещу своите противници или бунтовници; второ, да прецени силите си, дали има достатъчно средства и други нужни неща, за да води войната си и да я завърши без задължения; трето, трябва да проучи разумно намеренията, състоянието и положението на враговете; четвърто, трябва да подбере точното време за започване на войната.

Аз, брат Хайтон, който ще говоря по този въпрос по нареждане на нашия господар, Светия отец, мога да кажа, че християните имат справедлива причина и съображения, за да започнат война срещу синовете на Измаил, понеже държат под окупация християнското наследство, или по-точно Светата земя, която Господ обеща да даде на християните, а също така и Светия гроб на Господа наш Иисуса Христа, от Когото произлезе християнската вяра, и другите свети места, най-много почитани от християните. Освен това, поради жестоките неправди и не по-малко ужасните хули, които, с голямо кръвопролитие, агаряните нанесоха на християните в отминалите времена, и освен това, поради различни други причини и съображения. На второ място ще кажа, че никой не трябва да се съмнява, че Светата Римска църква, която е господарка и учителка на целия свят, притежава мощта да освободи и изтръгне с помощта на царе и князе и правоверните кръстоносци Светата земя от робството и силата на коварните врагове на християнството, които поради извършваните от нас грехове я държат окупирана.

За опознаване на положението и състоянието на враговете и за избирането на удобното време, в което трябва да се предприеме войната срещу враговете на Христа, трябва да разкажем по-подробно някои неща. Понеже както добрият лекар, който, за да доведе болния до оздравяване, трябва да определи причината на заболяването, така и предвидливият вожд трябва, преди да започне войната, да проучи намеренията, състоянието и положението на враговете, та да може да води войната смело и предвидливо и да я увенчае с успешен край. Тъй като за умния и силен вожд нищо друго не бива да остава в тайна по-малко, отколкото състоянието и мощта на врага, тъй като предвиденото не вреди, а неочакваното има навик да обърква, най-вече по време на ужасите на войната, където няма достатъчно време и място да се противопоставим на вече подготвените опасности. Защото във всяко друго дело може по-лесно да се употреби лек за поправяне, отколкото в битката, при която наказанието е веднага след грешката. И така, във връзка с онова, което ще кажем за похода към Светата земя, за да бъде по-ясно, ще разкажем някои неща за положението и състоянието на Египетската земя, за войската на Вавилония и за мощта на врага.

Втора глава

За състоянието на царството Египет и за мощта на султана

Онзи султан, който днес владее царствата Египет и Сирия, се нарича Мелек Насър¹⁸¹ и произхожда от нацията на куманите. Войниците от армията му са събрани от различни земи и народи. Понеже хората от тази страна въобще не ги бива във военното дело, било то като пехота или конница, по суша или по море, та затова армията на султана трябва да се подсилва от чужди нации и народи. Мощта на египетския султан по отношение на пехотата е малка, но конницата му е многобройна. По-голямата част от армията на Египет съставляват роби, купени и продадени, които лоши християни, за да спечелят нещо, превозват често във Вавилония, или пък са пленени в битка или по друг начин, а сарацините ги карат да влязат в сектата им и да приемат вярата им. Затова между тях са много почитани онези, които са купени. Та затова често се случва хора, които могат да са на свобода, да се продават сами, за да бъдат по-високо ценени от господарите си. Египетският султан постоянно се страхува и подозира да не би народът му да заговорничи срещу него. Понеже има такива роби, които винаги се опитват да овладеят властта и затова мнозина египетски султани са умрели от меч. Мощта на армията на Вавилония може да бъде около 20 000 конници, от които някои са изкусни и мощни бойци. Все

¹⁸¹ Насираддин Мухаммад.

пак по-голямата част обаче не са особено ценни. Когато султанът язди със своята нещастна войска, мъкне със себе си огромен брой снаряжение и камилски товари. Имат достатъчно добри бойни коне, но се нуждаят от голяма охрана. Имат и чудно бързи кобили за бягане, но нямат никакви мулета или понита. Египетската армия е много смела и винаги готова да изпълни заповедите на султана, понеже всички войници живеят заедно в някакъв град, който се нарича Кайро-Вавилония.

Състоянието на египетската армия е следното. Всеки войник има своя заплата, от която живее и като цяло едва достига 120 златни флорина на година. И всеки е длъжен да отглежда три коня и една камила. И ако случайно султанът реши да изведе извън царството Египет хората си, може би ще им даде нещо по особена милост, съобразно своето желание. Султанът дава тези наемни войници също така да бъдат управлявани и ръководени от придворните му, които се наричат *адмирати* [емири], и отделя безпристрастно заплата за тях. Султанът дава на някой *адмират* 100 или 200, или повече или по-малко, според волята си и понеже иска да отличи и издигне повече някого от тях. И колкото е размерът на заплатите на онези наемници, които е дал на *адмирата* за управление, толкова пари дава султанът лично на самия *адмират*. И поради това от службите на султана има голямо отказване и отлив. Понеже *адмиратите* купуват роби с пари и им дават коне и оръжия и ги назначават на служба вместо войниците, а остатъка от парите използват за лични цели. Затова сред мнозинството се откриват малцина, които са силни бойци или умели в бойното изкуство.

Трета глава

За мощта на султана в царството Сирия

Мощта на египетския султан в царството Сирия би могла да бъде около 5000 войници, които се изхранват от земята и доходите си. Султанът има и голямо количество бедуински и турски бойци, които са пришелци и чужденци, и от тях получава голяма помощ и подкрепа, особено при обсадата на даден град, понеже се присъединяват към него без заплащане, с единственото намерение да получат нещо. В битките и по отношение на останалата служба не може да ги вземе без никакви подаръци и ако се опита да ги принуди, не би могъл, понеже същите тези бедуини и турци ще се оттеглят незабавно. Туркмените ще се изкачат във високите планини, а бедуините ще се оттеглят в Арабската пустиня. Султанът има и някаква пехота в областта на *Малбек*¹⁸² и около планината Ливан, а също и в земята на *асасините*. И те също така му

¹⁸² Баалбек в Ливан.

помагат при обсаждането на даден град и както могат за защитата на земите му, но не изпълняват служба извън своите области и не правят нищо за него освен чрез силните крепости, в които обитават. Сарацините са много изобретателни при превземането на градове и крепости, които знаят да нападат с неугасващи огньове, подземни тунели и други различни способности за нападение и така превземат лесно, когато си искат, градовете.

Четвърта глава

За произхода на кюрдите и как овладяха властта в Египет

Гръцките императори в Древността владеели Египет и управлявали това царство чрез управители и чиновници, които събирали годишен доход и го изпращали на императора в Константинопол или там, където бил в момента. И гръцкото господство в Египетската земя продължило до лето Господне 704-то. Египтяните обаче не искали да понасят господството на гърците, от които били много угнетявани, и така се предали на сарацините и избрали да ги управлява владетел от рода на Мохамед, когото нарекли халиф и оттогава насетне наричали всичките си владетели халифи. И онези от рода на Мохамед държали властта над Египет 446 години. После сарацините изгубили властта в Египет, и я овладели мидийците, които се наричат по народному кюрди, както и по-надолу ще обясним.

Пета глава

За същото

В лето Господне 1053-то приснопаметният йерусалимски крал, господарят *Амалрик* [Амори]¹⁸³, с всички християни, които могъл да събере отвсякъде, нахлул в царството Египет и овладял много градове и села, както по-подробно е описано в Книгата за историята на овладяването на Светата земя. Но халифът, господарят на Египет, като видял, че не може да устои на християните, изпратил свои пратеници при султана на Халеб, като го молел за помощ. И султанът на Халеб, който бил последовател на сектата на халифа, като се надявал да получи от халифа и много пари, изпратил при него някакъв свой вожд, който се наричал *Ксаракон*¹⁸⁴, с голяма въоръжена дружина, които ус-

¹⁸³ Амори I (1162 – 1174), крал на Йерусалимското латинско кралство.

¹⁸⁴ Асадедин Киркук, кюрдски военачалник на египетска служба, от първата половина на XII в. Чичо на основателя на династията Аюбиди, Саладин.

пели да прогонят от царството Египет християнските сили. Така сарацините си върнали земите, овладени от християните. След това се случило така, че гореказаният Ксаракон, като видял богатствата на Египетската земя, а и че мощта на халифа е почти никаква, решил да овладее Египет. И така пленил лично халифа и го арестувал. След това нападнал мъжествено Египетската земя и овладял управлението ѝ и се определил за господар и султан. Този Ксаракон бил от царството Мидия¹⁸⁵, от кюрдската нация и бил първият владетел на Египет от цялата си нация.

Шеста глава

След смъртта му властта му наследил някакъв негов син на име Салаадин¹⁸⁶ и накрая мощта на този Салаадин нараснала толкова много, че лично разгромил краля на Йерусалим и християнската мощ, завзел с насилие светия град Йерусалим и много други християнски земи. След смъртта на този Салаадин брат му и племенниците му владели последователно царството Египет чак до времето на някакъв султан на име *Мелек Сала*¹⁸⁷. Този Мелек Сала управлявал в Египет по времето, когато татарите подчинили царството Кумания и затова куманите побягнали. И този султан научил, че татарите продават евтино куманите, които държали в затворите си. И изпратил търговци с много пари през морето и наредил да се купят по-младите от тези кумани в голямо количество, които били доведени в Египет. И Мелек Сала обикнал куманите, които купил, и наредил да се отгледат с голямо внимание и ги обучавал в езда, стрелба с лък и носене на оръжие. И като се доверявал много на тези кумани, ги държал около себе си, като отстранил по някакъв начин всички останали. И по времето, когато блаженият приснопамятен Людовик [Луи IX], крал на французите, преминал отвъд морето и бил пленен от сарацините поради любовта си към Христа, гореспоменатите продадени и купени кумански роби убили Мелек Сала, своя господар и султан, и поставили за владетел на негово място един от своите, наречен *Туркмени*¹⁸⁸, и поради тази причина френският крал и брат му, които се измъчвали в затвора, били откупени и освободени по-лесно.

Оттогава най-напред започнали да управляват в Египет куманските роби. А този кумански род в Изтока се нарича *капчак*. След няколко дни някакъв

¹⁸⁵ В случая Ирански Азербайджан.

¹⁸⁶ Саладин, основателят на династията Аюбиди.

¹⁸⁷ Малик ас Салих, Неджмеддин Аюб (1240 – 1249), султан на Египет.

¹⁸⁸ Мелик ал Муазем Тураншах (1249 – 1250), султан на Египет, от династията Аюбиди. Хайтон погрешно го нарича Туркмени.

друг от гореказаните кумани, на име *Котос*¹⁸⁹, заклал гореказания Туркмени и узурпирал властта, като наредил да го наричат *Мелек Меес*¹⁹⁰. И този Мелек Меес победил *Кибога*, началник на 10 000 татари, които Хулагу изпратил да бранят царството Сирия. И когато Мелек Меес искал да се върне в Египет, някакъв друг куманин, на име *Бендокдар*, убил него самия и се провъзгласил за владетел и султан и се нарекъл *Мелек Даер*¹⁹¹. И той бил разумен и много опитен и смел воин. И по негово време мощта на сарацините нараснала много в царствата Сирия и Египет и завзел много градове и крепости, които държали християните, и между другото овладял и благородния град Антиохия в лето Господне 1268-о.

Седма глава

След това нанесъл много щети на царството Армения. И по времето на този султан *Бендокдар*, в земите на Сирия пристигнал английският крал, приснопамятният Едуард [I], който онзи султан намислил да убие чрез някакъв *асасин*. И несъмнено кралят на Англия бил ранен от онзи *асасин*, но се възстановил, по Божията милост. И след всичко това онзи султан бил отровен и умрял в Дамаск. И след смъртта му султан станал някакъв негов син, на име *Мелек Саид*¹⁹², който вярвал, че ще управлява в мир. Но един друг куманин, на име *Елси*¹⁹³, го свалил от трона и като се обявил за султан, го прогонил извън царството. Гореказаният султан Елси обсадил град Триполи¹⁹⁴ и го завзел със сила в лето Господне 1289-о.

Осма глава

За град Акон как бил изгубен от християните

На следната година гореказаният султан Елси, като събрал цялата си войска, излязъл от Вавилония, като възнамерявал да обсади град Акон. Обаче той, след като разпънал палатките си в едно прекрасно място, за да си почине,

¹⁸⁹ Малик ел Музафер Кутуз (1257 – 1260). Тук Хайтон обърква реда и самоличността на първите султани от династията Бахри. Всъщност Кутуз е съуправител на Айбек от 1253 г.

¹⁹⁰ Мелик ел Муез Изеддин Айбек ал Туркмани (1250 – 1257), първи султан от мамелюкската династия Бахри в Египет.

¹⁹¹ Малик ал Захир Байбарс I (1260 – 1277).

¹⁹² Малик ас Саид, Насраддин Мухаммад Барака хан (1277 – 1279).

¹⁹³ Мелик ел Мансур, Сейфеддин Калаун ел Елфи (1279 – 1290).

¹⁹⁴ Триполи, в Ливан.

бил отровен от някакъв свой роб, който бил назначил за *конетабъл* и командващ на цялата си войска, и тутакси издъхнал. А онзи, който убил своя султан, искал да вземе властта, но без забавяне бил осакатен с измама и убит, а султан станал синът на гореказания Елси, който се наричал *Мелек Асераф*¹⁹⁵. И той бил онзи, който обсадил и превзел град Акон и прогонил християните от цяла Сирия, в лето Господне 1291-во.

Девета глава

За същото

След това гореказаният султан Мелек Асераф се върнал в Египет и един ден, докато отивал на лов, бил убит в леса от някакъв свой слуга, който веднага бил убит на свой ред от другите. След това избрали за владетел и султан онзи, който и днес е султан и се нарича *Мелек Насър*¹⁹⁶, брат на гореназования Мелек Асераф. И понеже този Мелек Насър бил много млад, му бил определен за *баил* и наставник някой си *Гибога*¹⁹⁷, който бил татарин по произход и бил роб на баща му. Но този Гибога завзел властта и свалил от трона Мелек Насър и наредил да го пазят в някакъв замък Крак дьо Монреал и наредил да бъде обслужван с всичко необходимо. Този Гибога се нарекъл *Мелек Хадел*¹⁹⁸. По това време в царството Египет царяла такава оскъдица на хранителни припаси, че всички сарацини щели да измрат от глад и бедност като псета, ако не се появили някакви християни, но по име, а не по дела, които, от жажда за печалба, занесли много храна на сарацините. След това Гибога, който станал султан, като научил за идването на татарите, събрал армията си и пристигнал в царството Сирия, за да защити страната от татарите. Този Гибога много обичал татарите, които били от неговата нация и затова куманите, обзети от завист, му отнели властта и издигнали за владетел и султан някакъв куманин на име *Лачин*, който наредил да го наричат *Мелек Мансур*¹⁹⁹. Този Лачин не искал да унищожи Гибога, понеже бил негов съюзник, а именно му дал някаква земя, наричана *Сартах*²⁰⁰, и след това му дал властта над град *Хама* и не искал да остава в Египет. Този султан Лачин пребивавал три години в крепостта Кайро и не смеел да излезе оттам. Но един ден отишъл в равнината край крепостта и докато се забавлявал с езда, конят му паднал и той си счупил

¹⁹⁵ Малик ал Ашраф (1290 – 1293)

¹⁹⁶ Насираддин Мухаммад, Ал- Насър (1293 – 1294; 1299 – 1309; 1309 – 1340)

¹⁹⁷ Емир Зейнеддин Кетбога, по-късно султан (1294 – 1297)

¹⁹⁸ Малик ел-Адил ал Турки ал Мугли, тронно име на Кетбога султан.

¹⁹⁹ Хусамаддин Лачин, ал Мансур (1297 – 1299).

²⁰⁰ Сархад, в Сирия.

кръста. Един ден се случило така, че играел на шах със свои роби, на които имал доверие, и като оставил до себе си меч си, някакъв негов роб, като грабнал меч на султана, го намушкал в главата и го убил, но пък и убиецът на султана бил веднага убит от останалите. След това сарацините били обхванати от голямо несъгласие относно избора на султан. Накрая поставили на владетелския трон гореказания Мелек Насър, когото Гибоба бил оставил в замъка Крак Монреал, както по-горе беше посочено. И този Мелек Насър бил онзи султан, който Газан победил в полето и оттогава е султан на Египет.

Нека ми е простено, ако случайно съм се увлякъл да разказвам за куманите, които били роби, и за султаните от тяхната нация, които често били убивани. Направих го, защото, както ще поясня, че враговете не могат да удържат по-дълго време, понеже са изправени пред такава враждебност, че не могат да излязат от Египет, нито пък да преминат с армията си някъде другаде.

Десета глава

За условията и състоянието на царството Египет

Царството Египет е много богато и заможно. Дълго е 15 дни път, но е широко само три дни път. Това царство е като остров, обграден от три страни, именно с пустини и пясъци. От четвъртата страна се намира Гръцкото море. Откъм източната част е най-близо до царството Сирия повече, отколкото други земи. Но между двете царства се простират осем дни път, който през цялото време върви през пясъците. От западната страна граничи с някаква провинция на Варвария, която се нарича Барка²⁰¹, и между двете страни има 15 дни път през пустинята. От южната си страна има граници с царството на нубийците, които са християни. Обаче са много черни поради слънчевия пек. И между двете царства има разстояние 12 дни път през пустини и пясъци.

В царството Египет има пет провинции. Първата и най-голямата се нарича Саид, втората се нарича Мъсър²⁰², третата е Александрия, четвъртата е Рещид²⁰³ и тази провинция е обградена, като някакъв остров, от реки и морето. Петата е Дамиега²⁰⁴. Главният град на царството Египет се нарича Кайро и е много голям. И там наблизко има един някакъв друг древен град, който наричат Мъсър. И тези два града са разположени на бреговете на някаква река, която тече наред Египет и се нарича Нил, а в Библията и с друго име – Гион. Тази

²⁰¹ В дн. Либия.

²⁰² Кайро, а също и арабско название на Египет. Всъщност Мъсър се нарича сега и един от старите квартали на Кайро.

²⁰³ Познат и с латинизираното име Розета.

²⁰⁴ Дн. Димят, Египет.

река Нил е най-полезната река, която може да се намери. Понеже напоява всички земи, през които протича, и ги прави богати и плодородни. По тази река може да се плава, понеже е много дълбока. Има много хубава риба и би могла да се препоръча изцяло, ако нямаше в нея никакви ужасни животни, които приличат на дракони и разкъсват и конете, и хората, и всякакви други животни в реката, ако се намерят, а също и на брега. Тези животни се наричат понародно *кокатрикс*. Тази река всяка година се разлива и започва да се разлива от средата на месец август и нараства до празника на блажения Михаил²⁰⁵, като нараства ежедневно. И когато достигне максималното си нарастване, тогава местните хора пускат водите ѝ да текат през подготвени канали и речички и напояват всички плодородни земи. Петнадесет дни водата остава върху земите, след което започва да съхне. След това се сеят семената и растат само чрез водата на тази река, понеже в тези области не вали дъжд. И така едва се разпознава зимата от лятото. Освен това, жителите на царството Египет поставят някаква мраморна колона по средата на реката, на някакво малко островче, което е преди град Мъсър, и на тази колона се слагат знаци. После, когато водите на реката нараснат до крайната си точка, оглеждат знаците на тази мраморна колона и ако речната вода достигне чак до най-горния знак, тогава знаят, че в страната ще има плодородие, а ако е нараснала по-малко, разпознават загуби. Затова, съобразно нарастването на реката, предсказват, че през дадена година ще има плодородие, или обратното. Водата на тази река Нил е чиста и отлична за пиене, но когато се налива от реката е много гореща, а като я налеят, я слагат в някакъв глинен съд на слънце и веднага става бистра и много чиста за пиене.

В царството Египет има две морски пристанища – Александрия и Дамиета. В пристанището Александрия могат да пристигат кораби и други съдове. Град Александрия е добре укрепен и обграден с мощни стени. Водата, която пият гражданите, идва по канал от реката Нил и пълнят големи цистерни, които стоят готови в града. Няма друга вода, от която биха могли да живеят, така че ако водата от този канал им се спре, не биха могли да изтраят дълго. Град Дамиета е на реката Нил, близо до морето, и в Древността е бил силно укрепен, но два пъти е бил превзет, един път от йерусалимския крал и християните от Изтока, а втория път от блажения Людовик [IX], краля на Франция, за чието откупуване после бил върнат на сарацините. След това сарацините го разрушили и преместили селището си навътре в сушата, далече от реката и от морето и не построили там никакви стени или други укрепления, и нарекли тази земя Нова Дамиета, а Стара Дамиета останала без никакво население. От пристанищата Александрия и Дамиета султанът получава големи доходи и такси от търговците и по други различни начини. Египетската земя има

²⁰⁵ 8 ноември.

изобилие от плодове, отлична захар, в голямо количество, по-малко вино, но отлично като качество. Но сарацините не пият вино, понеже им е забранено от закона, имат достатъчно месо, козе, овнешко, кокоше и от други птици, по-малко говеждо, но вместо говеждо ядат камилско месо.

В царството Египет живеят заедно християни и сарацини, а тези християни се наричат копти. Имат якобитски обред и имат в онези области много красиви абатства, които държат свободно без данък. И тези християни са най-древните жители на Египет, понеже сарацините се заселили тук след като овладели тази земя. Онова, което липсва в Египет и от което се нуждаят много и не могат да го имат, ако не се внася от чужбина, е дървесината, смолата, желязото и робите, от които се подсилва армията им. Тези неща им се доставят по море и без тях сарацините едва биха могли да оцелеят. В цялото царство Египет няма нито един укрепен град или замък, освен град Александрия, който е силно и добре укрепен, и крепостта Кайро, която би могла лесно да се превземе, а в нея живее султанът. Цялата страна Египет се отбранява и охранява от войската. Веднага щом войската бъде победена и мощта на войниците сломена, цялата страна ще бъде подчинена без никаква съпротива.

Единадесета глава

За подходящото време

След като обосновано доказахме справедливата кауза, която християните имат, за да поведат война срещу коварните сарацини, и казахме достатъчно за мощта на Светата Римска църква, на кралете, принцовете и на всички християни, писахме и за условията и състоянието на царствата Египет и Сирия, за мощта на султана и на хората му, остава накрая да разкажем и за подходящото време.

Относно подходящото време за повеждане на война срещу враговете на християнската вяра, накратко ще цитирам, понеже бихме могли с право да цитираме следната мисъл: „Ето сега приемливото време, ето и денят на спасението!“. Защото сега наистина е удобното време за започване на война срещу коварните агаряни и за освобождаване на Светата земя от ръцете им. Сега е подходящото време за оказване на помощ на Светата земя, която вече дълго време се ръфа от вероломните псета. Сега е подходящото време, в което сърцата на христоверците трябва да се възпламенят за поход към Светата земя, за да бъде изтръгнат от ръцете на неверниците Светият Гроб Господен, основа и извор на цялата ни надежда. Не смятаме, че е имало досега така удобно време и така полезно, след като са пропуснати толкова момента, както сега

ни показва всемогъщият Бог чрез милостта Си към християните по различни начини и способности. Защото първо Господ изпрати на християните най-светия и най-християнейши отец и пастир, който, след като зае папския престол, по Божие благоволение, с цялата си душа, денем и нощем, трескаво мислеше как би могло да се помогне на Светата земя и че трябва да се освободи Светият Гроб Господен от игото на поругаващите името Христово врагове. Затова трябва да се вярва твърдо, че всемогъщият и милостив Бог, като извърща милостивия Си взор към Светата земя, определи на земята висшия изкупител, а именно Светия отец, нашия баща, по чието подходящо време, с Божията помощ, светият град Йерусалим, така дълго вече намиращ се под игото на Мохамед, след като без съмнение бъде освободен, ще бъде възвърнат към древната си свобода.

Дванадесета глава

За същото

Ето го сега подходящото време, ето го сега и денят на спасението, в който Господ твърдо ни показва, че Светата земя трябва да бъде освободена от ръцете и мощта на враговете. Защото, по Божията милост, всички крале и князе и общности са в този момент в мирни и спокойни отношения, нито пък някаква буря от скандали и омраза ги безпокои, както ставаше обикновено някога. Отгук личи, че всемогъщият Бог показва това, като иска да се погрижи милостиво за Светата земя. Освен това, всички християни от различните области и кралства, обзети от вяра и ревност, са готови, с ръце и сърце, да си сложат кръстния знак и да преплуват морето в помощ на Светата земя, без да щадят нито усилия, нито средства, и в името на Исуса Христа да предложат себе си и всичко свое, смело и непоколебимо.

Тринадесета глава

За същото

Ето, освен това, подходящото време, което се показва от Господа на християните, понеже мощта на враговете на християнската вяра е сега многократно намалена, едно поради войните с татарите, от които наскоро бяха жестоко разбити и в този конфликт загина безбройно множество от враговете, чиято загуба не можа да бъде възстановена досега, и освен това тъй като султанът, който сега управлява в Египет, е нищожен човек и много лош. Има и нещо

друго, понеже всички сарацински князе, които са свикнали да предоставят мощ на египетския султан при нужда, бяха напълно унищожени от татарската мощ и не остана никой от тях, освен един, който се казваше султан Мередин, но след като загуби властта си, беше задържан лично в татарски плен. Затова сега без много опасности или усилия би могла да се освободи Светата земя и да се овладеят царствата Сирия и Египет и напълно да се унищожи и изстреби мощта на враговете, достатъчно добре и леко с милостта на Исуса Христа, което не можа да стане никога досега.

Четиринадесета глава

Ето освен това подходящото време, указано от Бога. Понеже татарите заявяват, че са готови да дадат помощ и подкрепа на християните срещу сарацините с всичките си сили. И по тази причина татарският цар Карбенда изпрати специални пратеници, а той, след като наследи знамената на брат си Газан, предлага да предостави своята мощ за покоряване и пълно унищожение на враговете на Исуса Христа. И по същото време, най-вече с помощта на татарите, Светата земя би могла да се освободи и царството Египет да се подчини много леко, без големи загуби. И така, трябва християните бързо да помогнат на Светата земя и без никакво закъснение, понеже бавенето влече след себе си опасност и загуби, да не би, което нека да не става, Карбенда, приятелят на християните, да изчезне и на негово място да се възкачи някой зъл враг, който случайно да влезе в сектата на коварния Мохамед и после да влезе в съгласие и сътрудничество със сарацините. А това може да докара християните до големи неудобства, опасности и затруднения. Говорихме по-горе за справедливата и разумна причина, която християните имат за повеждане на война срещу сарацините, за мощта на Светата Римска църква, за положението на царствата и условията в Египет и Сирия, за мощта на султана и за подходящото време, а сега нека разкажем нещо за похода към Светата земя.

Петнадесета глава

За първия поход към Светата земя

Пред Вас открито заявявам, Свети отче, че не съм достатъчно учен, за да давам съвет за такова начинание, каквото, знае се, е походът към Светата земя. Но, за да не се боя, че ще бъда наказан за неподчинение, трябва да се ръководя от заповедите и нарежданията на Ваше Светейшество, на които не трябва да се противопоставя нито един християнин. Та, според моето скром-

но знание, ще разкажа за предимствата и пропуските, вярно и ревностно ще опиша онова, което усещам за похода и помощта за Светата земя, като винаги приветствам по-доброто мнение на знаещите.

Шестнадесета глава

За този поход

За честта на Бога и Господа Исуса Христа, от Чиято милост се надявам да се компенсират моите недостатъци, ще кажа, че за завладяването на Светата земя с минимални усилия и опасности трябва християните да навлязат в нея и да нападнат враговете по това време, в което проличи, че враговете са подхвърлени на някакви трудности. Защото, ако християните се опитат да направят това по време на разцвет на враговете, не биха могли да изпълнят обета си без големи усилия и опасности. А кога би било време на разцвет или на трудности за враговете на християнството, ще разкажа накратко. Понеже в следното се заключава разцветът им, именно когато имат господар и султан, силен и мъдър и такъв, който знае и може да се пази от коварството на своите и без страх от предателство може да управлява и упражнява властта си. Също когато враговете останат дълго време, без да се замесват във войни, в покой. Също когато в царствата Египет и Сирия има голямо плодородие. Също когато по море и по суша имат сигурни пътища и без никаква трудност им се доставят нужните неща от чуждите страни. Също когато имат договори с нубийците и с бедуините от Египетската пустиня и по никакъв начин не са застрашени от тях. И също когато туркмените и бедуините, които обитават в царството Сирия и Египет, са верноподани на сарацините. Понеже от тези благополучия мощта на враговете се увеличава дотолкова, че не биха могли лесно да бъдат покорени.

Седемнадесета глава

За трудностите на сарацините

Но пък иначе биха могли да се случат на враговете и различни неприятности. Когато именно неверниците премахнат своя господар и султан, а това е нещо, което често правят и са правили. Защото след като онзи кумански род започна да управлява в Египет, както беше посочено по-горе, бяха избрани деветима султани и господари и от тези деветима султани и господари, които бяха в Египет чак до наши дни, четирима бяха заклани, а именно Туркмени,

Котос, Мелек Ашраф и Лацин, а двама отровени, Бендокдар и Елфин. Други двама, Мелек Саид и Гибога, бяха срамно прогонени.

Но когато, след смъртта на предшественика, изберат наследник, понеже новият господар и султан трябва дълго време да се бави, преди да може да управлява делата си, докато, поради съмнения за въстание би могъл да остане, не смее да излезе от крепостта Кайро, нито пък да изпраща армията си извън царството Египет или пък по-голямата част от нея начело с някой вожд или началник, поради което, заради обичайното предателство на своите, живее винаги в страх. И това се случило наскоро на някакъв султан на име Мелек Саид, който, като вярвал твърде много на някакъв свой зет на име Елфи, му предал голяма част от войската си и го изпратил да опустоши царството Армения. Той се споразумял така с хората си, че при връщането си отнел от тъста си властта му. И султанът, който днес управлява в Египет, е син на онзи предател.

И онзи султан Мелек Насър, който сега управлява в Египет, също беше прогонван и досега трепери за живота си, като очаква ужасен край на земния си път. Амин.

Осемнадесета глава

Може да се получи и друго затруднение за враговете, а именно когато река Нил не нараства, така че земята на Египет да би могла, както е редно, да се напоява, понеже тогава страдат от глад и бедност, както се случи наскоро. Понеже тогава враговете на християнската вяра умираха от глад и оскъдица и щяха да напуснат изцяло царството Египет, ако не бяха алчните християни, които им даваха в изобилие храни. Тогава също поради липсата на хранителни припаси египетските войници станаха бедни просяци и им се налагаше да продават конете и оръжията си и да ограничават семействата си поради глада. И така вследствие на това не можеха да напуснат Египет. Понеже египетските войници живеят при условието, когато искат, да могат да излязат от царството Египет и да се прехвърлят в други области, трябва да носят със себе си всичко нужно за осем дни път, понеже на осем дни път няма нищо друго, освен пясъци. И ако на войника му липсва само един кон или камила, не може да напусне Египет и поради това султанът би бил така объркан от гореказаното затруднение, че не би могъл да се прехвърли в царството Сирия, нито пък да подпомогне с нещо своите. Също когато враговете са вплетени по-дълго в някаква война. Тогава би било много голямо затруднението за враговете и много отвратително, ако по море пътищата бъдат така ограничени, че не биха разполагали с нещата, които им липсват и от които най-много се нуждаят за поддръжка на армията си, като например дървесина, смола, желязо, и робите,

които купуват и чрез които подсилват и увеличават армията. Без тези неща не биха могли да устоят по-дълго. Също когато нубийците повдигнат война срещу враговете ни или бедуините. Понеже от тази война мощта на враговете може така да се обърка, че да не могат да излязат от Египет, за да защитят царството Сирия. Също когато царството Сирия остане без приходи заради лошото време или поради войните с татарите, или по друга причина. Защото, ако в царството Сирия липсват хранителни припаси така, че султанската армия не може да ги има в изобилие, то тя не би могла да се бави в царството Сирия, понеже от Египет или друг регион враговете не биха могли да доставят нищо в царството Сирия, а и не биха могли да напуснат Египет. Та значи, когато враговете са сполетени от която и да било от гореказаните трудности, без съмнение, така ще се объркат, че няма да могат да излязат от Египет за защита на царството Сирия. А християните ще овладеят лесно Йерусалимското кралство и ще могат да построят отново разрушените градове и крепости, без никаква съпротива, и между това така да се укрепят, че да не се боят след това от вражеските сили.

Деветнадесета глава

За началото на първия поход

След като разказах за предимствата и затрудненията на враговете по-подробно и не без определена цел, ще обясня, имайки предвид собствената си нищожност, достоверно и предано, няколко неща, все пак за ориентирането на Ваша почтенея святост.

И така, струва ми се, относно сигурността и удобството на общия поход, че трябва да се изпрати отпред известно количество рицари и бронирани пехотинци, за да проучат, изследват и застрашат силите на врага. Смятам, че достатъчно на брой за тази войска ще бъдат, понастоящем, 1000 рицари, 10 галери и три хиляди бронирани пехотинци. Освен това нека да се изпрати легат от Светия престол и мощен и верен капитан, които да ръководят и закрилят всички онези хора. И щастливо, с онези, ако даде Господ, да преплават морето и да пристигнат по тяхна преценка и решение на остров Кипър или в царството Армения. След това, без забавяне, от страна на легата и капитана на тази военна част, според съвета на арменския цар, да се изпратят пратеници при Карбенда, татарския владетел, които да поискат от него между другото две неща. Едното именно, че във всичките му подвластни земи да нареди да се запретят всякакви доставки за враговете, а другото – да изпрати от хората си в областта на *Мелитене*²⁰⁶, която е близо до земите на враговете и по-често е ограбвана, отколкото

²⁰⁶ Малатия, в дн. Източна Турция.

областта на Хaleb, и понастоящем се опустошава. И поклонниците, заедно с правоверните от царството Армения и Кипър, да повдигнат война срещу сарацините и да се сражават смело по море и по суша и най-вече да се опитат да охраняват така морския път, че нищо да не се доставя на онези по море. Нашите християни биха могли, освен това, да укрепят Антераденския остров, понеже се знае, че този остров е разположен на удобно и подходящо място за подслон на галерите и оттам християните биха могли да нанасят немалки загуби на враговете. Но сега пропускам да обяснявам как да се обяви войната, как да се нападнат вражеските земи, понеже планът ще трябва да се приспособи съобразно положението и състоянието на враговете и да се действа според плана на познавачите, които биха присъствали по време на начинанието. Предимствата, които биха могли да получат християните от този пръв и очевидно малък поход, ако е рекъл Господ, ще бъдат описани накратко по-долу.

Двадесета глава

За предимствата на първия поход

Първото предимство би било следното, понеже от този пръв поход би могло така да се получи, че с помощта на другите правоверни от Изтока и на татарите да не се даде никакъв отдых на враговете и да им се нанесат много щети и големи загуби. Защото ако татарите и християните обявят война на султана на Египет, по море и по суша, както беше обяснено по-горе, той ще бъде принуден да прехвърли хората си за защита на земите си, като ще нареди да се охраняват предимно онези области, които са близо до морето, а не останалите, които биха могли да бъдат нападнати. И също така, ако започне война от страна на татарите и християните в гореказаните области на Мелитене, на враговете ще се наложи да пристигнат, за да защитават земите си от Вавилония чак до град Хaleb, което са 25 дни път, и да се противопоставят на враговете си. И онези, които бъдат прехвърлени с тази задача, след малко време ще бъдат така уморени, обзети от отвращение и лишени от коне и средства, че не биха могли да се удържат дълго по много причини и съображения, чието обяснение би било отвратително. И като се върнат първите у дома, други ще бъдат изпратени за охрана на областите, и като се извършат три или четири такива смени враговете ще се съсият, ще изхарчат средствата си и ще понесат безброй щети. Също така чрез първия поход враговете може би ще бъдат много застрашени. Именно когато със съоръжаването на 10 галери за похода и други, които биха могли да се въоръжат в царствата Армения и Кипър, да бъдат мъжествено нападнати вражеските земи, които са близо до морето, те биха могли лесно да се опустошават, да се оплячкосат откъм всички блага, а християните могат да се укрият благополучно с галерите на Антераденския

остров. А султанът на Вавилония ще трябва да се прехвърли с цялата си войска в царството Сирия, за да има достатъчно бронирани пехотинци, чрез които да помогне на всички земи, които са разположени край брега на морето. Излизането на султана на Египет, за да отиде в царството Сирия, би било опасно, отвратително и много разорително за него. Опасно поради коварството и предателството на неговите хора; отвратително, понеже може по-често да се застрашава от християните; разорително, защото ще опустоши и изпразни хазната. Не е за вярване, ако кажа какви разходи трябва да направи султанът с хората си всеки път, когато трябва да напуска Египет. Също така чрез гореказаните галери пристанищата на враговете и всички морски пътища биха могли така да се блокират, че неприятелите не биха могли да имат нищо от онези неща, от които най-вече се нуждаят и без които не биха могли да издържат по-дълго, като желязо, смола, дървесина и роби, без които не биха могли да поддържат войската си, нито биха могли да имат онова, ако не си го доставят по море от други области. Освен това, ще се лишат от доходите и изобилието от търговията на морските пристанища, които доставят голяма сума пари.

Двадесет и първа глава

Също ако враговете бъдат смутени от някаква трудност, от която да бъдат така съсипани, че да не могат да излязат от царството Египет, нито да могат да окажат помощ на царството Сирия, то тогава поклонниците от първия поход, с помощта на останалите християни от Изтока, ще бъдат достатъчни за възстановяването на град Триполи. Защото в планината Ливан има християнски пехотинци, отлични стрелци с лък, около 40 000 души, които биха оказали на драго сърце помощ и подкрепа на поклонниците. Те многократно са въставали срещу султана и са нанасяли големи щети на хората му. А след като град Триполи бъде възстановен, християните биха могли да го защитават и да го удържат чак до пристигането на основния поход и после биха могли да овладеят цялото графство Триполи. Това ще бъде от голяма полза за основния поход на християните, понеже ще открият готово пристанище и там ще могат да пристигнат удобно и без никаква съпротива. Също така, ако чрез татарската мощ бъдат овладени царството Сирия и после и Светата земя, християните от първия поход ще бъдат готови да приемат градовете от татарите и да ги укрепят и удържат до идването на основния поход.

И аз, който твърде добре познавах състоянието и методите на татарите, вярвам твърдо, че те на драго сърце ще предадат на християните за охрана и владение онези земи, които завладеят, свободно, мирно и без данък или друго задължение. Понеже поради горещините не могат по никакъв начин да живеят там и ще смятат за добре дошло, че християните са приели и поели тези области. Понеже татарите не се сражават със султана на Египет, за да овладеят и

придобият градове или области, при положение че цяла Азия им е подчинена, а поради това, че той винаги е бил техен основен враг и им е нанесъл повече вреди от всеки друг, особено когато са воювали с други съседи. Затова смятам, че за провеждането на цялото това гореказано начинание би било достатъчно горепосоченото количество, тоест 1000 рицари, 10 галери и 3000 оръженосци. И ми се струва, че в този начален момент не биха могли да извършат нищо повече, ако не се умножат някак си и значително им се увеличат средствата.

Двадесет и втора глава

Освен това, от този пръв поход могат да произлязат още две ползи. Понеже, след като поклонниците се задържат повече време в земите на Сирия и видят условията на страната и опознаят силата на враговете и начина им на водене на бой, биха могли да обучат и съветват идващите им съюзници от основния поход. Освен това, допускам, че татарите поради войните, които може би ще имат със съседите си, не биха могли или не биха искали да окажат каквато и да е помощ на християните и че султанът на Египет ще продължи да процъфтява, така че не по-малко трудно би било да се изтръгне Светата земя от мощта на враговете. Ваша Почитаема Святост, след като се разберат по-ясно условията в Светата земя, като се види и разбере мощта на основния поход може по-добре да се реши и прецени, какво трябва да се предприеме във връзка с това, а именно дали основният поход да се прехвърли по море или трябва да се изчака подходящото време и така да се избегнат всички възможни опасности.

Двадесет и трета глава

Освен това, ако ми позволите, осмелявам се да кажа още две думи, а именно, първо, че Ваша Почтенеяша Святост би трябвало да пише на грузинския цар, [чийто поданици] са християни и по-отдадени на поклонничествата и светините на Светата земя от другите нации, като поискате да окажат помощ и подкрепа на поклонниците относно начинанието в Светата земя. Вярвам определено, че от почит към нашия Господ Иисус Христос и към Ваше Светейшество на драго сърце и предано ще се постараят да изпълнят Вашето изискване. Понеже, както казахме, са предани християни и са много и силни, и мощни воители и някак си са близки до царството Армения. Също Ваше Светейшество би трябвало да се удостои да пише на царя на нубийците, които са покръстени от блажения апостол Тома в Етиопия в християнската вяра, като поиска да обявят война на царя на Египет и да накърнят и застрашат мощта му. Понеже съм твърдо убеден, че тези нубийци, от почит към нашия Господ

Иисус Христос, ще опитат да нападнат земите на султана в Египет през пустинята, като му нанесат големи щети и загуби. И тези писма, ако произлизат от заповедите на Ваше Светейшество, могат да се поверят на царя на Армения, който ще нареди да се преведат на съответните езици и ще ги достави чрез добри пратеници.

Двадесет и четвърта глава

За основния поход към Светата земя

Дотук изложих най-добросъвестно и достоверно онова, което съдържаше моето оскъдно знание за началото на похода и помощта за Светата земя. Сега, като се подчинявам на нарежданията на Ваше Светейшество, се насочвам към основния поход и за онова, което е нужно за него, ще говоря, за да осведомя Ваше Вечно Светейшество.

Двадесет и пета глава

За осъществяването на основния поход

Основният поход може да потегли по три пътя, именно по пътя през Варвария²⁰⁷, но за този път оставям да дадат мнение онези, които познават положението и условията в онзи регион. Също по пътя през Константинопол, по пътя, по който именно преминаха херцог Готфрид Булонски [Годфроа дьо Буйон] и другите поклонници от онова време. И по този път основният поход би могъл да се движи, както вярваме, сигурно чак до град Константинопол. По-нататък, движейки се обаче през Турция чак до царството Армения, пътят не е свободен и сигурен, нито пък е безопасен за поклонниците заради турците, които живеят в тези места. Все пак този път би могъл да се подсили и изцяло да се охранява от татарите. Освен това, те биха могли да заповядат християните да получат от земите на Турция изобилие от храни и коне, на подходящи цени.

Другият път би могъл да бъде през морето, който е известен на всички. Ако поклонниците поискат да тръгнат по море, ще трябва да се подготвят кораби във всички отсамморски пристанища и достатъчно от другите добри плавателни съдове, за да прехвърлят похода. И ще трябва, освен това, в предварително определен срок и в подходящо време, всички поклонници да се

²⁰⁷ Северноафриканските територии на запад от Египет, населени с „варварийци“, т. е. бербери.

съберат на брега на морето, да се качат готови на корабите и с Божията помощ щастливо да преплават морето. Също така поклонниците от основния поход биха могли да пристигнат в Кипър, та да дадат одих на себе си и на конете си, които ще са много уморени от морето. След като походът пристигне благополучно, по Божията милост, в Кипър и си почине няколко дни, ако поклонниците от първия поход са укрепили някой град в земите на Сирия, походът може да се прехвърли по кратък път до него

А ако случайно поклонниците от първия поход не успеят да създадат някакво укрепление, походът трябва да продължи пътя си през царството Армения, именно по този начин, така че поклонниците да дадат на себе си и на конете си одих в кралството Кипър чак до празника на блажени Михаил, за да избегнат нездравите равнини на Армения в горещото време. След гореказания празник могат безопасно да преминават в царството Армения и там ще намерят всичко необходимо в изобилие. А в град Тарс биха могли да останат много удобно, тъй като е близо до морето и понеже има обилие от води и пасища и могат да имат коне, храни и всичко необходимо в огромно количество както от царството Турция, до което е близо, така и от царството Армения. Но след това, като настъпи пролетта, походът може да продължи пътя си по суша към благородния град Антиохия, който е на само един ден път от царството Армения, а флотата може да достигне до пристанището на Антиохия по море, така че сухопътната войска ще бъде близо до морския флот. Та значи, като бъде обсаден град Антиохия, който ще бъде лесно овладян, ако даде Бог, поклонниците биха могли да починат много време там и да плякосат околните вражески земи и междувременно да проучат и узнаят намеренията на враговете, тяхното положение и състояние. Освен това, в този регион има християнски жители, много добри стрелци с лък, които, несъмнено, бързо ще дойдат на служба при християните и могат да окажат големи услуги на похода. После, като се оттеглят от Антиохия, поклонниците биха могли да поемат по морския бряг към крепостта *Ликия*²⁰⁸, а този път е достатъчно добър и кратък и винаги флотата е близо до армията. А при крепостта *Маргат*²⁰⁹, на брега на морето, има някакъв проход, много неприятен за повечето хора. Понеже, ако враговете завземат по-рано този проход и се укрепят така, че християните да не могат да преминават, биха могли безопасно да се върнат в Антиохия и да преминават по пътя през *Фемия*²¹⁰ към *Кесария*²¹¹, като се изкачват по бреговете на някаква река, която река понародному се нарича *Ревел*²¹². И по този път ще

²⁰⁸ Лаодикея, дн. Латакия в Сирия.

²⁰⁹ Маргат или Маркаб, средновековен замък на хоспиталиерите в Сирия.

²¹⁰ Апамея, древен град на река Оронт.

²¹¹ Хейзар, провинция Хама, Сирия.

²¹² Превод на френски от арабското *Ел Аси* [Буйната река], едно от названията на река Оронт.

открит вода, пасища и много плодородни вражески земи, с изобилни храни и други блага, от които християните ще вземат плячка и ще осигурят нужното за армията. Така могат да минат по този път от Антиохия чак до град Хама, който е богат град и лесно ще бъде овладян от силите на похода. И ако случайно султанът се противопостави на християните, и не успеят да преодолеят съпротивата на града, тогава ще имат голямо предимство в това място, ако започнат сражение, и ако, по милостта на Бога, християните успеят да победят султана, после няма да срещнат никаква съпротива. Оттам, напърно, биха могли да достигнат град Дамаск, който при определени условия ще се предаде доброволно на християните. Тъй като, след като гражданите на Дамаск узнаят за поражението на султана, няма да посмеят да се съпротивляват, но ще се подчиняват във всичко на християните, както напарвиха с Жулагу и Газан, които овладяха Дамаск без никакъв труд. След поражението на султана и след като християните окупираха Дамаск, ще овладеят останалата част от царството много лесно. И ако случайно султанът, като избегне битката, не посмее да излезе на бой срещу християнската мощ, християните, като се оттеглят към Триполи, могат да потеглят и да пристигнат там за 4 дни, а там може да акостира и флотата. Може да се възстанови и град Триполи и поклонниците биха могли да получат голяма помощ и подкрепа от християните, които живеят в планината Ливан. И по този начин, без никакви пречки, биха могли да овладеят и задържат град Триполи. После биха могли да овладеят с помощта на Исуса Христа и Йерусалимското кралство.

Двадесет и шеста глава

За съюза между християните и татарите

Относно съюза между татарите и християните ми се струва, че едно множество, именно от около 10 000 татари, може да допринесе голяма полза на християните, като настъпи по пътищата. Понеже поради страх от татарите нито бедуините, нито туркмените биха се осмелили да приближат християнската армия. Освен това, татарите ще доставят храни и други необходими неща на армията и ще донесат от далечни земи и неща за продажба, ако се полacomят за това. Също чрез тях могат да се проучат и намеренията на враговете, понеже са много гъвкави при бягането, знаят отлично пътищата, поради което могат свободно да излизат и влизат. Освен това, татарите могат да бъдат много полезни и нужни за нападения на враговете в полето, за обсада или нападения на градове, крепости или други укрепления, понеже са много умели в тези неща. Ако Карбенда, или някой друг на негово място, навлезе в Египет с голям брой татари, тогава трябва да се избегне съюзът с него, понеже татарският владетел не ще следва желанията на християните, а ще иска християните

да се подчиняват на заповедите му. Освен това, всички татари са конници и се движат много бързо, затова християните не биха могли да ги следват поради съпътстващата пехота.

Двадесет и седма глава

Освен това, татарите имат такъв обичай, когато са по-слаби, по странен начин стават смирени и предани. Когато обаче са по-силни, са много мрачни, надменни и горделиви и не могат да устоят да не налагат на по-слабите несправедливости, което християните по никакъв начин не биха търпели и оттам може да се породи повод за скандал. Но това може да се избегне по следния начин, а именно като татарите минат по пътя през Дамаск, както са свикнали, и овладеят напълно това царство, а християните се насочат към Йерусалимското кралство. И по този начин между християните и татарите ще има съгласие и приятелство посредством разстоянието помежду им и по-лесно ще бъде осъществен натиск от две страни и мощта на враговете на християнската вяра ще бъде напълно унищожена.

Още едно нещо ще се осмеля да припомня на Ваше Почтенеишо Светейшество, именно, че по всички начини разумно трябва да се прикрийт намеренията и плановете на християните, та враговете да не знаят нищо за християнските намерения и желания. Тъй като, понеже християните не знаеха да укриват плановете си, в отминалите времена претърпяха големи щети. Наопаки, враговете поради това избегнаха много от надвисналите над тях опасности, като не позволиха на християните да изпълнят дълго време желания си обет. И макар и да не може да се укрие слухът за основния поход, който ще бъде оповестен надлъж и нашир, но все пак ползата за враговете може да се сведе до нищо, понеже нито един сарацински владетел не би могъл да им помогне по никакъв начин и по много способности може да се избегне да не би християнските желания и намерения да станат известни на враговете, а именно като се симулират някакви други действия и желания. Това, че татарите не умеят да крият плановете си, им носи големи неприятности. Понеже наблюдават по следния начин. При първото новолуние през януари се съветват относно онова, което смятат да предприемат в идущата година. И така, ако смятат да обявят война на султана на Египет, се узнава от всички сарацини, които веднага оповестяват на султана онова, което татарите са замислили, и той съобразно това се опитва да предприеме нужните контрамерки. Сарацините пък умеят много добре да укриват плановете си и това често им носи ползи и подкрепа. И това, накратко казано, е достатъчно понастоящем за похода към Светата земя.

Двадесет и осма глава

Смирено моля и умолявам освен това Ваше Почтенейшо Светейшество да приеме благосклонно онова, което моята преданост описа за похода към Светата земя и да посочи излишното и пропуснатото. Понеже не бих имал смелостта да давам съвети за такова жизненоважно събитие, ако не беше Вашето нареждане, Свети отче, който, след като седна на пастирския трон, по Божие провидение, с цялата си душа, ревностно усърдстваше да реши как да може да бъде изтръгнат от неверническото робство онзи свети град Йерусалим, облян от кръвта на Христа, и да се възвърне към древната си свобода. И по тази причина отсамморските крале и князе, умиротворени по милостта на Иисуса Христа, бяха свикани от него на събора му, та да ги посъветва относно тези въпроси и да ги убеди да насочат мисълта си именно към оказване на помощ на Светата земя. И понеже по много знаци и истинни знамения стана ясно, че всемогъщият и милостив Господ иска да освободи Светата земя от робството на неверниците по Ваше време, Свети отче, молим смирено тя да се изпълни с множество щастливи дни, което Господ може да стори, во веки веков. Амин!

Завършва книгата за Историите на Изтока, съставена от духовника брат Хайтон от Ордена на Свети Августин [от Хипон], господар на Гурджи, роднина на царя на Армения, по нареждане на папата господин Климент V, в град Поатие, кралство Франция, която аз, Николай Фалкони, първо написах на френски език, както ми диктуваше и самият брат Хайтон, без бележки или някакъв екземпляр, а след това преведох от френски на латински. Лето Господне 1307-о, месец август. Да благодарим на Бога.

Постъпила 2015 г.